GORBATOV

Neînfrînţii

40

BIBLIOTECA
PENTRU TOŢI

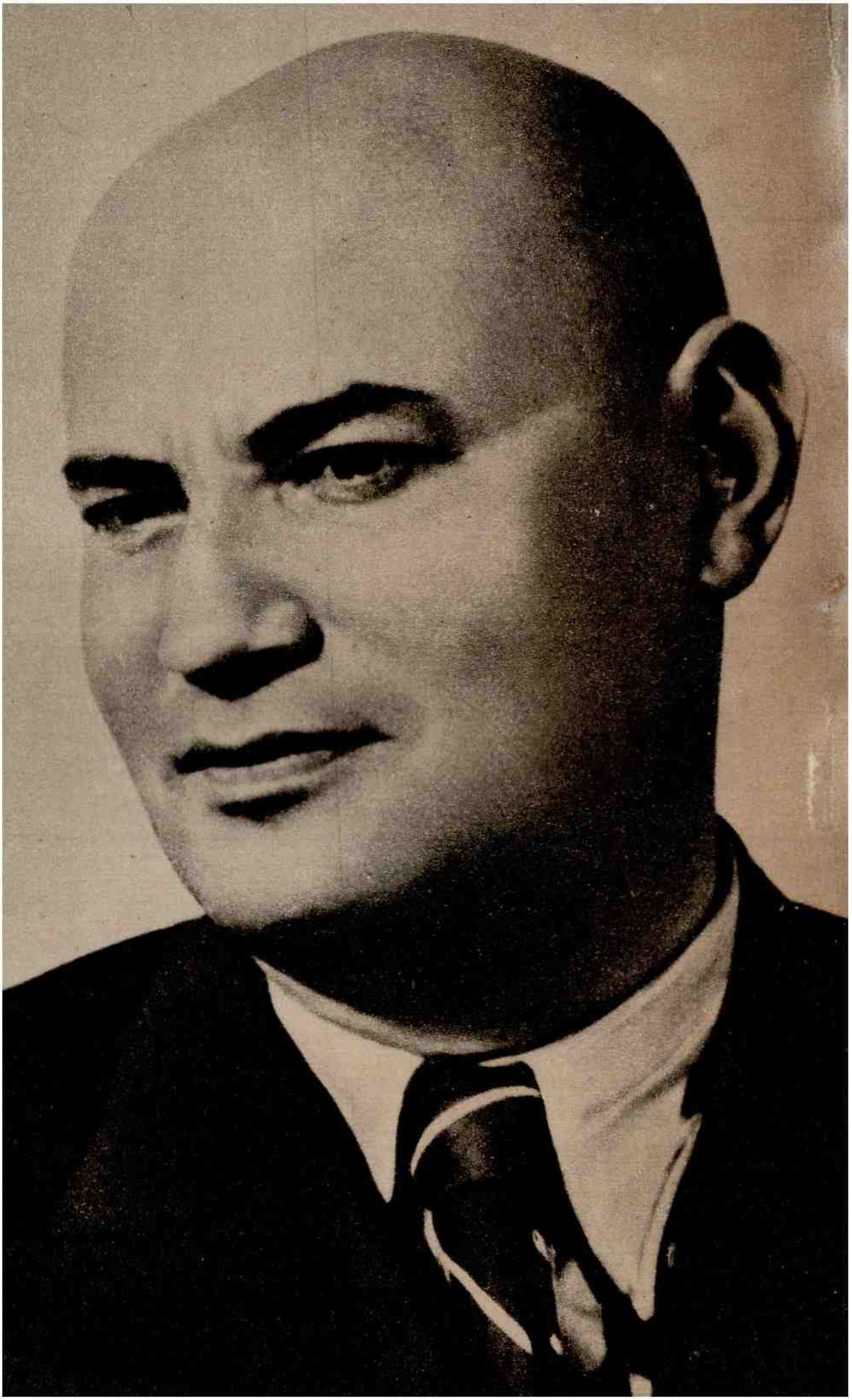

B. GORBATOV

Neînfrînţii

ROMAN

1960

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

E. S. P. L. A. — CARTEA RUSĂ

În romîneşte de *Gellu Naum* şi *Maria Roth*

Борис Горбатов
НЕПОКОРЁННЫЕ
И. второго тома
Собрания сочинений
Государственное Издательство
Художественной Литературы
Москва 1955

Cuvînt înainte

Intr-un oraş din Ucraina — unde martirajul îndurat sub ocupaţia fascistă şi ura cu care poporul luptă pe tăcute, dar neînduplecat, capătă valoarea unui simbol — trăieşte o familie de neînfrînţi. Nu e singura. Dar lui Boris Gorbatov i-a plăcut s-o pună în centrul acţiunii pentru că aducea cu sine, în carte, atmosfera muncitorească atît de bine cunoscută şi de apropiată scriitorului care s-a născut în Donbas, a lucrat în minele şi uzinele acestei regiuni şi, după ce a părăsit meleagurile natale, s-a reîntors de nenumărate ori, urmărind, tot aici, evoluţia principalilor săi eroi.

Prima sa nuvelă, *Celula* (1928), Gorbatov a închinat-o comsomoliştilor din mine, iar romanele *Generaţia mea* (1933), *Alexei Gaidaş* (postum 1955) şi *Donbas* (1951) tinerilor din bazinul Doneţului.

Boris Gorbatov a urmărit evoluţia clasei muncitoare după revoluţie, a surprins lupta ei pentru a birui greutăţile acelor vremuri, în deosebi în perioada 1930—1935, zugrăvind în mod convingător victoriile obţinute în această luptă. Scriitorul plănuia să-şi urmărească eroii — pe care-i regăsim de-a lungul întregii sale opere în situaţii schimbate din mereu alte etape ale luptei pentru socialism — în romanul *Inainte de război*, dar moartea, survenită în 1954, l-a împiedicat să-l termine.

Lucrînd 16 ani în redacţia *Pravdei*, care a fost pentru el o adevărată academie — după cum singur mărturiseşte — Boris Gorbatov a avut prilejul să străbată în lung şi în lat,

înarmat cu carnetul de corespondent, uriaşa ţară a Sovietelor: din Gruzia pînă în Arctica, din Ucraina natală pînă în Orientul Indepărtat. A vizitat multe ţări europene (printre care şi ţara noastră), a coborît în minele japoneze alături de exploataţii din ţara Soarelui-răsare.

Temperament receptiv, aprins, Gorbatov a fixat precis şi prompt în corespondenţele, reportajele şi schiţele sale ceea ce era semnificativ în curgerea de fiecare zi a vieţii. Intre 1935—1936, scriitorul se află în nord şi scrie pagini străbătute de un romantism robust despre eroismul lipsit de emfază al oamenilor muncii din Arctica, despre aviatorii curajoşi care realizează cu fiecare zbor cîte o performanţă, despre minunea transformării prin muncă a unor oameni ce păreau ajunşi pe ultima treaptă a degradării. Multe pagini sînt închinate luptei cu natura aspră şi cu înapoierea veacurilor de exploatare care-şi mai proiectează umbra asupra conştiinţei băştinaşilor, încercînd să împiedice primii lor paşi spre o viaţă civilizată prin socialism.

Prin nuvelele şi schiţele sale din această perioadă şi în special prin volumul *Viaţa de toate zilele a Arcticei* — care a rămas realizarea preferată a autorului — Boris Gorbatov a contribuit în mod remarcabil la zugrăvirea realistă a vieţii noi în Nordul Indepărtat. Prin creaţia sa, el a oferit un model demn de urmat. După *Viaţa de toate zilele a Arcticei,* apar *Alitet pleacă în munţi* de Siomuşkin, *Departe, în nord* de Şundik, *In căutarea fericirii* de Maximov.

Copil fiind, Gorbatov trăise sub ocupaţia intervenţioniştilor şi cu toate că n-a participat ca ostaş la lupta cu nemţii, petliuriştii şi bandele lui Mahno, el a fost un „copil al războiului" aşa cum, dealtfel, s-a şi numit pe sine şi toată generaţia sa. Din tinereţe scriitorul socotea literatura ca o chestiune de partid, ca o armă de luptă. In timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei însă, cînd Gorbatov — asemeni multor scriitori sovietici — a fost din prima şi pînă în ultima zi corespondent militar, el a verificat mai intens ca oricînd adevărul că literatura sovietică *„este ase-*

meni gloanțelor, asemeni pîinii, asemeni steagului în luptă" [1].

Scriitorul a parcurs tot drumul pînă în munții Caucazului, iar apoi a făcut întreaga campanie victorioasă pînă la Berlin. Asistînd la lecția istorică pe care au primit-o agresorii, Gorbatov a fost martor la semnarea actului de capitulare a Germaniei fasciste.

Cele mai remarcabile creații ale sale din timpul războiului sînt *Scrisorile către un tovarăș* și *Neînfrînții*.

Prin patetismul cu care e scris, romanul *Neînfrînții* este înrudit cu publicistica lui Gorbadov din timpul războiului. Dar nu numai atît. Scriitorul revine și asupra eroilor săi preferați din romanele al căror orizont e circumscris la Donbasul mîndru de tradițiile sale revoluționare.

Copii în timpul revoluției, eroii săi rătăcesc căutînd de lucru și se călesc în încordata luptă de clasă din perioada 1921—1922, cînd fabricile și uzinele abia prindeau din nou viață, cînd mai existau întreprinderi particulare, iar chiaburii exploatau crîncen sărăcimea. Mai tîrziu, aceleași personaje, acum adolescenți, s-au încadrat cu entuziasm în construirea socialismului. Fie că devin conducători de partid sau de stat, ingineri, fie că rămîn muncitori, toți acești tineri sînt cuprinși de romantismul muncii, gustă bucuria de a participa la ridicarea unui edificiu nemaivăzut în istorie.

Invazia fascistă a întrerupt această pașnică fericire a locuitorilor din Kamennîi Brod — regiunea Donețului. Întregul popor participă la război. Și dacă se găsesc unii care, neputînd privi moartea în față, se pleacă, sau alții în care răbufnesc năravuri vechi, bine strunite pînă atunci, scriitorul nu se oprește îndelung asupra lor, și pe bună dreptate: eroismul a fost dominant, el și-a pus pecetea pe întreaga ființă a oamenilor sovietici, de pe front, din spatele frontului și din regiunile ocupate.

---

[1] Citat din *BorisGorbatov* de Galina Kolesnikova, ed. Sovetski pisatel, Moscova, 1956, pag. 135.

Cu simplitatea pură a marilor convingeri, Gorbatov caută filonul preţios al bărbăţiei pe care, din veac în veac, şi l-au transmis, îmbogăţit, cazacii. Taras Iaţenko a moştenit, fără să bănuiască, ura neînduplecată faţă de cotropitori şi marea dragoste pentru pămîntul natal de la un alt Taras — Taras Bulba. Oraşul în flăcări îl face pe bătrîn să geamă. *„Ce-au făcut cu oraşul! Ce-au făcut, barbarii, cu inima lui Taras! Ieri abia văzuse în streang trupul vînăt al fetiţei lui, şi acum oraşul i se zvîrcolea pe rug..."*

Bătrînul Iaţenko este neînduplecat şi crîncen în mînia lui, cînd unul din fiii săi — pe care-l cheamă tot Andrei, ca şi pe acela al lui Taras Bulba — abandonează lupta şi se predă. Cu glasul sugrumat şi privirea plină de ameninţări, el îşi previne fiul că-l va ucide cu mîna lui, dacă-şi va pîngări îndemînarea de bun muncitor lucrînd în uzină pentru fascişti.

Sub conducerea lui Parhomenko, Taras a curăţat Ucraina de contrarevoluţionari, apoi a ridicat cu mîini pricepute fabrici şi uzine, a învăţat generaţii tinere de muncitori cum să mînuiască uneltele. Azi, s-ar părea că evoluţia lui e încheiată, că acest om ştie ce are de făcut. La început însă bătrîneţea îşi pune pecetea pe comportarea sa. Impotrivirea lui e pasivă, neputincioasă, împotrivirea unui bătrîn cu sufletul călcat în picioare de cotropitori în ţara lui, în casa lui. Sub influenţa lui Stepan, însă, Taras devine, cu toată vîrsta înaintată, un pion al activităţii antifasciste.

De-a lungul unui drum bătut de bătrîni şi de femei care îşi purtau lucrurile în roabe pe distanţe de kilometri, încercînd să le schimbe pe alimente în satele secătuite de cotropitori, Taras învaţă de la Stepan că şi împotrivirea moşnegilor trebuie să fie organizată şi condusă de partid, aşa cum înainte le fusese îndrumată munca. In final, îl regăsim în miezul unei vulcanice izbucniri de energie, îndemnînd populaţia de copii, femei şi bătrîni să dezorganizeze retragerea fasciştilor. Prin tăria spiritului, neputinţa fizică însăşi se depăşeşte pe sine. Cu capul gol, luminat

de văpăile incendiului, bătrînul roteşte în aer un baston care îmbărbătează ca un steag. Ultima forţă de care mai dispune acest simbol al răzbunării cumplite — cuvîntul — se transformă în armă. Vorba lui Taras e poruncitoare, cînd se adresează concetăţenilor: *„Iată-i! Iată-i! Oameni buni, îi vedeţi? Loviţi-i! Loviţi-i odată!"*, şi rugătoare cînd, rănit, se îndreaptă spre nepoţelul său: *„Nu-i nimic... nu-i nimic... sînt rănit... Aruncă mai departe, Lionka! Aruncă în ei, te rog din suflet!..."*

Boris Gorbatov a cuprins într-o mişcare largă împotrivirea permanentă, generală, conştientă a oamenilor sovietici faţă de ocupanţi. Lupta aceasta este impunătoare şi reconfortantă prin omogenitate şi amploare, spre deosebire de protestul izolat, chinuit şi ineficient al unei Molly care în *Nopţi fără lună* de John Steinbeck omoară cu o foarfecă un ofiţer german.

Tema luptei, al cărei rezultat a fost rezumat în titlu, este majoră în această carte. Trei generaţii se întîlnesc pe frontul comun al luptei din teritoriile cotropite: bătrînul care a făcut revoluţia, Stepan care a condus pe linie de partid activitatea paşnică a unei regiuni şi tînăra lui soră, Nastia, care abia a terminat şcoala.

Evoluţia oamenilor formaţi de partidul comunist este sugerată nu numai de evoluţia lui Taras, ci şi de şcoala aspră pe care o parcurge Stepan în cîteva luni de ilegalitate. El află că nu a cunoscut îndeajuns oamenii. Îl doare gîndul că nu-şi poate aminti cum arăta modesta dactilografă care a murit strigînd călăilor convingerea ei nestrămutată în adevărul comunist.

Stepan se mustră cu grele cuvinte, dar bucuros, pentru nemeritata jignire pe care a adresat-o, cu gîndul, colhoznicului Ignat, pe nedrept bănuit de trădare. Îl umple de mînie gîndul că s-a lăsat înşelat de găunosul spirit de frondă al uriaşului Bogatîriov, cel care s-a tîrît apoi în genunchi în faţa fasciştilor, că nu şi-a dat seama de caracterul trădă-

torului Filikov, că n-a observat din timp cum viermele lașității și oportunismului îl măcina pe Țîpleakov.

Această imagine a conducătorului de partid, căruia părul a început să-i încărunțească, dar care învață cu setea adolescentului din lecțiile pe care i le dă viața, este una din marile realizări ale lui Gorbatov. În crearea acestui personaj și-a spus cuvîntul convingerea, exprimată de scriitor în cadrul discuțiilor asupra raportului lui A. Fadeev — *Despre sarcinile educației ideologice și artistice în Uniunea Scriitorilor Sovietici* (1952), că viața de partid și activiștii de partid reprezintă cea mai nobilă temă a literaturii sovietice. Modelînd acest personaj, Gorbatov se ferește să-l sărăcească, să-l îmbrace într-o uniformă haină psihologică. Stepan este puternic nu pentru că rostește discursuri principiale, nu pentru că este infailibil în acțiunile sau raționamentele sale, ci pentru că are capacitatea de a cuprinde și înțelege perspectivele dezvoltării, de a măsura cu luciditate proporția propriilor greșeli. Marea forță pe care o degajă și neumbrita simpatie pe care o trezește constau în încrederea nestrămutată în comunism și în neprecupețirea de sine.

Una din trăsăturile caracteristice ale tuturor romanelor lui Boris Gorbatov este preferința lui pentru tema tineretului. În *Neînfrînții* tînăra generație, reprezentată prin Nastia și Pavlik, face din nou dovada eroismului și patosului revoluționar. Concentrînd în ființa sa literară viața reală a atîtor fete sovietice ucise de fasciști, Nastia este ajutorul de nădejde al lui Stepan, iar Pavlik ajunge, conștient, după o chinuitoare renaștere, înfrîngînd teama și risipind nedumerirea, la valorile majore ale vieții.

Într-un spațiu restrîns, Gorbatov pune lapidar probleme de neocolit pentru cititor, reprezentînd o schițare largă a bogatelor planuri pe care se desfășoară viața omului sovietic. Una dintre aceste probleme este reciprocitatea influenței dintre ansamblul acțiunilor unui om și principiile etice care le guvernează,

Relaţiile dintre Stepan şi soţia sa, Valia, care merg alături pe un drum aspru spre o ţintă clară, sînt învăluite în lumina blîndă a lirismului marilor iubiri ce captează simpatia. În acelaşi timp relaţiile dintre Andrei, care devine prizonier din laşitate, şi Antonina, vinovată la rîndu-i de aceeaşi teamă de moarte, stîrnesc mila şi dezgustul. Drumul lui Andrei, de la aruncarea puştii în porumbişte pînă în patul Pulkeriei, nu ne surprinde. Şi nici paşnica tristeţe lipsită de reproşuri a Antoninei, care s-a dus la lucru pentru că nu poate suporta bătaia. Amîndoi sînt nişte biete fiinţe pornite pe drumul grijii de sine, poticnindu-se în toate gropile pe care lipsa de curaj îi împiedică să le ocolească. De aceea, cît timp Andrei rămîne acasă, dragostea lor şi obrazul pudrat al Antoninei sînt jenante, în timp ce mîna caldă, grăitoare, pe care Valia o ţine o noapte înreagă pe umărul lui Stepan impresionează. Cînd însă Andrei îşi va răscumpăra vina, cînd tatăl său va zîmbi cu mîndrie, gîndindu-se la el, grija Antoninei pentru viaţa lui ne va mişca, senzaţia de milă şi dezgust va dispărea.

Deşi tema majoră a *Neînfrînţilor* este lupta, lupta tuturor — de la moşnegii lihniţi de foame, care refuză să construiască pentru fascişti, şi pînă la elevul şcolii elementare care afişează sub comunicatul german dezminţirea scrisă de el, pe o foaie de caiet, pătată din loc în loc cu cerneală — scriitorul n-a renunţat la tema sa preferată: munca.

Boris Gorbatov a descris munca şi psihologia muncitorului cu pricepere a celui care s-a oprit îndelung asupra imaginilor lui Basov, Gleb Ciumalov, Pavel Korceaghin, a celui care a lucrat şi a trăit mult timp alături de muncitori. Bolnav fiind, scriitorul exprima astfel legătura organică şi dătătoare de viaţă cu Donbasul natal: *„Dacă mi se va spune că nu pot să mă mai duc acolo, însemnează că nu mai am pentru ce trăi"* [1].

[1] *Boris Gorbatov* de Galina Kolesnikova, pag. 259.

Se înțelege că în acest roman tema muncii nu putea căpăta amploarea pe care o are în cartea lui Boris Polevoi, *Departe în spatele frontului*. In spatele frontului se muncea cu același eroism cu care lupta pe front armata, dar în regiunile ocupate lupta însemna a nu lucra pentru cotropitori. Munca este un termen de antiteză în *Neînfrînții*. Înainte, în Kamennîi Brod clocotea activitatea; munca dătătoare de mari bucurii și aducătoare de bunăstare îi cuprindea pe toți acești oameni liberi. Acum ei flămînzesc, trăiesc în mizerie și nu muncesc pentru că, după cum își spune Andrei: *„munca pentru dușman nu te hrănește, ci mai rău te usucă"*. Sensul cotropirii se găsește astfel adîncit. Fasciștii au adus nu numai moartea, ei au lipsit oamenii de umanitatea cea mai prețioasă care se exprimă în munca liberă. Ei au călcat în picioare arta, sfîșiind pînzele unui pictor localnic și constrîngîndu-l pe un celebru bariton al Operei din Harkov să-și schimbe, la țară, fracul de concert pe alimente...

Presimțirea unei munci clocotitoare încheie romanul. Al treilea fecior al lui Taras, Nikifor, se întoarce, însetat de activitate, din spital în orașul eliberat, pentru a contribui, cu mîini pricepute și harnice de muncitor, la lecuirea rănilor făcute de cotropitori.

Neînfrînții este un roman al caracterelor puternice și al sentimentelor mari, un roman încărcat de energie și respirînd bărbăție.

Există însă și pigmei, trădători. Scriitorul nu-i ignoră. Dar pentru ca să le dea viață în paginile cărții, el recurge, pe linia celei mai bune tradiții maiakovskiene, la pasta grasă a grotescului. Starciakov deschide cu permisiunea ocupanților un magazin de consignație, radiază de fericire și dă faliment, pe aceeași pagină, frămîntat de gîndul sinuciderii, încheindu-și astfel într-un timp record mica lui carieră și marile și jalnicele lui proiecte de a deveni comerciant pe *Unter den Linden*, la Berlin.

Dezgustător şi primejdios este Ţîpleakov. El şi-a ascuns carnetul de partid, pentru orice eventualitate, s-a declarat la Gestapo şi apoi s-a închis în casă. Nu vrea să vadă pe nimeni, face o criză isterică de frică atunci cînd Stepan pătrunde totuşi în vizuina lui. Mînia lui Stepan faţă de acest laş este justificată, înscrierea lui pe lista trădătorilor dă satisfacţie.

Romanul lui Boris Gorbatov nu-i bogat în nuanţe, nu-i lucrat cu migală de miniaturist. El nu urmăreşte să-l desfete pe estet. Acest roman a venit pe lume ca o izbucnire de încredere în comunism şi ca o mărturie a urii nimicitoare faţă de fascism a unui artist cetăţean. Tocmai de aceea, în realizarea lui, scriitorul a folosit tonurile antitetice pure. Romanul are patetismul unei litografii revoluţionare, stilul său este emoţional, romantic, fraza — scurtă, energică, cu reveniri de laitmotiv ale finalului din capitolul anterior, la începutul fiecărui capitol.

Gorbatov şi-a lansat romanul ca pe o grenadă. Şi efectul a fost bine calculat. Scrisă în bună parte pe front, cartea a fost transmisă de două ori prin radio în timpul războiului, a fost publicată în ziare, a cunoscut succesul multor ediţii, a devenit populară şi în străinătate.

Cum se întîmplă întotdeauna cu adevăratele realizări artistice, acest roman, cu profunde semnificaţii partinice, nu şi-a epuizat capacitatea de a emoţiona nici după ani de la terminarea războiului. Acest impresionant poem despre umanismul socialist, despre uriaşa capacitate organizatorică a partidului comunist este o mîndrie a literaturii sovietice.

FL. NEAGOE

PARTEA ÎNTÎI

1

Toate spre răsărit, toate spre răsărit... De-ar trece măcar o singură mașină spre apus!

Treceau coloanele, carele cu fîn sau cu lăzi goale de cartușe, cărucioarele sanitare, căsuțele pătrate ale stațiilor de radio; caii istoviți călcau anevoie; soldații, cenușii de praf, ținîndu-se de afeturile tunurilor, abia își mai tîrau picioarele — toate spre răsărit, toate spre răsărit, pe lîngă Ostraia Moghila, către Krasnodon, către Kamensk, peste Donețul de Nord... Treceau și piereau fără urmă, înghițite parcă de colbul verzui și dușmănos.

Totul în preajmă era năpădit de neliniște, covîrșit de țipete și gemete, de scîrțîitul roților, de scrîșnetul fierului, de sudălmi răgușite, de vaietele răniților, de plînsul copiilor; și drumul însuși parcă gemea și scîrțîia sub roți, zbătîndu-se înfricoșat între povîrnișuri...

Un singur om, acolo, lîngă Ostraia Moghila, părea liniștit în ziua aceea din iulie 1942 — bătrînul Taras Iațenko. Sprijinindu-se cu toată greutatea într-o bîtă, el urmărea cu privirea grea, neclintită, cîte se petreceau în dreapta și în stînga

lui. Nu rostise o vorbă, toată ziua. Privea cu ochii stinși, pe sub sprîncenele-i sure, și încruntate, cum se zbate și se frămîntă drumul, pradă neliniștii. Și, văzut din afară, omul acesta de piatră părea nepăsător și străin față de tot ce se întîmplă.

Pesemne însă că în mulțimea celor care goneau înnebuniți de-a lungul șoselei, n-ai fi aflat nici unul a cărui inimă să se zbuciume, să geamă și să se strîngă, ca inima lui Taras. „Ce-nseamnă asta? Ce-i asta, tovarăși? gîndea el. Dar eu? Cu mine cum rămîne? Ce-am să mă fac, eu, cu muierile și cu nepoții mei?"

Pe dinaintea lui treceau în goană mașinile învăluite în nori de praf — toate spre răsărit, toate spre răsărit; praful se așternea pe frunzele plopilor piperniciți, făcîndu-i să pară cenușii, fără viață.

„Ce-i de făcut? Să mă așez în mijlocul drumului cu brațele în lături și să strig: «Stați! Încotro? Unde vă duceți?» Sau să-mi plec genunchii în praf, sărutînd cizmele ostașilor și rugîndu-i cu lacrimi în ochi: «Nu plecați! Cum îndrăzniți voi să plecați cînd noi, bătrînii și țîncii, rămînem aici... ?»"

Dar convoaiele treceau, treceau într-una — spre răsărit, numai spre răsărit, pe drumul prăfuit și gîrbov, către Krasnodar, către Kamensk, către Donețul de Nord, peste Don, peste Volga...

Atîta vreme însă cît firul convoaielor se mai înșiruia de-a lungul drumului scorojit, în inima bătrînului Taras tot mai pîlpîia, tot mai mocnea

încă o brumă de nădejde. De undeva, dinspre răsărit, din norii de praf, în fața torentului acestuia de oameni se vor ivi coloanele noastre, iar flăcăii semeți se vor năpusti spre apus cu tancurile lor puternice, nimicind totul în cale. Numai de-ar ține firul care abia se mai prelinge, de n-ar secătui... Firul se subția însă din ce în ce. Peste o clipă, două, o să se rupă și atunci... La ce va fi atunci, Taras nici nu cuteza să se gîndească măcar. Pe-un mal, va rămîne el cu muierile neputincioase și cu nepoții, iar undeva, pe malul celălalt — Rusia și feciorii lui plecați la oaste și toate lucrurile acelea de dragul cărora și prin care a trăit șaizeci de ani, clipă cu clipă, el, Taras. Dar la toate astea mai bine să nu te gîndești. Să nu te gîndești, să n-auzi, să nu vorbești.

Cînd se întunecă de-a binelea, Taras se întoarse acasă, în Kamennîi Brod. Străbătuse orașul de la un capăt la altul, și nu-l recunoscuse. Orașul era acum gol și mut. Semăna cu o locuință părăsită în grabă. Capetele cablurilor rupte se legănau pe stîlpii de telegraf. Pe străzi zăceau la tot pasul cioburi de sticlă. Mirosea puternic a scrum, iar prin aer nori de hîrtii arse zburau, cădeau agale pe acoperișuri.

Pe Kamennîi Brod însă, ca totdeauna, domnea liniștea. Numai cușmele de paie ale căsuțelor se burzuluiseră, a supărare parcă.

Prin ogrăzi se legănau rufele întinse. În lumina amurgului, cămășile păreau pătate cu sînge. Pe

prispa vecinului cineva aţîţa tocmai atunci focul samovarului şi, prin aerul îmbîcsit de mirosul pîrjolului şi al prafului de puşcă, se strecură deodată, pe cît de nefirească, pe-atît de plăcută, şuviţa uşoară a fumului. Parcă nu de la Ostraia Moghila s-ar fi întors bătrînul Taras, ci de la muncă, de la uzina lui. În grădiniţele din faţa caselor, micsandrele întîmpinau amurgul desfăcîndu-şi floarea care nu miroase decît seara, floarea omului muncitor.

Sorbind toate aceste miresme cunoscute încă din vremea copilăriei, pe Taras îl fulgeră aprig şi fără voie un gînd: „Totuşi, trebuie să trăim!" Apoi, intră în casă.

Întreaga familie i se năpusti înainte. El o cuprinse larg, cu privirea — de la bătrîna Evfrosinia Karpovna, nevastă-sa, pînă la Mariika, nepoţica lui cea mai mică — şi înţelese: „De-acu, ei nu mai au pe nimeni în lume, pe nimeni, în afară de mine, un moş încovoiat de ani!"; el singur avea să răspundă în faţa lumii şi a oamenilor pentru întreaga familie, pentru fiecare dintre ei, în parte, pentru vieţile şi pentru sufletele lor.

Bătrînul îşi aşează bîta în colţ, la locul ei obişnuit, şi spuse cît putu mai voios:

— Nu-i nimic! Nu-i nimic! O să trăim noi. Cum s-o putea... şi le porunci să aducă apă, ca să se găsească la nevoie, să închidă obloanele şi să încuie uşile.

Apoi, aruncîndu-i o privire lui Lionka, nepotul de treisprezece ani, adăugă aspru:

— Și nu cumva să iasă vreunul pe uliță, fără voie!

Noaptea, începu să tragă artileria. Tirul ținu multe ore și în tot acest răstimp bătrîna căsuță din Kamennîi Brod se zgîlțîi ca scuturată de friguri. Acoperișul de tablă zăngănea subțirel, geamurile scîrțîiau a jale. Apoi, canonada încetă făcînd loc unui lucru și mai înfricoșător — liniștea.

De undeva, din uliță, se ivi Lionka, cu capul gol, strigînd speriat:

— Văleu, moșule! Nemții sînt în oraș!

Dar Taras, vrînd să preîntîmpine țipetele și bocetele muierilor, îl repezi cu asprime:

— Sst! și-l amenință cu degetul. Asta nu ne privește!

2

Asta nu ne privește.

Ușile erau zăvorîte, obloanele bine închise. Lumina zilei se strecura cu zgîrcenie prin crăpături și tremura pe dușumele — nu mai exista nimic pe lume, nici războiul, nici nemții. Miros de șoareci în cămară, mirosul acrișor de maia din bucătărie, mirosul fierului și al așchiilor de brad din odaia lui Taras.

Ca să economisească uleiul, Evfrosinia nu aprindea candela din fața icoanelor decît cînd amurgea și de fiecare dată ofta: „Iartă-mă, doamne!“ Stră-

vechea pendulă, cu portretul generalului Skobelev [1] călare, bătea domol orele, rămînînd în urmă, ca și înainte vreme, cu o jumătate de ceas pe zi. Dimineața, Taras îi potrivea acele cu degetul. Totul părea neschimbat — nici război, nici nemți.

Dar întreaga căsuță fremăta de scrîțîituri, de suspine și de foșnete neliniștite. Din toate unghere le răzbăteau pînă la Taras șoapte și hohote de plîns înăbușite. Lionka aducea vești din afară și șușotea cu muierile prin colțuri, ca să nu audă bătrînul. Și Taras se făcea că nu aude nimic ; vroia, dar nu putea să nu audă. Prin toate crăpăturile căsuței bătrîne pătrundeau pînă la urechile lui : „au împușcat"... „au chinuit"... „au deportat..." Atunci, nemaiputîndu-și stăpîni furia, se repezea în bucătărie și striga împroșcînd cu scuipat :

— Cînd o să tăceți odată din gură, muierile dracului ! Pe cine au ucis ? Pe cine au împușcat ? Că doar nu pe noi... Pe noi asta nu ne privește, și, trîntind ușa, pleca în camera lui.

Acum petrecea zile întregi singur în odaia lui : strunjea, tăia cu ferăstrăul, lipea. De cînd se știa pe lume se deprinsese să meșterească tot felul de lucruri — roți de locomotivă sau aruncătoare de mine — indiferent ce. Nu putea să trăiască fără muncă, așa cum alții nu pot să trăiască fără tutun. Munca era pentru el o nevoie sufletească, o deprin-

[1] *Skobelev, Mihail Dmitrievici* (1843—1882) — general rus, participant în războiul din 1877. Popular și drept, iubit de ostași (n. ed.)

dere, o patimă. Dar acum nimănuia nu-i mai erau trebuitoare mîinile de aur ale lui Taras, el nu mai avea pentru cine să meșterească roți și aruncătoare de mine, iar lucruri nefolositoare nu știa să facă.

Și atunci îi dădu prin gînd să facă mușțiucuri, piepteni, brichete, ace. Bătrîna le schimba la piață, pe grăunțe. În oraș nu se mai găsea nici pîine, nici făină. La piață, se vindeau numai grăunțe, cu paharul, ca semințele de floarea-soarelui, pe vremuri. Pentru a le măcina, Taras meșterise, dintr-o scîndură, o roată dințată și un valț, o moară de mînă. „Ce mai agregat! zîmbise el amar, privindu-și opera. Unde ești, tovarășe inginer Kuceai, să mă vezi, să vezi și asta și să plîngem împreună irosirea bătrîneților și a talentului meu." Și-i dăduse bătrînei moara, spunîndu-i:

— Ai grijă de ea. Cînd s-or întoarce ai noștri, o să le-o arătăm. Și-o s-o ducem apoi la muzeu, la secția „Omul cavernelor".

Singurele lucruri la care lucra cu patimă și inspirație erau lacătele și zăvoarele. În fiecare zi născocea închizători tot mai complicate și mai sigure pentru obloane, lanțuri, lacăte și broaște pentru uși. Le scotea pe cele făcute cu o zi înainte, le fixa pe cele noi, le încerca, n-avea încredere în ele, și născocea altele. Își perfecționa sistemul de încuietori, așa cum ostașii își perfecționează în tranșee apărarea — zi de zi. Bătrîna aduna lacătele învechite și le ducea la piață, unde se vindeau îndată. Viața era

chinuită și plină de lipsuri, și fiecare căuta să se închidă cît mai strașnic în bîrlogul lui.

Iar cînd, într-o seară, a bătut un vecin la ușa lui Taras, bătrînul l-a iscodit mai întîi mult și bine de după ușă — ce fel de om e și cu ce treabă a venit — și abia într-un tîrziu și în silă, s-a hotărît să-l lase înăuntru: lacătele se deschideau scrîșnind, lanțurile cădeau zăngănind, zăvoarele se dădeau în lături trosnind.

— Cazemată, nu alta, spuse vecinul cînd intră și văzu închizătorile. Cazemată, nu locuință, Tarase. Apoi intră și dădu binețe femeilor. Și garnizoana-i serioasă. Iar ăsta pesemne că e ostașul de frunte al garnizoanei, și arătă spre Lionka.

Pe vecinul ăsta, Taras nu-l avea la inimă. Patruzeci de ani trăiseră alături, casă lîngă casă, și patruzeci de ani se sfădiseră. Prea era înfipt, repezit, gălăgios și limbut, pentru un om ca Taras. Lui îi plăceau oamenii domoli și cumpăniți. Și, mai ales acum, nu prea îi ardea să dea ochi cu nimeni. Despre ce să vorbească? Oftă și se pregăti să asculte.

Dar vecinul se așeză la masă și tăcu multă vreme. Pesemne că și pe el îl copleșiseră întîmplările din ultimul timp și se mai domolise.

— Ți-ai ocupat poziția de apărare, Tarase? întrebă el, în sfîrșit.

Taras dădu din umeri, tăcut.

— Dă-o încolo! Ai să stai o veșnicie așa, ferecat în casă?

— Am să stau.

— Măi, măi! Și n-ai văzut măcar un neamț în carne și oase, așa-i?

— Așa-i. N-am văzut.

— Eu am văzut. Ferească dumnezeu! Mai bine lipsă. Făcu un gest și tăcu din nou.

Ședea așa, mai clătina din cînd în cînd din cap sau își sufla nasul.

— E plin orașul de polițai, spuse el, deodată. De unde or fi răsărit atîția? Și toți sînt necunoscuți. De ăștia n-am mai văzut...

— Asta nu ne privește pe noi, mormăi Taras.

— Da... Am vrut să spun doar atît: mulți ticăloși s-au mai dat pe față...

— Se gîndesc cum să-și scape pielea, în loc să se gîndească cum să-și scape sufletul.

— Da...

Și iarăși tăcură amîndoi. Și amîndoi se gîndeau la același lucru: cum să trăiești? Ce e de făcut?

— Lumea trăncănește că nemții au de gînd să reconstruiască uzina, vorbi încet și cam în silă vecinul.

— Care uzină? tresări Taras, speriat. A noastră?

— A noastră, vezi bine... Care alta!

— Nu se poate! De unde-or să găsească nemții mînă de lucru?

— Au să te pună pe tine.

— Pe mine? Taras clătină încet din cap. Uzina s-a clădit cu mîinile mele și cu mîinile mele a fost dărîmată. Mîinile mele n-au să se amestece în treburi de-astea. Mai bine să-mi cadă.

— Pot să te silească, îi întoarse vecinul vorba, încetișor.

Apoi se ridică de pe scaun, gîrbov, bătrîn, și începu să-și ia rămas bun.

— Rămîi cu bine, Tarase. Sănătate. Șezi binișor, aci. Ai o garnizoană serioasă, ce-i drept, glumi el trist, din pragul casei.

Taras încuie cu grijă ușile în urma lui — cu toate lacătele, cu toate zăvoarele. „Pe noi nu ne privește asta!" își spuse el. Dar nu era adevărat. Vestea adusă de vecin îl privea îndeaproape. O ușă o poți zăvorî, dar inima? Cum să-ți zăvorăști inima?

Familia și uzina erau toată viața lui Taras. În afară de ele nu mai exista nimic. Familia și uzina. Și ce-i mai rămăsese? Familia?

„Atunci, unde-mi sînt feciorii, calfele? Feciorii nu-s. Au rămas numai muierile. O garnizoană serioasă... Uzina? Unde mi-e uzina, unde sînt atelierele, unde sînt cei de-o seamă cu mine? Uzina nu mai există. Dărîmături doar. Cuiburi de ciori.

Ce-a mai rămas atunci? Numai credința. Cu mîinile mele s-a clădit, cu mîinile mele s-a năruit, prin mîinile mele o să renască. Fasciștii sînt ca molima, ca anii de restriște, au să ne chinuiască o vreme și-au să piară, ca orice lucru vremelnic."

Și, pentru prima oară, Taras se gîndi cu groază: „Dar dacă au să țină timp îndelungat?..." Își alungă însă, pe dată, gîndul: „Nu se poate!" Dar gîndul i se strecura stăruitor în inimă: „Dar dacă e pentru vecie? Și uzina o să scoată iar fum, ca înainte?

Ba te pomenești că se vor ivi și Hartman sau moștenitorii lui. Să nu fi existat nimic — nici Klim Voroșilov, nici Parhomenko [1], nici Ostraia Moghila [2], nici acel «război al eșaloanelor de trenuri blindate» din optsprezece, nici foamea crîncenă din douăzeci și unu, nici nopțile de asalt din treizeci și unu ?" Umbla prin odaie, muncit de-un singur gînd : „O fi oare pentru totdeauna ? Se vor găsi oare brațe atît de ticăloase ?" Și își răspundea : „Poate că s-or găsi, dar nu ale mele ! Feciorii mei n-au putut să țină piept, în apărare. Eu însă n-am să mă las doborît. Și-am să apuc vremea..." Și umbla într-una prin odaie, dușumelele vechi scîrțîiau domol sub pașii lui greoi, iar de pe cadranul străvechiului ceasornic, de sub copita armăsarului căiărit de generalul Skobelev, secundele picau în veșnicie, țăcănind dureros, picătură cu picătură, picătură cu picătură...

3

Picătură cu picătură, picătură cu picătură...

La șase dimineața, fix, în odaia lui Taras deșteptătorul suna brusc și ascuțit, trezindu-l. Bătrînul sărea în capul oaselor, apoi își aducea aminte : n-ai

---

[1] *Parhomenko A. I.* (1885—1921) — erou al războiului civil din U.R.S.S., comandantul diviziei 14-a din Armata I de cavalerie (n. ed.).

[2] În timpul războiului civil, în aprilie 1919, pe colina Ostraia Moghila de lîngă Lugansk (astăzi Voroșilovgrad), s-au dat lupte înverșunate între eroicul proletariat al orașului și trupele contrarevoluționare ale lui Denikin (n. ed.).

de ce să te grăbești. Totuși, se dădea jos din pat, controla mai întîi ora și muta cu degetul acele pendulei care rămînea în urmă cu o jumătate de ceas. Începea ziua și, o dată cu ea, începea frămîntarea inimii. Și fiecare zi nouă îi aducea noi prilejuri de frămîntare.

Nemții anunțaseră că toți lucrătorii fostelor instituții din oraș sînt obligați să se prezinte imediat la lucru, la vechile lor posturi. Antonina, nevasta lui Andrei, fiul mezin, vru să-i vorbească lui Taras despre anunțul nemților. Dar el se mulțumi să facă un gest de apărare, cu mîna.

— Asta nu ne privește pe noi.

— Pe mine însă mă privește, se împotrivi ea, sfioasă. Înainte de venirea nemților fusese contabilă la administrația locuințelor.

— Ba nu te privește, nu te privește! îi strigă Taras, fioros, și nu mai voi să asculte.

Peste cîteva zile, Antonina primi o înștiințare. Primăria orașului o invita cu asprime să se prezinte la lucru. „Au început! zvîcni inima lui Taras. Caută mîini ticăloase!" Luă înștiințarea Antoninei, o făcu ghem și o azvîrli cît colo.

— Familia mea n-o să lucreze pentru dușman! N-o să lucreze! răcni el la Antonina, ca și cum ea ar fi fost vinovată de toate. Nici ție n-am să-ți dau voie și nici mie. Asta s-o știi!

Iar peste alte cîteva zile, căsuța din Kamennii Brod fu cutremurată de puternice lovituri în ușă.

Venise poliția. Lacătele și zăvoarele lui Taras se dovediră nefolositoare, și el fu nevoit să deschidă.

Polițaii intrară ca la ei acasă, cu căciulile pe cap și cu mantalele lor negre, trecînd de-a dreptul în odăi. Pe Taras nu-l învredniciră nici măcar cu o privire. Luară loc, fără să-i fi poftit nimeni.

— Care e Antonina Iațenko ?

— Eu, răspunse Antonina, tremurînd din tot trupul.

— Buletinul !

Antonina i-l dădu. Un polițai roșcovan și chior luă legitimația, și-o vîrî în buzunar, apoi se ridică fără o vorbă și se îndreptă spre ușă.

— Și buletinul meu ? se repezi Antonina.

— Ai să-l capeți la biroul de plasare.

Abia stăpînindu-și furia, Taras încercă să intervină :

— Nu știu cum să vă spun, domnule sau altfel...

Dar polițaiul îl fulgeră cu singurul său ochi :

— Ai face mai bine să nu te amesteci. O să-ți vină și ție rîndul. Te am pe listă ! Apoi smuci ușa. Lanțurile și lacătele zăngăniră. Ia te uită cum se mai încuie ! Se feresc de autorități ! și ieși.

Totul nu durase decît cinci minute, dar lui Taras i se păru că trecuse un sfert de veac. Parcă fusese aruncat cu douăzeci și cinci de ani în urmă și auzea din nou bătăi în ușă, noaptea, ca odinioară, pe Kamennîi Brod, auzea glasuri răgușite strigînd de afară : „O telegramă !“, auzea zăngănitul săbiilor lovite de carîmbul cizmelor...

— Și eu care îmi închipuiam că o să mor fără să mai aud cuvîntul „poliție", spuse el strîmbînd din buze și clătinîndu-și capul.

Dimineața următoare, Antonina se duse la biroul de plasare, după buletin, și se înapoie abia către seară. Taras îi aruncă doar o privire, fără s-o întrebe nimic. N-avea ce să mai întrebe.

Antonina se așeză tăcută pe laviță și rămase acolo ca împietrită. Stătea așa, fără să scoată o vorbă, în semiîntunericul bucătăriei, iar brațele îi atîrnau moi...

Baba Evfrosinia veni lîngă ea.

— Te-au bătut? o întrebă în șoaptă.

— Doar de bătut nu m-au bătut, că încolo am avut parte de toate, îi răspunse Antonina. M-am tîrît în genunchi, să-mi ajungă toată viața...

— Și-ai izbutit să scapi?

— De Germania, am scăpat — dar la slujbă trebuie să mă duc.

— Să te duci! Bătrîna își lovi palmele. Ce o să zică bătrînul? Mai bine-i scuipai în ochi pe ticăloșii ăia...

— Cum să nu! Încearcă numai! În biroul lor oamenii scuipă sînge. I-am văzut cu ochii mei. Nu, mamă, eu nu sînt eroină. M-am tîrît pe dușumele în fața lor...

Noaptea, Antonina nu izbuti să doarmă. I se tot părea că aude pașii grei ai lui Taras, de partea cealaltă a peretelui. „Umblă într-una, umblă mereu.

Umblă și iar umblă, se frămînta ea. Și mă blestemă pe mine." Apoi i se năzări, ca prin ceață, Andrei al ei, plin de sînge; și nu se uita la ea, ci la un punct fix, dincolo de făptura ei, ca și cum ea ar fi fost goală pe dinăuntru, străvezie. Antonina cădea în genunchi în fața lui. „Eu nu te-am înșelat niciodată, Andrei, nici cu inima, nici cu gîndul." Dar el privea mai departe, ca și cum ea nici n-ar fi existat. Iar de după ușă răsunau pașii lui Taraș și un glas batjocoritor o întărita: „Trădare, Tarase, în garnizoana ta! Trădare!"

Dimineața, pe cînd se pregătea să plece la lucru, căută să nu dea ochi cu Taras. Dar simți, cu toată pielea trupului, cum o urmărește privirea lui tăcută și grea, de care nu s-ar fi putut ascunde nici în fundul pămîntului.

La plecare, cînd să pună mîna pe zăvor, Antonina șopti rugătoare:

— Nu mă învinovăți, Taras Andreici!... Eu... eu nu pot, cînd aud de bătaie...

4

„Eu nu pot, cînd aud de bătaie." Trăia acum, încolțită de-o spaimă continuă, așteptînd mereu să fie lovită. Orice strigăt mai puternic îi înfiora spinarea. Acum, spinarea îi era partea cea mai sensibilă a trupului. Altminteri, se simțea amorțită, înlemnită. Nu-i trăia decît spinarea.

Ziua petrecută la biroul de plasare nu făcu altceva decît s-o năucească și s-o umilească și mai mult ; restul, veni mai tîrziu.

Mai întîi, serviciul la administrația locuințelor o liniștise. Nimeni nu voia să lucreze. Oamenii ședeau și mîncau semințe, scuipînd cojile în sertarele goale ale birourilor.

— Scuipați, fetelor, scuipați, le spunea Zoia Iakovlevna, contabila-șefă a serviciului. Dar vă rog din toată inima, cînd intră neamțul să creadă că lucrați. Vă rog din toată inima să-l faceți să creadă...

Comandantul își făcea apariția. Trebuiau să se ridice toți în picioare, să se pioconească și să aștepte pînă cînd neamțul le răspundea printr-o ușoară înclinare a capului. Dar el zăbovea dinadins. Își plimba privirea de gheață peste spinările plecate, așteptînd să se plece și mai jos.

— Mai jos, mai jos ! îi șopteau Antoninei colegele de birou. Ea nu știa să facă plecăciuni, nu se ploconise niciodată așa. Și spinarea începea să-i tremure, așteptînd parcă lovitura.

Bătrînul arhitect suferea de astmă. Cînd se pleca, sîngele-i năvălea în obrajii ofiliți, și tusea începea să-l chinuiască. Tusea îl îneca, și el se apleca și mai tare. „Într-o bună zi, așa am să mor !“ gîndea el.

Pînă la urmă, comandantul le răspundea, dînd disprețuitor din cap, apoi trecea în biroul lui. Antonina se străduia să nu-și privească prietenele, iar ele nu se uitau la ea. Bătrînul arhitect se așeza

greoi pe scaun și începea iar să tușească, îndelung și chinuitor.

Încet, încet, Antonina se liniștea. Doar spinarea îi tresărea încordată de cîte ori se deschidea vreo ușă. „Numai de nu m-ar bate! Numai de nu m-ar bate!“ Prietenele o linișteau: „Prostuțo, cine să ne bată? Doar sîntem funcționari ai primăriei.“ Primăria li se părea un refugiu.

Într-o dimineață însă, un locotenent german dădu buzna, vînăt de furie, la administrația locuințelor. Împroșcînd cu scuipat, locotenentul zbiera cuvinte fără șir, bătînd cu degetul în ceasornic. Inginerul Mariţki încercă să se înțeleagă cu el. Tremurînd din tot trupul, el bîigui că peste o jumătate de oră, numai peste o jumătate de oră, lucrătorii vor sosi la locuința domnului locotenent și vor face soba. Chiar el, inginerul, va fi acolo, dacă așa e voia domnului locotenent, și va face personal tot ce trebuie. S-a întîrziat cu o jumătate de oră — doar cu o jumătate de oră, domnule locotenent — numai din pricină că domnul colonel a ordonat să se trimită oameni la locuința domniei-sale, iar mîna de lucru lipsește, și, cu toate că i s-a explicat domnului colonel că domnul locotenent...

Locotenentul îi asculta explicațiile, desfăcîndu-și alene centironul. „Ce-o fi vrînd să facă? se miră Antonina. De ce își scoate centironul?“ Și deodată auzi șuieratul curelei în aer, urmat de un țipăt. Atunci țipă și ea îngrozită și își acoperi fața

cu palmele. Simți o durere surdă în spinare, ca și cum pe ea ar fi bătut-o. Iar în aer cureaua șuiera, șuiera mereu, și cădea plesnind greoi cînd întîlnea carnea.

Toți cei de față își întorseseră privirea, sau se uitau în jos, ca să nu vadă cum e lovit cu centironul un om voinic, un om în toată firea, cunoscut de tot orașul. Îi copleșise rușinea... Era cu neputință de privit. Numai Ninocika, o fată de la contabilitate, urmărea scena, cu ochii măriți de groază și uluire. Vedea, pentru prima oară în viața ei, cum e bătut un om.

Neamțul continua să-l lovească pe Mariţki cu centura, dar acum n-o mai făcea mînat de furie, ci metodic, conștiincios, ca o mașină, plesnindu-l peste obraz, peste umeri, peste spinare. Inginerul stătea în fața lui, înalt, lat în spete. Nu se ferea de lovituri, nu striga, nu plîngea. Doar își trăsese capul între umeri, se ghemuise și căuta să-și ascundă obrazul în palme. Doar umerii îi tresăreau.

În încăpere domnea o tăcere ciudată. Tăceau și oamenii pe la mesele lor. Tăcut lovea și neamțul, tăcut îndura și inginerul loviturile. O tăcere înfricoșătoare, rușinoasă.

Apoi neamțul își puse încet și tacticos centironul, își aranjă tunica și plecă. Ceilalți rămaseră în picioare, la fel de tăcuți. Antonina plîngea. Mariţki își ridică stingherit privirea. Încercă să zîmbească vrînd să-și ascundă jena și durerea, dar,

nemaiputîndu-se stăpîni, mușchii obrazului îi tresăriră nervos și, în loc de zîmbet, se ivi o strîmbătură jalnică, dureroasă. Mariţki își acoperi obrazul cu palmele și izbucni în hohote de plîns, în fața tuturor.

De atunci, spinarea Antoninei începuse să tresară la fiecare strigăt mai puternic, la fiecare trosnet de ușă, la fiecare zăngănit de pinteni pe scări. Acum ea nu mai mergea pe stradă, ci se furișa, lipindu-se de ziduri. Se temea de încrucișările străzilor. Se temea de toți, pînă și de Taras. Îi era frică de orașul care, pînă mai ieri, înainte de venirea nemților, fusese prietenos și vesel. Îi era frică de casă, de casa care pînă mai ieri, înainte de venirea nemților, îi fusese prietenoasă și dragă. Trăia numai cu spaima în suflet.

Acum plîngea des și cu orice prilej. Plîngea la slujbă, plîngea acasă cînd o privea pe Mariika, fetița ei, plîngea în pat, cînd auzea pașii lui Taras. Lacrimile necontenite o urîțiseră și o îmbătrîniseră. Se temea să se uite în oglindă. „Nu-i bine să plîngi! căuta ea să se convingă. Plînsul are să mă îmbătrînească de tot. Și cum o să mă arăt în fața lui Andrei, cînd s-o întoarce?“ Dar, cu gîndul la Andrei, începea iar să plîngă.

Iar de cealaltă parte a peretelui, Taras umbla toată noaptea. Pașii lui răsunau prelung în tăcerea scrîșnitoare a căsuței. „Umblă și iar umblă. Umblă și iar umblă. Mă blesteamă pe mine...“

Taras, însă, rareori se mai gîndea la ea.

5

Se gîndea acum la fata lui, la Nastia. O urmărea furiș, pe sub sprîncene, cu o privire cercetătoare, atentă. Ea îl întreba mirată :

— Ce ai matale, tată ?

— Nimic, răspundea el și ofta.

Îl muncea însă, și nu-i dădea pace, un gînd tainic. Într-o zi, încrețindu-și obrazul a nemulțumire, o întrebă pe nevastă-sa :

— Ascultă, mămucă, nu-i așa că Nastia noastră s-a făcut frumoasă ? Ai ?

— O mîndrețe de fată, îi răspunse cu mîndrie Evfrosinia. Nu-i păcat s-o spui — e foc de frumoasă !

— Da, da... oftă Taras, amărît. Mă uit și eu că...

Altă dată, întrebă :

— Dar cam cîți ani să aibă... Nastia noastră ?

— Optsprezece, tătucă. Cum de-ai uitat ?

Taras oftă iar, din greu.

— Da, optsprezece, cum să uit ? Știu. Tocmai de-asta...

Înainte vreme, Taras nici n-o lua în seamă pe Nastia, printre ceilalți copii care îi umpleau casa. Odraslele lui și ale altora mișunau și forfoteau prin toate ungherele, și el n-avea altă grijă decît să nu-i lase să-i strice uneltele. De toate celelalte se îngrijeau școala și Comsomolul. Copiii creșteau, își toceau pingelele, și își găseau singuri fericirea. Dar acum nu mai exista nimic — nici Comsomol, nici școală. Acum nu mai exista decît

el, Taras, capul familiei. El le era jude și dascăl. El răspundea, singur, de sufletele copiilor.

Și — spre nenorocul ei, la loc și la vreme nepotrivită — Nastia înflorise și se copsese în primăvara aceasta amară. Seva primăverii îi împlinise trupul vînjos și doritor de viață. Îi venise și ei vremea să iubească, să sufere, să-și aștepte fericirea de fată tînără.

Ce fel de fericire ? Lui Taras i se strîngea inima cînd o privea pe Nastia. În casă, nici n-o simțeai. Umbla încetișor, muncea încetișor și vorbea încetișor. Mai mult tăcea. Se așează lîngă fereastră, pe laviță, și tace. Stă și tace. „Oare de ce tace ? se frămînta el. Stă și tace. Se gîndește la ale ei. Se gîndește, ciudat și apăsător. Dar la ce ? La ce fericire visează, de ce tace într-una ?“

Îi urmărea fiecare pas.

— Să nu te prind pe stradă, îi spunea el aspru, cînd o vedea că-și pune basmaua.

— Bine, tată, îi răspundea ea supusă, împăturindu-și cu grijă basmaua. Și se așeza pe laviță la fereastră. Iar el umbla cu pași greoi prin casă și se frămînta. Apoi se răstea la fiică-sa :

— De ce stai ca o cloșcă ? Ieși de te plimbă nițeluș. Dar să pui o rochie mai ponositră, că nu-s vremuri să te împopoțonezi !

Și ea îmbrăca, supusă, o rochie veche, se lega la cap cu o băsmăluță ruptă, încălța niște pantofi scîlciați. Dar, cu toate aceste vechituri, menite s-o ascundă, frumusețea ei tinerească țîșnea nestăvi-

lită și biruitoare. Iar Taras ofta îngrijorat: „Iată unde am ajuns! Să nu mă pot bucura de frumusețea copilului meu!“

Sufletul fetei rămînea însă o taină pentru el. „Ce soi de ființe, ce neam de oameni or mai fi și tinerii ăștia din ziua de azi?“ Nu-i cunoștea de loc. Făceau parte dintr-un neam necunoscut. Dar chiar necunoscîndu-i, se îndoia de ei. „Parcă ce poate să fie de capul lor? Au învățat pe banii lui tăticu, habar n-au ce-i amarul, n-au fost în campanie cu Alexandr Iakovlevici Parhomenko, habar n-au cît face o litră de necazuri.“ Se blestema că nu s-a ocupat mai din timp de copii, că nu știe cum să le vorbească, nu știe cum să le pătrundă în suflet, acum, cînd în fața oamenilor el va trebui să dea socoteală.

— Ce tot taci? De ce taci într-una? se răsti el odată la Nastia.

Fata își înălță mirată ochii spre el și, ridicînd ușor din umeri, îi răspunse:

— Păi ce să spun, tată? Întreabă-mă și matale.

Iar el nu știa ce și cum s-o întrebe. Se uita atent la prietenele Nastiei, le privea cu asprime chiar, gata oricînd să le găsească nod în papură. Erau fete de toate soiurile, și bune și rele. Una, mai ales, nu-i plăcea cu nici un chip — Lizka. De altfel, ea își spunea acum Luiza.

Cînd Taras dăduse ochi pentru prima oară cu ființa asta descreierată, rămăsese mut de uimire. Pînă și îmbrăcămintea Luizei era pestriță, țipă-

toare, cu fusta mai sus de genunchi. Și pieptănătura îi era ciudată, nerusească — niște bucliță de un blond spălăcit, întortocheate caraghios și fără noimă pe frunte. De altfel, nu mai avea nimic, nici rusesc, nici nemțesc în ea, aducînd mai degrabă a maimuță.

— Tu a cui ești ? o pironi Taras cu privirea.

— A lui Anton Lukici, sînt Luiza, fata lui... răspunse Lizka, îndrăzneață.

— Marș afară, scîrnăvie ! răcni Taras. Lasă că-i spun eu nărodului ăluia bătrîn de taică-tu să-ți ardă o mamă de bătaie. Dar își veni imediat în fire și-i aruncă Nastiei, pe furiș, o privire vinovată. Nastia tăcea. Taras ieși trîntind ușa.

Totuși, Luiza veni și după aceea în casa lui Taras. La început, se cam temuse de bătrîn, căutînd să-și mai piardă vremea pe undeva, prin bucătărie, cît mai aproape de ușă. Cu femeile vorbea în șoaptă, trăgînd mereu cu ochiul spre ușa odăii lui Taras — de fapt, nici ea încă nu se deprinsese cu toaletele și cu buclele ei ; apoi însă, prinsese curaj, ba chiar se obrăznicise. Iar într-o zi, își luă inima în dinți și începu să țipe la Taras :

— Ce-i asta, Taras Andreevici ? De ce n-o lași pe Nastia să iasă în stradă ? E fată tînără, ar mai vrea și ea să se plimbe.

Pe Taras, mai să-l apuce damblaua de furie. Totuși, se stăpîni. Se apropie de Nastia și o cercetă îndelung, cu o privire tristă — tristă.

— Ai vrea să te plimbi, fetițo? întrebă el, mîngîietor și blînd, cum nu-i mai vorbise niciodată pînă atunci, iar glasul i se tăiase parcă.

Ea își ridică mirată ochii spre tatăl ei, dar îi coborî îndată.

— Nu, tată.

— Ai auzit? se întoarse el spre Liza. Fata mea n-are poftă de plimbat. Acum nu-s vremuri de plimbare, Liza.

— Trădare! pufni Lizka.

— Trădare! îi răspunse la fel de scurt și de serios Taras. Ba chiar mai rău decît trădare. Dacă ar muri taică-tu și v-ar intra nenorocirea în casă, te-ai mai duce la plimbare? Și acum nu-i casă în care să nu fi intrat nenorocirea. Nu ne arde de plimbări. Ai noștri n-au să ne-o ierte, dacă au să afle că ne e mintea la hoinărit.

— Războiul șterge tot!

— Nu, clătină Taras din cap. Nu. Minți, Liza. Războiul nu șterge, dimpotrivă, le înseamnă pe toate. N-o să se ierte și n-o să se uite nimic. Ține minte asta, de la mine, fată! Cînd s-or întoarce ai noștri, au să ne așeze în fața lor și au să ne privească în suflet cu ochii lor limpezi. Pînă în adîncul sufletului au să ne privească. Și au să vadă tot: cine a așteptat, cine a crezut și cine a trădat sau a uitat.

— Dar cînd au să vină, la urma urmelor?

— Nu pot să-ți spun, tată. Dar de venit, au să vină. Și, să știi — au să vină negreșit.

— Iar tinerețea noastră o să treacă pînă atunci! oftă Lizka. Au să se ducă anii cei mai frumoși. Cînd s-or întoarce ai noștri, nici n-au să se mai uite la noi, că o să fim bătrîne. Nu, își scutură ea buclele, mai bine să petreci, cum o da dumnezeu, dar să petreci.

Iar Nastia tăcea.

De undeva, din întuneric, răsări Lionka, ăl mai de frunte ostaș din garnizoana lui Taras, și, rîzînd strengărește, spuse:

— Bunicule! Despre d-alde astea, și-și aruncă ochii spre Lizka, se cîntă un cîntec în oraș. Îl știu tot, pe de rost.

— Ce cîntec?

— Îi zice *„Rușine fetei care petrece cu neamțul"*. Și, luînd o poziție marțială, Lionka începu să cînte cu glas subțirel, copilăresc:

Zîmbește fata, dulce, alintat.
(Prietenii, pesemne, i-a uitat.)
Zîmbește neamțului, și-i mai zîmbește
Duios, și blînd, și galeș uneori.
Amarul bieților părinți sporește
(Amar îi plîng bătrînii pe feciori),
Iar fata, galeș, către neamț zîmbește...

Cum ai uitat, fetico, ai uitat
Că pentru Patrie, în lupta cruntă,
Și pentru tine sîngele și-a dat
Flăcăul, mirele cel fără nuntă,
Cum ai uitat, fetico, ai uitat?...

Departe, către Volga, în cîmpie
Căzu ucis al Patriei fecior,
Şi numai vîntul stepei, cînd adie,
Îi mai resfiră părul bălăior
Cu degete de gingaşă soţie,
Iar ploaia, ca să-i spele o să ştie
Oscioarele albite, şi, uşor,
Îl va primi la sîn măicuţa glie.
Eroic au căzut în lupta cruntă
Flăcăii noştri, cei fără de nuntă,
Departe, către Volga, în cîmpie...

Fetico, îi jurai anul trecut
Credinţă şoimului-aviator,
Dar la năpastă ţi-ai uitat de dor
Şi neamţului pe-o pîine te-ai vîndut;
Sulemenită şi sprinţară eşti,
Cu bucle, ca păpuşile nemţeşti,
Dar şoimul tău viteaz, cînd te-o vedea,
Va trece cu dispreţ prin faţa ta...

Veni-vor şoimii, iar, din depărtare;
Cum să-i mai ieşi, tu, fată, înainte,
Cînd ţi-ai vîndut şi trup şi simţăminte?
Nu te gîndi să capeţi îndurare!...

Ascultînd cîntecul, baba Evfrosinia ofta. Antonina plîngea molcom. Liza se roşise şi se ghemuise toată. Apoi izbucni în plîns şi fugi afară.

Iar Nastia se făcu palidă şi spuse:

— Nu-s toate fetele aşa: mai sînt şi altfel.

Pe urmă tăcu. Şi iarăşi nu putu pricepe Taras ce se ascunde în dosul acestor cuvinte, cum nu pricepuse nici mai înainte ce tăinuiau tăcerile ei.

„La ce s-o fi gîndind, ce-o fi tăinuind, ce-o nădăjdui?“ Și oftă. „Nu trebuie s-o scap din ochi, nu trebuie!“

Dar cum să le urmărești! Pînă și baba Evfrosinia o șterse cine știe unde într-o dimineață și se întoarse abia pe la prînz, atît de necăjită, încît pufni toată ziulica, ciocnindu-și cu năduf oalele.

— Ce tot ai de pufnești și bufnești într-una? nu se mai putu abține Taras. Unde ai fost toată dimineața?

— La biserică.

— Ei și?

— Ptiu!

— Ce nu ți-o fi plăcut în lăcașul domnului? chicoti Taras.

— Ție totuna ți-e, păgînule.

Dar nelipsitul Lionka se amestecă în vorbă și de data asta.

— Nu i-a plăcut popa, bunicule.

— Popa? Care popă?

— Păi nemții și-au pus popă de-al lor.

— De unde l-au culeș?

— Din parc. Kostea, care aduna bilele de biliard. Acum e popă nemțesc...

— Kostea? Bețivanul ăla bătrîn — popă? se minună Taras și se uită la nevastă-sa. Tăcută, Evfrosinia scotea și împingea oalele în cuptor. Taras se mînie. Proasto, își bat joc de tine. Își bat joc de dumnezeul, de biserica și de credința ta și tu mai calci pe-acolo. Roagă-te acasă, dacă ai

nevoie, dar nu te mai duce la popa nemțesc! Mă auzi?

Altă dată, într-o seară, Antonina intră pe ușă, scăldată în lacrimi. Fusese la cinematograf. Se dusese cu prietenele ei, ca să nu vină devreme acasă: în seara aceea se temuse și mai tare de Taras — prea o chinuiseră pașii lui de dincolo de perete.

La cinematograf, rulase un jurnal de război, german. În urletele marșurilor cîntate de fanfară, pe ecran se mișcau tancuri nemțești, trăgeau tunuri nemțești. În toate ungherele sălii se aflau împrăștiați polițai cu mantale negre, care urmăreau publicul, atenți ca niște ulii: se temeau de vreo manifestație. Dar nu strigă, nu fluieră și nu sîsîi nimeni. Se întîmplă cu totul altceva, nespus de ciudat: cei din sală începură să plîngă. Și cu cît bubuiau mai tare tunurile, cu atît mai amarnic plîngeau oamenii.

Nemții nu puteau pricepe de ce plîng rusoaicele cînd pe ecran e atîta veselie și bubuit de tunuri, altfel decît la război. Ofițerii fierbeau de ciudă împotriva rusoaicelor, iar rusoaicele plîngeau și mai tare. Fiecăreia dintre ele i se părea că tunurile nemțești trag în bărbatul, în fiul sau în fratele ei. Și fiecare își plîngea durerea. Pentru că nu le era îngăduit să strige, plîngeau.

Ieșindu-și din fire, un ofițer de la Gestapo sări în picioare și răcni:

— Să înceteze bocetul! Aici nu-i înmormîntare! Zîmbiți, porcilor, zîmbiți cînd vă spun! Porci ruseşti!

Iar femeile plîngeau mai departe...

— Şi tu de ce n-ai zîmbit? se schimonosi Taras după ce ascultă povestea Antoninei. Dacă te-ai dus la cinematograful nemțesc — atunci zîmbește! Iar dacă ai chef de lacrimi, stai acasă. Nu vezi? Fasciștii își bat joc de lacrimile taie!

Fasciștii își bat joc de toate — de evlavia Evfrosiniei, de durerea Antoninei și de tinerețea Lizei-Luiza și de buclele ei; fasciștii calcă tot în picioare și-au s-o calce în picioare și pe Nastia, dacă are s-o scape din ochi, și pe Lionka, și pe micuța de Mariika, au să le strivească sufletele cu tocurile potcovite ale cizmelor și au să treacă mai departe... Cum să-i păzești, cum să-i ocrotești, bieții copii?

— Fiecare se gîndește cum să-și scape zilele, cînd ar trebui să se gîndească cum să-și salveze sufletul.

6

Fiecare se gîndește cum să-și scape zilele, cînd ar trebui să se gîndească cum să-și salveze sufletul...

Taras se „salva" în casa lui. Stătea, ca și pînă atunci, încuiat în casă, cu obloanele închise. Ce se petrecea acolo, în oraș, nu știa.

Orașul însă îl atrăgea cu putere spre el, îl chema, îl chinuia: tu, care m-ai văzut în plină glorie, vino acum de mă vezi răstignit. Atinge-mi rănile, Tarase.. Împarte cu mine durerile crunte.

Nemaiîndurînd să stea ferecat, Taras își luă într-o bună zi bîta și porni.

Și iată că în față i se înfățișă orașul de pe dealuri, orașul fără seamăn pe lume, așa cum îl știa de totdeauna: acoperișuri și coșuri, acoperișuri și coșuri; aceleași străzi, coborînd de la periferie spre centru; aceleași case învelite cu olane și tablă; aceiași salcîmi, în parc. Și, ca totdeauna la vremea hotărîtă, pufuletul plopilor se desprindea ușor, zburînd și rotindu-se pe deasupra străzilor, lăsîndu-se domol peste acoperișuri. Ca o ninsoare. Ca o ninsoare călduță și trandafirie.

— Totul e neschimbat! clătină din cap bătrînul. amărît. Totul e cum a fost!

Dar stăpînii orașului sînt nemții!

Taras mergea înainte, îndurerat și zguduit sufletește. „Ce fel de oameni sînt ei? Ce fel de oameni?“ gîndea el mînios. Abia într-un tîrziu observă că, de fapt, pe străzi nu vedea nici un om. Era pustiu și liniște. Atîta liniște, de parcă s-ar fi aflat nu într-un oraș, ci într-un cimitir. Atîta liniște, de parcă cineva ar fi smuls limba orașului care nu mai putea nici să strige, nici să cînte, nici să rîdă, ci doar să geamă înăbușit, ca un surdomut chinuit că nu poate vorbi.

De-a lungul gardurilor se furișau umbre fugare care traversau zorite răscrucile și dispăreau în ganguri. Undeva, în dosul obloanelor închise, forfotea și mișuna viața, dar nici un glas, nici un cîntec, nici un scîncet nu răzbătea prin crăpături. Chiar și fumul coșurilor era firav și palid : poate că oamenii n-aveau cu ce să facă focul ; poate pentru că nu aveau ce pune la fiert. Fumul subțire se înălța, tremura în văzduh și se mistuia grăbit și sperios.

Prin fața lui Taras trecură cîțiva cunoscuți ; el îi strigă în șoaptă, fără să-și dea seama de ce, ca și cum l-ar fi subjugat tăcerea încordată și tristă a străzilor. Se pomeni vorbind în șoaptă, aici, în orașul lui de baștină, dar ei nu-l auziră și își văzură mai departe de drum. Oamenii făceau acum o mișcare ciudată, răsucind gîtul, din mers — o mișcare cum nu făcuseră niciodată înainte : o mișcare repezită și sperioasă, izvorîtă din deprinderea de-a se uita mereu în preajmă. Se temeau de întîlniri.

Lîngă mormanul de cenușă al teatrului municipal se lovi nas în nas cu doctorul Fischman, care îi îngrijise toți copiii și nepoții. Din obișnuință, Taras își scoase șapca să-l salute, ca totdeauna, dar, văzînd la mîneca lui Fischman brasarda galbenă cu stea neagră în șase colțuri — stigmatul evreului — se înclină adînc în fața lui, cum nu făcuse niciodată pînă atunci.

Plecăciunea lui Taras îl sperie pe doctor care tresări și își acoperi, instinctiv, obrazul. Taras se oprise, tăcut, în fața lui.

— Pe mine... pe mine m-ai salutat așa ? bîigui într-un tîrziu medicul.

— Pe dumneavoastră, Aron Davîdovici, răspunse Taras. Pe dumneavoastră și necazurile grele prin care treceți.

— A... da... da... bolborosi Fischman, încurcat. Bună ziua... Respectele mele... Ce mai faci ? Eu o duc destul de bine... Dar gîtlejul i se strînse deodată ; își avîntă brațele în sus și exclamă : Mulțumesc, omule ! apoi o luă la goană, fără să mai privească înapoi.

Taras se uită lung în urma lui. Și zări multă vreme, ca prin ceață, spinarea gîrbovită a doctorului, tresărind nervos, de-a lungul străzii pustii... Iar în jurul lui, totul rămăsese neschimbat : acoperișuri și coșuri, acoperișuri și coșuri ; aceleași case cu tablă și olane ; aceleași străzi, coborînd de la periferie spre centru, aceiași salcîmi în parcul orașului. Și, ca totdeauna la vremea hotărîtă, pufuleții plopilor se desprindea ușor și jucăuș, rotindu-se pe deasupra străzilor și căzînd domol peste acoperișuri, ca o ninsoare.

„Unde să mai mergi, Tarase ? La ce să te mai uiți ? N-ai văzut destule ?“ Și totuși, mergea înainte, pe străzile moarte, pe străzile răstignite ale orașului căruia îi fusese smuls sufletul viu și voios. Smuls și călcat în picioare. Iar sufletul orașului nu

mai exista, nu mai exista nimic — decît un oraș de surdomuți și de săraci lipiți pămîntului.

Doar Taras mergea înainte și zgomotul puternic al bîtei lui izbită de pietrele trotuarului deștepta și chema amintirile. Și ele zburau spre el, ca un ecou, de pretutindeni, din fiecare piatră, de la fiecare casă, de la fiecare răscruce. Aici se născuse. Aici se însurase. Aici îmbătrînise. Cîndva, aici în piață, răsunaseră mitinguri furtunoase. Klim lua cuvîntul, fluturîndu-și mîna prin aer. Parhomenko de aici pornise spre nemurire. Comsomoliștii cîntau „Locomotiva" și fabricau locomotive. Zi și noapte deasupra orașului pluteau clinchetul vesel al fierului, cîntecele de dincolo de rîu și rîsetele copiilor din parc.

Acum tăcuse totul: cîntecele fuseseră strivite, rîsul — împușcat. Doar amintirea mai rămăsese vie.

Fără să vrea și fără să știe cum, Taras ajunse în piață. Aici, pe vremuri, scîrțîiseră carele, forfotiseră și se îmbulziseră oamenii; lîngă maldărele de carne proaspătă, călduță încă și aburindă, se înălțaseră grămezile de pepeni vărgați; pe tarabele olarilor străluciseră sorii de lut ai străchinilor smălțuite, ai cofelor și ai oalelor; vînzătorul de jucării își încercase, pe toate tonurile, fluierașele — împletindu-și muzica lui simplistă cu larma pieții; dar, mai presus decît toate zgomotele, decît toate glasurile, șuierăturile și scîrțîiturile, pe deasupra tîrgului răsuna odinioară cîntecul nebunesc, triumfător, cîntecul de bucurie nestăvi-

lită al cocoșilor din piața de păsări. Se știe doar că tîrg fără cocoși nu s-a pomenit...

Și lui Taras, cu toate că era muncitor de uzină, îi plăceau tîrgurile. Duminica, după ce-și lua leafa, îi era drag să vină aici cu nevastă-sa și să se preumble solemn și tacticos de-a lungul tarabelor, simțindu-se stăpîn peste toate lucrurile puse la vînzare. Putea să cumpere orice. Piața era bogată, dar era bogat și maistrul Taras.

Acum nu avea nici ce și nici cu ce să tîrguiască. Pe lîngă puținele căruțe aflate aci, vedeai șiruri triste de oameni: femei îmbătrînite și slăbite, cu pantofi scîlciați, bărbați nerași, cu obrajii acoperiți de peri cărunți. Pe tarabe zăceau, singuratici, cartofi plini de negi și zbîrciți ca obrajii de babă, cîte un morcov scofîlcit, care costa cît o portocală sosită de peste mări și țări. Aici boabele de cereale se vindeau cu paharul, cartofii cu bucata, iar zahărul — cu bucățica — măsură amară a mizeriei.

Sărăcia cruntă a satelor devastate venise la tîrg și întîlnise mizeria flămîndă a orașului răstignit. Sărăcia cruntă adusese la tîrg tot ce mai putuse rîcîi de pe fundul cuferelor celor de taină. O rochie de mireasă cu flori ofilite, o cataveică gătită cu fulgi argintii de naftalină, un preș ros, o plăpumioară de copil cu panglicuțe azurii, ultima cămașă scoasă de pe trup. Iar cei care nu mai aveau nici atîta aduseseră la tîrg lucruri cu totul nefolositoare, de care nimeni nu avea nevoie:

sfeșnice mîncate de rugină și de mucegai, samovare turtite, înverzite de cocleală, jucării de copii — vreun iepure de pluș ros sau vreo păpușă al cărei chip înfățișa nu știu ce fericire absurdă.

Stăpînii acestor lucruri bune de aruncat își dădeau ei înșiși seama de inutilitatea lor și nici măcar nu le ofereau cumpărătorilor. Stăteau zile de-a rîndul în picioare, în fața sfeșnicelor verzi care își pierduseră luciul, și se uitau la trecători, cu o rugă amară în ochi. Și parcă fiecare obiect striga în locul stăpînului său: „Cumpărați-mă! Eu sînt ultimul lucru pe care îl mai are. Mîine o să moară de foame."

Cumplit grai al mizeriei! În fața lui Taras se aflau parcă, întoarse pe dos, măruntaiele orașului paralizat de spasmele foamei și ale deznădejdii. El recunoștea oameni și lucruri, umbre de oameni, cioburi de lucruri. Samovarele acestea le văzuse cîndva, pe mesele de ceai, în grădinițele din fața caselor, sub salcîmii molcomi; ceaiurile tihnite și fericite de sîmbătă seara! Recunoștea prețuri, bibelouri care stătuseră pe scrinuri, fețe de mese din pînză cu alesături, statuete de porțelan, plăci de patefon — simboluri ale unei fericiri simple, îmbelșugate. Știa că dincolo de aceste simboluri se ascunde viața intimă a unei generații întregi. Astăzi, toate se vindeau la piață, pe-un pumn de boabe. Săracul cumpăra de la sărac, flămîndul de la flămînd. Și făceau tîrgul, pe tăcute. Nu mai exista zgomot, nu mai exista forfota veselă de

altădată. Liniștea deznădejdii. Un om vîrstnic, cu *pince-nez* și cu o coșniță goală în mînă, zăbovește multă vreme în fața tarabei cu cartofi, apoi își leapădă încet surtucul, îl răsucește în mînă, îl scutură — nu se știe de ce — și-l întinde vînzătorului. Taras îl recunoaște pe omul cu *pince-nez* și întoarce capul. E directorul școlii medii tehnice la care a învățat Nikifor.

Taras întîlnește aici mulți cunoscuți — amare întîlniri! Oamenii parcă nu se recunosc unii pe alții și toți se simt stingheriți, rușinați. Cel mai de frunte maistru al atelierului de turnătorie își vinde patefonul căpătat ca premiu. Chimistul de la laboratorul uzinei vinde chibrituri pe care le-a făcut singur. Tot pe aici, pe undeva, schimbă și Evfrosinia, pentru pîine, lacătele lui Taras.

Și, aici în piață, la picioarele celor vii, undeva, lîngă trotuar, zac chirciți morții. Cei vii îi ocolesc cu grijă, întorcîndu-și privirea, se străduiesc să nu vadă — li se pare că ochii sticloși ai morților oglindesc imaginea zilei lor de mîine. Orașul s-a deprins cu morții.

Țigăncile cu părul zburlit și broboade pestrițe pe umeri nu-ți dau pace: „Hai să-ți ghicesc!" Bărbații scapă de ele apărîndu-se trist, cu mîna. Femeile se lasă ademenite. Și aruncînd în preajmă priviri furișate — nu cumva să fie vreun neamț sau vreun polițai pe aproape — ghicitoarele șușotesc pătimaș și convins:

— Șoimul tău e în viață, frumoaso. Așteaptă-l, că se întoarce. Multe chinuri l-au încercat. A fost să se înece în rîu — dar nu s-a înecat. În flăcări a fost, dar n-a ars, dușmanul nu l-a înfrînt, nici glontele nu l-a nimerit. Și ghiulele au zburat pe lîngă el, dar nu l-au atins. O să se întoarcă, frumoaso, o dată cu prima ninsoare, pe drum de sanie ; să nu-ți pierzi nădejdea.

— Să dea dumnezeu ! oftează femeile, făcîndu-și semnul crucii.

În jurul unui orb care ghicește dintr-o carte cu semne în relief s-a strîns mulțime de femei. Orbul își plimbă degetele de-a lungul unor litere nevăzute și prorocește. Femeile ascultă, înspăimîntate.

— Și îi-va revărsarea rîurilor de sînge, citește monoton orbul, și în acele rîuri se va îneca dușmanul neamului omenesc. Și se vor împlini acestea... pipăie anevoie degetele orbului, iar femeile, înlemnite de spaimă și de nădejde, așteaptă să afle cînd.

Deasupra pieții, ca și deasupra orașului, plutește o liniște bolnavă, neputincioasă. Glasurile și sunetele sînt lipsite de putere, ca și cum pe-aici ar hoinări năluci, nu oameni. Numai soldații italieni își văd de negustoria lor, zgomotoși și veseli. Superbi mai sînt mușchetarii ăștia regali, cu pene la pălăriuțe, purtînd atîrnate tot soiul de cîrpe și de boarfe femeiești și clocotind de patima negustoriei ! Iată-i cum vînd și ce-i al lor și ce-au furat,

făcînd schimb, cumpărînd iar și vînzînd pe loc cele cumpărate.

Dar, pe neașteptate, liniștea tîrgului e spintecată. Cineva a strigat ca un nebun: „Razie!" Totul a tresărit, deodată, și s-a învălmășit. Prin fața lui Taras, oamenii fug. Se văd chipuri schimonosite de spaimă. Se aud împușcături și vaiete. Un om e izbit cu capul de caldarîm. Groaznic mai țipă femeia cu fruntea despicată, cu părul negru năclăit de sînge gros! Deasupra tîrgului, ciorile speriate zboară jos de tot. Un flăcău, înșfăcat de cei ce fac razia, se zbate în brațele lor de fier, nevenindu-i să creadă că a fost prins. Caută să scape din mîinile care îl țin ca în clește, caută să scape tăcut dar înnebunit, scrîșnind din dinți, nevoind să-și irosească puterile în țipete fără rost. Dar întregul lui trup de voinic pare că geme și strigă a libertate, încercînd să se smulgă din prinsoare. Și-l bat cu răutate și cruzime, iar el se zvîrcolește într-una, nevoind să creadă că i-a sosit sfîrșitul. Deodată, vlăguit, se moaie din încheieturi și se potolește. Pentru ultima oară, flăcăul își mai rotește privirea pătimașă și plină de dor spre lumea liberă, spre lumea tinereții lui. Acum, s-a sfîrșit, pentru totdeauna. Îl așteaptă Germania, ocna, și — mai sigur decît toate — moartea.

Prin fața lui Taras aleargă într-una oamenii îngroziți. Și fug fără să se știe vinovați de ceva. Toată vina lor e că sînt oameni, iar acum e în

toi vînătoarea de oameni. Și Taras e om, deci e vînat și el, de aceea fuge horcăind și gîfîind, așteptînd în orice clipă să-i plesnească inima șubrezită. S-a repezit la întîmplare într-un gang, ca să-și mai tragă sufletul. Întreaga haită a trecut de gang și s-a pierdut undeva, în depărtare.

În gangul și în curtea din dosul lui se grămădise mulțime de oameni. Toți gîfîiau. Unul spuse, scuipînd sînge :

— Dacă am avea pistoale automate ! Of, dacă le-am avea !

— Lasă, vorbi Taras, că și topoarele ar fi bune.

Pe stradă trece o patrulă SS, și cei din gang amuțesc. În liniște, se aud cum răpăie cizmele potcovite ale nemților, izbite de pietrele caldarîmului. Iar pietrele parcă gem și ele, parcă strigă sub cizmele nemților. La toate ferestrele, la toate crăpăturile, la toate porțile, privesc ochi scînteind de ură... Hitleriștii mărșăluiesc pe străzi moarte. Piețele sînt pustii. Orașul, surd și mut, tace. O liniște sinistră plutește deasupra lui — liniștea urii tăinuite... Și-n liniștea asta — ca un blestem, ca un coșmar, ca un delir — se aude numai răpăitul cizmelor pe caldarîm. Iar la auzul răpăitului acestuia — fie zi, fie noapte — viața încremenește locului speriată, îngrozită, tot ce e viu se ascunde, copiii se potolesc ca prin farmec, femeile se fac nevăzute, prin beciuri. Bărbații își încleștează pumnii : or fi venit după mine ? O fi rîndul

meu ? Cu neputință să mai înduri răpăitul acesta greoi și odios.

Peste întregul oraș plutește o scîrnavă duhoare cazonă — duhoare de cazarmă și de tutun puturos.

Cu neputință să mai trăiești.

7

Cu neputință să mai trăiești.

Asupra familiei lui Taras nu se abătuse încă toporul fasciștilor. Dintre cei apropiați lui, nici unul nu fusese ucis. Nici unul nu fusese torturat. Și nici deportat. Nu fuseseră jefuiți. Nici un neamț nu călcase încă în vechea căsuță din Kamennîi Brod. Și totuși, era cu neputință de trăit.

Încă nu uciseseră, dar puteau oricînd să ucidă. Puteau să dea buzna în casă, noaptea, puteau să te înhațe pe stradă, ziua în amiaza mare. Puteau să te zvîrle într-un vagon și să te deporteze în Germania. Puteau să te pună la zid, fără vină și fără judecată, puteau să te împuște, dar puteau să-ți și dea drumul, după ce se prăpădeau de rîs privind spaima care te încărunțea sub ochii lor. Puteau orice. Puteau — și asta era mai rău decît dacă te-ar fi ucis pur și simplu. Peste căsuța lui Taras, și peste oricare casă din oraș, umbra neagră a spaimei se lățea din ce în ce mai mult.

Nu existau legi. Nu existau judecată, drepturi, rînduieli. Existau numai ordine. Și fiecare din ele amenința. Fiecare interzicea. Ordinele precizau

amănunțit ce drepturi nu are cetățeanul. Era constituția lipsei de drepturi ale omului. Viața omenească devenise mai ieftină decît hîrtiuța pe care scria: „Se pedepsește cu moartea".

Casa nu-i mai era omului adăpost. Lacătele nu-i mai apărau nici viața, nici avutul. Rareori mai viețuiau și mai dormeau oamenii prin casele lor. Cînd îi căutai, se piteau prin beciuri și prin magazii. Cînd auzeau răpăitul cizmelor, se ascundeau prin te miri ce unghere. Dacă în oraș ar fi existat peșteri, oamenii ar fi pornit spre ele, să se îngroape în vizuini, numai să nu mai trăiască sub „noua ordine".

Întreaga viață însemna acum a te ascunde. A te ascunde de neamț, a-i face loc cînd mărșăluiește pe străzi, a te face nevăzut cînd îți intră în casă, a scăpa cînd te caută.

Iar hitleriștii mărșăluiau de zor pe străzile orașului, cu pieptul scos în afară, cu piciorul întins înainte, în pas de gîscă, cu căștile trase pe frunțile înguste, mărșăluiau cu expresia tîmpă a unui robot însuflețit, strivind, călcînd totul în picioare... Nu, nu se mai putea trăi.

Nu se mai putea, dar trebuia să trăiești.

Cum însă? Întrebarea aceasta nu putea fi ocolită. Nu puteai să-ți spui: „Pe noi nu ne privește". În fața fiecărui om din oraș se ridicase întrebarea: cum să trăiești, ce să faci? Și fiecare era dator să hotărască singur, față de el și față de conștiința lui.

Acum, vecinul Nazar Ivanovici venea adeseori, seara, pe la Taras. Vreme de patruzeci de ani trăiseră laolaltă, casă lîngă casă, vreme de patruzeci de ani se sfădiseră. Acum, năpasta comună tuturor îi unise, și ei își petreceau serile împreună, fumînd și oftînd...

De obicei, Nazar deschidea vorba. Era un om fără astîmpăr. Hoinărea toată ziulica prin oraș.

— Cînd treceam azi pe stradă, începea el, am văzut că se repară caldarîmul. Și mi s-a strîns inima. Doamne, m-am gîndit, oare se statornicește neamțul în orașul nostru pe totdeauna, pe vecie?

— Asta nu se poate. Te-ai speriat de caldarîm, pufnea Taras. Ce însemnătate are un caldarîm? Lucru de suprafață... N-au decît să-l transforme cît poftesc, dar te întreb, sufletul mi-l pot oare transforma? Pot ei să ne preschimbe pe mine sau pe tine în nemți? Pot ei să-mi bătătorească cu picioarele ținerea de minte? Asta nu! și clătina din cap, cu convingere. Nu, nemții nu-s stăpîni în orașul nostru — sînt niște venetici. Cum au venit, așa au să se ducă.

Nazar strîngea din umeri.

— E cam multișor de cînd nu s-au mai auzit împușcături și nici avioane de-ale noastre nu s-au mai arătat. Măcar de ne-ar bombarda olecuță, că tot ne-ar veni mai ușor. Departe mai e acum frontul, tare departe. Tocmai pe lîngă Volga.

— Frontul, cum s-a depărtat, așa o să se apropie. Noi trebuie să credem în asta.

— O, să credem și să tot credem!

Fumul de mahorcă se strecura pînă sub tavanul scund, dînd tîrcoale obloanelor.

— Cum să trăim, Taras Andreici? întreba trist Nazar. Asta să-mi spui: cum să trăim și ce să facem?

— Apăi asta trebuie s-o hotărască fiecare, după cum îi poruncește inima, răspundea Taras.

— Inima îți poruncește să te bați! Dar cu ce? Noi, Tarase, sîntem niște bieți bătrîni fără arme.

— Avem topoare, arme bătrînești și sigure. Taras clătina gînditor din cap. Dacă am nimeri drumul la partizani! Cu toate că sîntem bătrîni, Nazare, tot am putea fi de folos! Se pleca spre Nazar și-i șoptea: Trebuie să ne ușurăm inima, trebuie! Nu mai pot să îndur, Nazare.

Și fiecare om din oraș se gîndea la același lucru: cum să trăiești, doamne dumnezeule, cum să trăiești și ce să faci?

8

— Dacă mă pricep la politică, îi spuse nevesti-si Starciakov Iakov Vasilievici, fostul administrator al trustului, cred că a venit vremea mea, vremea comerțului. O să deschidem un magazin de consignație!

Femeia nu se mira. Știa că trupul de iepure al bărbatului ei ascunde un suflet de fiară. Te pomenești că, într-adevăr, a venit vremea Starciakovilor

— vremea de aur a comerțului particular! În gazeta locală apăru anunțul: „Cu autorizarea Comandamentului german, domnul Starciakov va deschide un magazin de consignație". Anunțul era tipărit cu litere groase.

Covoarele și sfeșnicele își schimbară drumul, navigînd acum nu în direcția tîrgului, ci a magazinului. Navigau, alcătuind o masă compactă și deasă, ca bușteni pe rîu, cînd vin apele mari. Starciakov nu mai prididea cu darea chitanțelor. Strălucea de bucurie. Primea lucrurile, le pipăia, le mîngîia, le prețuia. I se părea că toate obiectele îi aparțin lui. Orășelul devenise prea mic pentru el. Visa un magazin la Berlin, pe *Unter den Linden*.

Mărfurile îi năpădiseră dugheana. Starciakov anunță că primirea obiectelor în consignație încetează. Acum aștepta cumpărători. Dar cumpărători nu existau.

Umbla fără încetare prin prăvălioara lui, schimbînd obiectele din vitrină, așteptînd. Aștepta cumpărătorii. Cumpărători nu existau. Comerțul nu putea încolți pe solul sărac al unui oraș flămînd. Negustorul se simți din ce în ce mai des ispitit de-o dorință ciudată: să se spînzure de policandrul antic, în magazin, printre covoarele de Buhara, pe care toți voiau să le vîndă și nimeni nu le putea cumpăra.

În gazeta locală apăru un nou anunț: „Cu autorizarea Comandamentului german, domnul Starciakov își lichidează magazinul de consignație.

Cei ce au depus obiecte spre vînzare sînt rugați să le ridice." Anunțul era tipărit cu un petit spălăcit. Între aceste două anunțuri s-a desfășurat scurta dar glorioasa carieră a primului comerciant de sub nemți — ascensiunea și prăbușirea lui.

Cînd cei ce depuseseră obiectele în consignație veniră să le ridice, prăvălia era goală. Nemții „confiscaseră" mărfurile; pe cele netrebuincioase le spărseseră. Sub tălpile oamenilor scîrțîiau cioburi de porțelan. Pe un perete se legăna spintecat cu tăișul unui cuțit tabloul: „Lupta de la Ostraia Moghila".

Tabloul acesta îl pictase un artist din localitate. Pictorul locuia și lucra aici de ani de zile. În multe palate culturale, cluburi și școli, se găseau panouri pictate de mîna lui. Înainte vreme, el obișnuia să se ducă în fiecare duminică să-și mai vadă lucrările. Își punea atunci haina de sărbătoare și pălăria. „Mă duc să-mi întîlnesc copiii", spunea el. Acum pînzele — copiii lui — își trăiau viața lor. Fiecare avea o vîrstă, un caracter, o biografie. Pe unele izbutise să le creeze cu ușurință, altele, venind pe lume, îi pricinuiseră multe frămîntări. Artistul le iubea cu o dragoste inegală — la unele ținea mai mult, la altele — mai puțin. Avea copii favoriți, avea și copii urîți, dar toți îi erau dragi.

Cînd nemții se instalaseră în oraș, pictorul voise să afle ce s-a întîmplat cu odraslele lui.

Și le-a văzut. Călcate în picioare, mînjite, smulse din rame, ele se zbîrceau și mureau la

gunoi. Nu-i mai rămăsese decît să plîngă peste cadavrele lor.

În noaptea aceea, pictorul ar fi vrut să moară, dar nu-l lăsaseră oamenii din preajmă. Un glas îi spuse cu asprime:

— Trebuie să trăiești, ca să așterni pe pînză cele văzute. Trebuie să pictezi un tablou zguduitor, pentru urmașii noștri.

— Da, da... îngînă el. Trebuie să trăim... trebuie să trăim...

Și pictorul nu muri. Își păstra zilele ca să vadă și să țină minte. Hoinărea pe străzi, prin cimitire, prin locuri virane și vedea priveliști îngrozitoare. Dar de pictat nu putea picta: își simțea mîinile încătușate, trăia parcă în cușcă. Doar gîndurile, fierbinți și cinstite, îi erau slobode și blestemau mîinile ferecate în lanțuri.

Ca să nu moară de foame, picta mici acuarele pestrițe, cu peisaje ucrainene, desprinse de realitate; numai asemenea picturi cumpărau soldații italieni. Le plăceau acuarelele pictate de pictorul nostru. Și le trimiteau în Italia: iată țara cucerită de feciorul dumneavoastră.

Pictorul zugrăvea în mod mecanic mori, pîraie și izbe, iar duminica le vindea în piață cu bucata sau cu toptanul, cum se vinde varza. Trebuie să trăim, ca să vedem și să ținem minte. Trebuie să trăim.

Într-o zi îl chemară la Gestapo.

— Avem nevoie de pictori buni, i se spuse. Să ne faci afișe, iar noi o să-ți asigurăm un trai îmbelșugat.

El zîmbi :

— Nu mă pricep la afișe. Știu să fac doar acuarele... un pîrău... o căsuță...

— Păcat. Ai fi trăit sătul.

— Sînt sătul, răspunse el cu răsuflarea tăiată. Sînt sătul pînă-n gît. Și își aminti de pînzele pe care fasciștii le spintecaseră cu tăișul cuțitului.

Se întoarse la atelier și acolo, singur, în încăperea pustie, plînse multă vreme. Afișe ? Da, știu să fac afișe. Și am să fac. Am să le pun cu mîna mea prin pieţele publice. Sînt gata să stau și eu atîrnat, lîngă ele. Am să fac niște afișe cumplite !

Orașul răstignit, însîngerat. Gara spălată cu lacrimi. Mîinile învinețite ale mamelor. Vagoanele verzi, cu gratii. Plopii negri, cerniți, ca niște văduve. Și fetele tinere care își iau rămas bun de la patrie, de la tinerețe, de la libertate. „Plînsul captivelor", iată cum se va numi pînza. O s-o înceapă imediat. Mîinile nu-i mai pot sta locului.

Plînsul captivelor. Îi sună în urechi. Îl lovește în inimă. Deasupra întregii Ucraine răsună jalnicul bocet al fetelor. Plînsul de văduvie al mamelor. Strigătul amarnic al captivelor.

Convoaiele cu deportate pornesc tot mai des spre apus. Orașele sînt din ce în ce mai pustii. Numai din clasa a zecea „B", în care învăța Nastia înainte de venirea nemților, șase fete și-au luat

pînă acum rămas bun de la patrie. Sînt închise în vagoane cu gratii. Ce le așteaptă ? Ce o așteaptă pe Nastia ? Ce le așteaptă pe toate fetele dintr-a zecea „B" ?

Au fost cinci prietene, cinci fete strașnice : Nastia, Larisa, Liza, Galia și Maria. În primăvară, trebuiau să termine școala. Umblau ținîndu-se de braț, prin parc, și visau. Viața li se părea dreaptă și limpede ca aleea pe care treceau, cerul apropiat și lesne de atins, ca vîrful plopului ăstuia, viitorul — vesel și încîntător ca mesteacănul de colo.

Și au venit nemții. Sub șenilele grele ale tancurilor s-au fărîmat toate visele și nădejdile tinereții. Fetele dintr-a zecea „B" n-au avut timp nici măcar să adune cioburile. „Adio, fetelor ! le scria din drum Galia. Aripile îmi sînt frînte, mîinile încătușate, nădejdile spulberate. Adio viață, adio tinerețe, adio patrie !"

Cui o să-i vină rîndul mîine ? Larisa, ca să nu fie deportată în Germania, s-a angajat la teatrul „Cabaret", deschis de nemți. Se gîndise și mai înainte să se facă actriță. Avea un glas dulce, feciorelnic. Cînta cîntece triste și, de cîte ori cînta, plîngea. Prietenele ei, la fel.

Dar, la teatru, Larisa nu izbutea niciodată să-și ducă pînă la capăt cîntecul — soldații nemți o alungau de pe scenă, sîsîind și fluierînd. N-aveau nevoie de cîntecele ei. Le trebuiau șolduri și coapse. Nu aplaudau decît șoldurile și coapsele. Pe scena rece, fetele vinete de frig țopăiau fără tra-

gere de inimă. Nemții urlau nemulțumiți: „Mai cu viață! Mai cu viață! Vácilor!" Un ofițer le șfichiuia cu cravașa pe care o mînuia așa cum o mînuiește un călăreț. Fetele își zvîcneau înnebunite picioarele vinete. Numai să nu le trimită în Germania!

În culise se îmbulzeau într-una ofițerii germani și italieni. Pentru ei, culisele nu însemnau decît menajeria unui circ. Băteau fetele pe spate, fără nici o jenă, și le invitau la masă.

— Niște porci! Doamne, ce porci! îi spunea Larisa Nastiei, cu dezgust și cu groază. Dacă vreunul din ăștia se atinge de mine, mor. Mai bine șreangul!

Liza-Luiza nu mai veni pe la Nastia. Un ofițer neamț îi dăruise o bluză. O bluză frumoasă, din lînă de angora, albastră. O asemenea bluză nu mai avea nimeni, în tot orașul. Cînd Liza-Luiza se plimba pe strada principală, toată lumea se uita la ea. O femeie necunoscută a urmărit-o într-o zi, pas cu pas, cale de trei cartiere, fără să-și ia ochii de la bluză.

Femeia avea ochi de nebună — niște ochi negri, nespus de triști. Liza-Luiza se necăji foc. Curată neobrăzare! S-o urmărească așa! Prea s-au înmulțit nebunele în orașul nostru...

— Ce te tot uiți la mine? o întrebă ea, cam răstit.

— Ai o bluză frumoasă.

— Și ce-i dacă?

— Nu-i nimic, zîmbi femeia, stînjenită. Poart-o, poart-o sănătoasă. Bluza asta a fost a mea. Mi-a dăruit-o bărbatu-meu, cîndva. Apoi el a fost ucis și eu n-am mai purtat-o. Pe urmă a venit un neamț și a luat-o. A mai luat și alte lucruri. Fetița mea, Irocika, a început să plîngă, prostuța, și neamțul a omorît-o. Dar nu-i nimic, nu-i nimic... Poartă dumneata bluza... E frumoasă. Are pete pe ea, din sîngele Irocikăi, și de-aia mă uitam. Roșu pe albastru-deschis face foarte frumos.

Luiza sări în lături, îngrozită, și o luă la fugă. „Roșu pe albastru-deschis face foarte frumos!" striga în urma ei femeia. Luiza ajunse într-un suflet acasă și izbucni în hohote de plîns. Nu se putu liniști multă vreme. Își scoase bluza. Acum însă i se părea că și pe fustă, și pe ciorapi, și pe pantofi se iviseră pete negre, de sînge. Și pe buze, nu e ruj, ci sînge. Pe unghii, nu e lac, ci sînge. Pe tot trupul — numai pete de sînge...

— De ce nu mai dau pe-aici prietenele tale? o întrebă Taras, o dată, pe Nastia. Parcă prea s-a liniștit totul. Pesemne că și-or fi găsit și ele vreun rost.

— Da... răspunse Nastia, scurt. Și-au găsit un rost.

— De-aia nu mai dau pe la noi. Dar pe unde și-au găsit rostul Katiușele și Marusiile tale, sau cum naiba le-o mai fi chemînd?

— Pe Galia au deportat-o în Germania.

— A-a !

— Maria s-a aranjat mai bine decît toate. Nastia rîse scurt și trist. E la nemți, cu masă și casă. Pe cheltuiala statului.

— La închisoare ? se miră Taras. De ce să vîre la închisoare o biată fetișcană ?

— Nu știu... Se zice că pentru niște manifeste... răspunse Nastia în silă și întoarse capul.

Taras încercă să și-o amintească pe Maria. I se ivi în minte, vag, un obrăjor cîrn, pistruiat, de strengăriță... Sau te pomenești că o încurcă ? Multe fetișcane desculțe forfotiseră prin casa lui. „La închisoare ! își spuse el. Ia te uită !“ Și pentru prima oară se gîndi cu respect la tinerii ăștia, pe care îi cunoștea atît de puțin. Dar Nastia ? Ce drum o să-și aleagă Nastia ? Încotro va porni ? Pe drumul Galiei, al Luizei sau al Mariei ?

Ea tăcea. Tăcea ca și înainte vreme : suflet ferecat cu șapte lacăte. Dar Taras simțea că Nastia își alesese calea. Numai că el nu știa ce cale anume.

Fiecare om din oraș își căuta o cale potrivită sieși sau cugetului său.

— Cum să trăim, cum să trăim, Taras Andreici ? îl întreba cu tristețe vecinul Nazar. Să-mi spui cum să trăim și ce să facem. Să răbdăm ?

— Să nu-ți pleci capul ! răspundea Taras, și dinaintea lui răsărea o clipă un obrăjor cîrn, pistruiat, de strengăriță. Să nu-ți pleci capul.

9

Să nu-ți pleci capul !

Securea fascistă se abătu și asupra familiei lui Taras — bătrînul fu somat să se prezinte la biroul de plasare.

— Nu vreau să muncesc, îi spuse el polițaiului care venise să-l cheme.

Era pentru prima oară în viață că rostea asemenea cuvinte : nu vreau să muncesc. Mîinile-i tînjeau după scule. Plămînii lui simțeau nevoia aerului din atelier, mirosind a fier încins, urechile doreau sunetul voios al ciocanelor din forjă, sufletul dorea muncă. Dar el îi spusese polițaiului : „Nu vreau să muncesc, nu voi munci". Acum, munca însemna trădare. Acum, să flămînzești însemna să nu-ți pleci capul.

Făcură și cu el ce se făcea cu toți ceilalți : îl siliră să se prezinte la biroul de plasare.

Numai hitleriștii au darul să transforme cele mai pașnice cuvinte în cuvinte de groază, numai ei au darul să transforme orice încăpere într-o cameră de tortură. Camera de tortură pentru schingiuit sufletele copiilor era școala. Camera de tortură în care medici nemți își încercau otrăvurile pe răniții ruși era spitalul. Cameră de tortură era lagărul prizonierilor de război. Camere de tortură erau teatrul, biserica, strada.

Dar în orașul muncitoresc în care locuia Taras, cea mai cumplită cameră de tortură era biroul de plasare — prima etapă a drumului silniciei.

Aici nimeni nu venea de bunăvoie. Aici erau tîrîți cei înșfăcați la razii, pe străzi, sau scoși din beciuri și pivnițe. Cu un ceas în urmă, oamenii ăștia avuseseră un nume, familie, casă, nădejdi. Cu un ceas în urmă, băiețașul ăsta se jucase cu prietenii lui, fetița asta se lipise de genunchii calzi ai mamei. Acum, totul se va sfîrși pentru ei. În loc de nume — un număr, în loc de casă — un vagon cu gratii, în loc de familie — meleaguri străine. Robului nu-i mai rămînea decît nădejdea. Nădejdea și ura.

Aici, la biroul de plasare, avea loc despărțirea — o despărțire cu zvîrcoliri și luptă. Oamenilor li se părea că aici, în poarta drumului către silnicie, s-ar mai putea împotrivi, că de aici ar mai putea scăpa, că aici mai poți recăpăta libertatea prin rugăminți, smulgînd-o cu dinții, tîrîndu-te în genunchi. Se zvîrcoleau, îngroziți de jugul care li se așeza pe grumaz. Făceau apel la drepturile lor de oameni, arătau adeverințe mototolite și inutile, implorau, argumentau, amenințau, plîngeau. Zadarnic. De-aici nu mai puteai scăpa. Aici, grumazul nesupus era încovoiat, iar sufletul nesupus — izgonit din trup.

Pe Taras îl siliră să-și aștepte rîndul. Nu-l băiuseră încă, dar el își simțea sufletul plin de vînătăi. Vedea pereții stropiți cu sînge, auzea gemete și urlete.

O femeie însărcinată, cu pîntecele mare și țuguiat, se tîra la picioarele unui funcționar, implorîndu-l să nu-i ia singurul fiu. Feciorul ei, un băiețandru

palid, de vreo paisprezece ani, stătea plecat peste umărul ei și spunea :

— Ridică-te, mamă ! Ridică-te ! Nu trebuie ! O șuviță de sînge i se prelingea pe gură, el o ștergea cu mîneca, apoi se ruga din nou, cînd cu blîndețe, cînd poruncitor : Ridică-te, ridică-te, mamă ! Nu trebuie !

Pe funcționar nu-l ruga nimic.

Deodată, acesta zbieră :

— De prăsit știi să te prăsești, cățea, dar pentru marea Germanie nu te înduri ? Tîrîtură ! și, izbind femeia cu cizma în pîntece, o împinse cît colo.

Ea scoase un țipăt sălbatic și se apucă cu mîinile de burtă. Țipătul se lovi de pereții încăperii, de geamuri, de tavan, apoi se stinse. Femeia se tîrî iar prin odaie, ținîndu-și cu grijă pîntecele, se tîrî spre cizmele funcționarului, spre picioarele biroului din lemn de stejar, ca să implore, să roage, să plîngă. Doar moartea ar fi putut-o face să renunțe la lupta pentru fiul ei.

Acum însă, în fața funcționarului se afla o pereche de tineri : bărbatul și nevasta. El vorbea, ea plîngea. El se întrerupea din cînd în cînd, ca s-o mîngîie : „De ce plîngi, Katia ? E o greșeală, atîta tot, o greșeală care se va lămuri îndată." Lacrimile nevestii îl tulburau, pesemne, împiedicîndu-l să vorbească mai deslușit.

— E o greșeală, domnule șef, spunea el, convins. Noi sîntem căsătoriți legal. Iată actele. Sîntem legitimi... Cum să ne despărțim ? Sîntem de acord să

plecăm. Dar de ce nu împreună ? Sîntem doar legitimi... Și dumnezeul dumneavoastă, și al nostru, sînt la fel pentru legea căsătoriei... Doar atîta vă rugăm : să nu ne despărțiți !

— Nemaipomenit, e nemaipomenit, *mein Gott !* izbucni în rîs funcționarul. Păi ce să faceți împreună, într-un bordel ? și rîdea cu hohote, plesnindu-și șoldurile, pînă cînd, sleit de-atîta rîs, se prăvăli cu burta peste masă, hohotind.

Ușa care dădea în cabinetul comandantului se deschise larg și un ghemotoc de carne și de sînge fu proiectat afară. Ghemotocul căzu cu o plesnitură pe dușumea. Toți se dădură în lături, înfiorați. Ghemotocul se zvîrcolea pe jos, horcăind :

— Minți ! Minți ! N-am să-mi plec capul !

Iar Taras, strîngîndu-și în mîini bîta noduroasă, hotărî în sinea lui : „N-am să le îngădui să mă bată ! Mai bine moartea."

Dar nu se gîndea nimeni să-l bată. Fu poftit în cabinetul comandantului biroului de plasare, și însuși comandantul se ridică politicos în picioare în fața lui. Taras îl recunoscu atunci pe neamțul Stein, din localitate.

— Ia loc, domnule Iațenko, îl îndemnă acesta.

Taras zăbovi o clipă, descumpănit, apoi se așeză. Își puse bîta între genunchi și se propti în ea.

— Ai avut de așteptat, Taras Andreici ? Iartă-mă. Treburile !...

— Nu face nimic... bombăni Taras.

— Avem nevoie de dumneata, domnule Iațenko, de aceea voi intra de-a dreptul în subiect. Comandamentul german a luat hotărîrea să repună în funcțiune uzina.

Taras tresări.

— E vorba de-o măreață problemă de reconstrucție. Sîntem amîndoi oameni în toată firea, iată de ce o să lăsăm politica deoparte. Pentru un maistru, nu există politică, ci numai munca lui. Noi îți oferim muncă, maistre Iațenko. Vei avea de toate, iar familia dumitale va fi asigurată...

— Nu sînt maistru, răspunse Taras, încet. Sînt muncitor necalificat.

— Cum ? Stein îl privi mirat și izbucni în rîs. Bună glumă ! Înțeleg. Glumă de maistru.

— Sînt muncitor necalificat ! repetă aspru Taras.

Stein îl privi iar și-i văzu cutele severe, încăpățînate, bătrînești, din jurul gurii, și bărbia ascuțită, proptită în bîtă.

— Mîinile ! zbieră el deodată, ca scos din minți. Arată-mi mîinile, porcule !

Zîmbind batjocoritor, Taras îi întinse mîinile, puternice și noduroase, cu palmele purtînd pe ele movilițele bătăturilor străvechi, tari ca piatra, în care se încrustase pentru vecie pulberea fierului și uleiul mașinii.

— Astea-s mîini de muncitor necalificat ? urlă Stein. Astea-s mîini de maistru, domnule Iațenko.

Mîini de aur. Sînt neprețuite. Dar Germania știe să prețuiască asemenea mîini.

— Sînt muncitor necalificat ! repetă din nou Taras și se ridică, proptindu-se în bîtă.

Se ridică și Stein. Privirile li se încrucișară. Stein era neamț, din partea locului. El pricepea nu numai limba ci și privirea rusească.

— Bine ! îi strigă, sufocîndu-se. Ești muncitor necalificat ? Perfect ! Și de muncitori necalificați avem nevoie. Ca muncitor necalificat ai să muncești. Dacă nu vii de bunăvoie, o să te aducem pe sus. Iar dacă te împotrivești, o să te îngropăm de viu.

Stein își ținu făgăduiala. Acum, în fiecare dimineață, un polițai venea după Taras și-l lua la lucru. Taras se îmbrăca în zdrențe, își lua bîta și pornea. Nu-și punea salopeta : „N-am să-mi fac de ocară, niciodată, uniforma mea de lucru !" Polițaiul mai trecea pe la cîteva case, pînă ce strîngea tot lotul bătrînilor nesupuși ai uzinei. Și așa, erau mînați sub escortă, prin tot orașul. Sub escortă erau duși la uzină.

Intrau pe vechea poartă, atît de bine cunoscută. În fața lor, zăcea leșul uzinei. Un maldăr de fiare încovrigate și arse... Mormane de piatră moartă.

Bătrînii înaintează în uzină... Iarba înaltă a năpădit potecile. Pe ziduri, mătreață verde. Cuiburi negre, de ciori, prinse de foștii bulumaci ai acoperișului. Un cer mohorît, cu goluri. Colo, unde clocotea cîndva fonta topită, se încîlcesc acum, clocotind parcă, buruienile roșcate. Deodată, o traversă

ruginită se prăvălește la pămînt. I-au putrezit proptelile și s-au frînt. Norii de praf brun-roșcat se stîrnesc deasupra ruinelor. Ciorile zboară, croncănind răgușit, a neliniște. Se izbesc cu aripile de bulumacii putrezi. Și, multă, multă vreme rotesc, înnebunite, peste ruinele atelierului, ca peste un stîrv.

Maiștrii înaintează, sub escortă, prin cimitirul uzinei; ei înșiși par niște schelete. Merg toți cu capul plecat: se tem să privească ruinele. În preajmă, miros de fier mort și o tăcere grea. Doar tîrșîitul pașilor pe lespezile roase de rugină...

Bătrînii nesupuși sînt mînați către ruinele uzinei electrice. Sînt puși să dărîme zidurile pe jumătate năruite și să curețe planșeul. Nu-i nimic! O să dărîmăm un perete, dar de zidit — niciodată! Muncesc fără grabă, ironici. Supraveghetorul neamț spumegă de furie: „Rusul nu știi muncește! Rusul *ist* măgar leneș!“ Taras rîde batjocoritor, pe sub mustață: să fi văzut tu, neamțule, cum mai stătea „leneșul“ rus și cum mai scormonea cărbunele-n cuptor cînd era el stăpîn; să fi văzut tu cum mai mînuia barosul alde Piotr Lihodid, cum mai fremăta munca aici, cum mai curgea sudoarea pe cămăși.

Imediat ce se depărta neamțul, bătrînii și lăsau „lucrul“. Se așezau icnind, pe pietre. Aprindeau cîte o țigară. Pe dărîmăturile astea, stau maiștrii de frunte. Ei au construit atelierele. Și tot ei le-au distrus. Cui dintre ei îi va fi dat să le readucă la viață?

— Cîți ani ai, Tarase ? întreabă bătrînul Artamonov, pensionarul.

— Șaizeci, Pal Petrovici, îi răspunde Taras, respectuos.

— Ești încă tînăr ! oftează Artamonov. Ești zdravăn. Tu ai să apuci vremea aceea.

Și toți îl privesc cu invidie pe Taras, ciolănos și îndesat. Da, să apuce vremea aceea ! S-o apuce ! Pînă la eliberare au mai rămas doar zile, săptămîni poate, dar pentru bătrîni, fiecare ceas — e ultimul.

— Noi n-o mai apucăm ! clătină din cap Nazar, mîhnit. Am ajuns toți ca niște schelete, ca niște schelete adevărate. Mă uit și mă minunez : cum de se mai ține viața în om ?

— Ne ține credința, Nazare, răspunde grav Taras, credința.

— I-am putea da repede drumul uzinei ! spune bătrînul Artamonov. Eu, mai întîi și mai întîi.... Și începe să-și depene planul. Fiecare bătrîn își are planul său. Bine chibzuit, cu suferință multă, purtat în suflet, ca un vis. Fiecare din ei ar începe reconstrucția uzinei, de la atelierul lui. Fiecare caută să-i convingă pe ceilalți că așa ar fi mai bine. Se contrazic, se înfierbîntă, se supără. Și toți — visează.

„De-aș apuca. De-aș apuca ! Să văd măcar prima șuviță de fum, sfioasă și gălbuie, deasupra uzinei... Să aud cum duduie primul baros la forjă...“

Dar nici unul n-ar fi putut îndura ca uzina să fumege pentru dușmani. Nu, asta e cu neputință. Uzina asta dragă, mai bine s-o vezi moartă decît

sclavă. Mai bine să zacă la pămînt, pînă i-o veni vremea. N-o s-o lăsăm umilită.

Supraveghetorul neamț se întorcea ocărînd. Bătrînii reluau munca. Dărîmau zidul, încet. Cărau pietrele, icnind. Mutau cărămizile dintr-un loc într-altul. Cărămizi sparte. Zid dărîmat. Pietre moarte, lespezi de mormînt.

10

Pietre moarte, lespezi de mormînt...

S-a dus bătrînul Artamonov : pe cînd căra un pietroi, s-a prăbușit și nu s-a mai ridicat. A rămas să zacă așa, îmbrățișînd pietroiul cu brațele lui de bătrîn. Artamonov a fost îngropat pe tăcute, în pripă, nu cum ar fi fost înmormîntat de cei din uzină. Nemții i-au furat bătrînului maistru nu numai o viață cinstită, ci și o moarte cinstită.

După sicriu n-au mers decît nouă bătrîni. În drum spre cimitir, Nazar cel fără de astîmpăr le-a dat vești înspăimîntătoare : la mina Sverdlov fasciștii împușcaseră șapte sute de mineri, împreună cu soțiile, cu bătrînii și copiii lor.

— Toate puțurile sînt doldora de morți. Se spune că deasupra minei plutește o duhoare grozavă — mare durere ! Și, clătinînd din cap, prevestea : Au să ne stîrpească pe toți, țineți minte vorba mea, pe toți ! O să ne vină și nouă rîndul ! Mai întîi au să-i nimicească pe evrei, apoi ne vine nouă rîndul.

Vorbele lui păreau că se adeveresc. Într-o dimineață, Taras văzu o mare mulțime de evrei, mînată de nemți, pe stradă.

Mergeau, înconjurați de-un gard de baionete, oameni speriați, călcați în picioare. Habar n-aveau nici încotro și nici pentru ce sînt duși: la moarte, la tortură, la ocnă? Dar, știindu-se osîndiți, ei se tîrau, supuși, spre locul unde îi mînau. Nu se auzeau nici țipete, nici plînsete. Un vînt rece și jilav îi biciuia fără milă. Cădea ploaia, ca loviturile de cnut, peste spinări și peste umeri.

Femeile, cărînd copii, se poticneau în pietrele ude ale caldarîmului. Bătrînii și ologii se tîrîiau șontîc-șontîc, în coada convoiului, temîndu-se ca nu cumva să rămînă în urmă, nu cumva să rămînă singuri, față în față cu baionetele escortei. O bătrînă căzuse și se zbătea pe caldarîm, dar se temea să strige după ajutor. Se zbătea tăcută pe lespezile ude, încercînd parcă să se agațe cu mîinile de aer, iar pe lîngă ea treceau mereu, treceau osîndiții. Treceau, încovoindu-se sub greutatea boccelelor ude. Treceau, tîrîndu-și avutul după ei. Părăsiseră totul — căminul, vatra, bunurile. Dintr-o viață bogată, făurită ceas cu ceas, le mai rămăsese doar atît: o biată bocceluță. Li se spusese să-și ia lucrurile, și ei se bucuraseră. Asta însemna că nu era vorba de moarte. Nu era încă vorba de moarte. Și se agățau de boccelele lor, ca de viață, ca de întruchiparea unei vieți clocotitoare și calde.

Un singur om mergea fără să care nimic, fără obișnuitul calabalîc, desprins de toată nimicnicia pămîntească — bătrînul doctor Fischman. Nu-și luase altceva decît mica și ponosita lui trusă medicală. Parcă nu s-ar fi dus la moarte, ci la vizita medicală, de dimineață.

În jurul lui se tîrau gîfîind sub greutatea lucrurilor cărate cei de-un neam cu el. Nici nu știau și nici nu credeau că le-a sunat ultima zi, ultimul ceas, că asta e ultima ceață pe care o vedeau deasupra orașului, ultima ploaie, pe acoperișuri. Își duceau cu grijă boccelele lor, plăpumile, șăluțul moale al fetiței răcite...

Dar doctorul Fischman știa. Știa că face ultimul drum. Știa că străbate pentru ultima dată orașul în care se născuse și crescuse. Și vîntul ăsta rusesc fremătînd prin frunzișul întunecat al plopilor, și mirosul pămîntului rusesc acoperit de frunzele jilave, și acoperișurile rusești șiroind de lacrimi, și ploaia rusească, de toamnă, care umezea orașul, toate îi erau dragi, cu nespusă amărăciune.

Taras privi lung în urma lui. Mulțimea tălăzuia tăcută. Pînă și copiii amuțiseră. Polițaii mergeau nepăsători și tăcuți. Ceața se îndesa tot mai mult, iar ploaia biciuia strada, ca un cnut...

— Adio, doctore Aron Davîdovici, șopti Taras. Și nu mi-o lua în nume de rău că nu pot să te ajut cu nimic. Ne așteptăm, și noi, osînda...

Evreii au fost executați undeva, afară din oraș. Cîțiva, care au mai scăpat ca prin minune, și-au găsit adăpost pe la diferite familii de ruși. Rușii îi ascundeau pe bieții mucenici, cu tragere de inimă, fără teamă: socoteau că e o datorie de conștiință.

Strada pe care locuia Taras ascundea o fetiță de șase ani. Polițiștii aflaseră de asta și o căutau cu înverșunare. Pînă și Taras nu mai înțelegea nimic. „Este oare cu putință, rîdea el batjocoritor, e oare cu putință să se prăbușească statul german dacă trăiește pe lume o fetiță de șase anișori?" Dar polițaii cotrobăiau mereu prin casele oamenilor, însuflețiți parcă de patima vînătorii. Adulmecau urmele ca niște cîini. Strada însă nu se dădea bătută.

În fiecare seară, micuța, înfășurată într-o broboadă cenușie, era mutată în alt loc, de la un vecin la altul. În fiecare casă era golit pentru ea un cufăr în care i se așternea patul. Fetița trăia, mînca și dormea în cufăr; la cea mai mică alarmă, capacul cufărului era închis. Ea se obișnuise cu noul refugiu, care nu i se mai părea un sicriu. Fetița mirosea acum a naftalină și a mucegai, ca o băbuță.

Mariika aflase de fetița asta, de la prietenele ei: copiii vorbeau despre ea, în șoaptă. Iar cînd fetița fusese adusă în casa lui Taras, Mariika îl întrebase, cu inima strînsă, pe bunicul ei: „Asta e fetița din cufăr?", și Taras nu știuse ce să-i răspundă.

Fetița din cufăr era palidă și firavă. În ochii ei mari și negri viețuia spaima. Ani de zile vor trebui să treacă pînă ce ochii ei au să-și recapete liniștea și voioșia! Mariika îmbrățișă fetița, cu dragoste nesilită, și se lipi de ea. Un căpșor oacheș și unul bălai...

— Să ne jucăm de-a păpușile, spuse Mariika și se uită la Taras. Ne dai voie? O să ne jucăm de-a păpușile, în cufăr! se grăbi ea să adauge, iar Taras întoarse capul, ca să-și alunge o lacrimă.

Noaptea, polițiștii năvăliră în casa lui Taras. Răscoliră prin toate odăile și cămările pînă găsiră cufărul pe care îl descuiară cu forța. Fetița dormea. Și dormi mai departe, în brațele poliţaiului, senină, zîmbind în somn, plescăind ușor din buze. O mișcare brutală o deșteptă. Văzu oameni străini, fioroși, îmbrăcați în mantale negre. Și țipă, țipă atît de sfîșietor, încît Taras nu se mai putu stăpîni și se aruncă asupra poliţaiului.

Cînd Taras, scăldat în sînge, se ridică în sfîrșit de pe dușumea, își aminti în primul rînd de fetiță, de fetița lui cea bălaie — de Mariika. Se întoarse spre ea și-i văzu ochii, nespus de mari, albaștri, căscați de groază. „Ce-i asta? Ce-i asta, bunicule? Pentru ce?“ întrebau ochii ei.

Dar nu erau uzi de lacrimi. Copiii se învățaseră să nu plîngă. Uitaseră să rîdă, și învățaseră să nu plîngă.

11

Copiii îmbătrîneau. Sub ochii lui se preschimbau în moşnegi şi în băbuţe. Uneori, lui Taras i se părea că el şi Mariika sînt de o vîrstă. Ca o bătrînică, cu fruntea încruntată şi cu mînuţele încrucişate pe pîntece, Mariika şedea într-un colţ al odăii şi se gîndea. La ce se gîndea oare? Taras se temea s-o întrebe.

— Bunicule, îl întrebă ea într-o zi, au să vină curînd ruşii?

— Dar tu, ce păcatele mele eşti, nu eşti rusoaică? se necăji Taras.

— Nu. Noi sîntem nemţeşti acum. Nu-i aşa?

— Ba nu! Eşti rusoaică! Şi pămîntul ăsta e rusesc. Iar oraşul nostru a fost şi o să fie rusesc. Trebuie să zici aşa, Mariiko: au să vină ai noştri. Au să vină ai noştri, curînd! Ai noştri au să-i alunge pe nemţi.

O învăţa vorbele astea ca pe o rugăciune. Şi ea ştia acum că trebuie să le ţină tăinuite în inimă, că nemţii nu trebuie să le audă.

La şcoală, nu se mai ducea. Fusese acolo o singură dată şi se întorsese acasă bosumflată şi plînsă.

— Ce-i cu tine? o întrebase bunicul, îngrijorat.

— Nu mai... nu mai mă duc... la şcoală... oftase ea, cu atîta amărăciune, încît Taras tresărise.

Un an întreg visase Mariika ziua cînd avea să se ducă pentru prima dată la şcoală. Fetele mai mari îi povestiseră multe, dar din toate cele au-

zile nu-i rămăsese în minte decît un lucru, care devenise visul ei: la şcoală, copiii cîntă în cor. Dar în ziua cînd venise la şcoală, stătuse în bancă pînă la sfîrşitul orelor, fără să audă vreun cîntec. În recreaţie, fetele încercaseră să cînte singure, dar învăţătoarea alergă într-un suflet de la una la alta, făcîndu-le semn: „Sst! Sst! Nu-i voie să cîntaţi!" Şi din clipa aceea şcoala îşi pierdu orice sens pentru Mariika.

— Păi cîntă şi tu, de una singură, o sfătui Taras.

— Nu, clătină ea din cap, ca o băbuţă. Nu-i voie. Mă aude neamţul.

Doar în pătuţul ei, pînă ce o fura somnul, Mariika îşi îngîna, ca să adoarmă, un cîntecel născocit de ea. *„Cînd ai n-o-oştri vor veni... Noi la şcoa-a-ală vom porni... Şi cîntece vom cînta-a-a..."* Şi cînd termina cîntecul, începea iar şi iar. *„Cînd ai no-o-oştri vor veni... Noi la şcoa-a-ală vom porni... Şi cîntece vom cînta-a-a..."*

Nici lui Lionka nu-i mai plăcu şcoala. Se întoarse de-acolo posomorît şi se învîrti multă vreme în jurul bunicului, neştiind cum să înceapă. Pînă la urmă, spuse:

— De acu încolo, bunicule, şcoala trebuie plătită. Un braţ de lemne pe săptămînă, două găleţi de cărbuni şi nişte bani, pe deasupra...

Taras se încruntă, bătu cu degetul în masă:

— Ia ascultă, m-am tocmit eu vreodată cînd a fost vorba de învățătura voastră? întrebă el jignit.

Lionka se mai suci puțin pe lîngă bătrîn și, cu ochii în pămînt, rosti:

— Păi, să vezi, bunicule, eu, oricum, la școala asta tot nu mă mai duc. Sîntem priviți ca niște ființe inferioare. Sau ca niște vite. Și-or să ne învețe doar cititul, scrisul și socotitul. Asta o să ne fie toată știința.

— Și cam ce fel de știință ți-ar mai trebui matale? se amestecă, supărată, baba Evfrosinia.

Lionka o privi disprețuitor și-i răspunse:

— Mie, bunico, îmi trebuiesc multe științe. Vreau să studiez și geografia țării noastre, și istoria, și fizica. Și astea n-o să ni le predea neamțul. Apoi se întoarse iar către bunic și-l întrebă, acum rugător: Nu-i așa, să nu mă mai duc la școala asta, bunicule? Mă... se opri, vrînd să spună: „mă simt jignit", dar spuse: Mi-e rușine.

— Nu te mai duce! îi răspunse Taras, scurt.

Așa luă sfîrșit învățătura lui Lionka și a Mariikăi, iar în sufletele lor de copii se crestă încă o cicatrice amară.

Nemții intrau acum deseori în căsuța lui Taras. Coloanele treceau prin oraș, spre frontul de la Stalingrad, ca un torent neîntrerupt.

Se opreau pentru scurte popasuri, de-o noapte, sau, uneori, de-o zi.

Nemții erau posomorîți și furioși. Se temeau de stepă. Tresăreau speriați cînd auzeau cuvîntul „Stalingrad" și-l rosteau în silă și rar. Noaptea oftau, se foiau și aiurau în somn. O dată, Taras îl auzi pe-un neamț plîngînd chiar.

În zilele acelea Mariika ieșea rareori în stradă; ședea într-un colțișor, pe taburet, cu bărbia proptită în pumni și cugeta. Sufletelul îi era plin de cicatrice sîngerînde. Noaptea, avea deseori crize ciudate — crize de spaimă. Începea să țipe, să plîngă, să se zbată în pătuțul ei. I se năzăreau tot felul de grozăvii, sînge, fetița din cufăr. Și se potolea doar cînd o lua Taras în brațe. Numai bătrînul știa s-o liniștească, de parcă ar fi izvorît din el nu știu ce putere calmă și sigură. Mariika i se ghemuia la piept și, încleștîndu-și mînuțele pe după umerii lui, adormea.

El o culca binișor în pat, se așeza alături, pe un scăunel, și stătea așa, ceasuri întregi, la căpătîiul ei.

„Toate se pot vindeca, se pot reface, se pot îndrepta, se gîndea Taras privind obrazul fetiței, schimonosit parcă sub povara unei dureri. Războiul o să se sfîrșească și toate rănile vor fi lecuite, toate uzinele vor fi refăcute, toată viața se va reînnoi. Dar cum să lecuiești sufletul însîngerat, schilodit și înjosit al unui copil?"

— Unde sînteți voi, feciorii mei? Unde sînteți?

PARTEA A DOUA

I

— Unde sînteți voi, feciorii mei ? Unde sînteți ?

Avea Taras trei feciori — și veşti, de la nici unul. Or mai fi trăind oare ? Se străduia să creadă că mai trăiesc. Și-i aștepta.

Iar în marea lui așteptare, nu încăpeau termene — ea era un crez.

„Dacă armata noastră e vie, și copiii îmi sînt vii. Cînd s-o întoarce armata, s-or întoarce și ei. S-or întoarce feciorii — s-o întoarce și armata cu ei. Fără armată nu se puteau întoarce."

Nici nu-i aștepta răzleți.

Și totuși, Andrei veni singur acasă. Veni toamna, tîrziu, după ce amurgise, slab, bărbos, negru — la început nici nu-l recunoscură. Nici haina de pe el nu era a lui — un soi de suman cenușiu, țărănesc, cum se purta pe vremuri ; iar praful de pe obraz, din barbă și de pe opinci era praf străin, nu de prin partea locului, ci dumnezeu mai știe de pe ce meleaguri. De altfel, și el părea străin, necunoscut și plin de amar. În cearcănele vinete care îi împrejmuiau ochii adînciți în orbite, în pometii obrajilor gălbejiți, aproape negri, în cutele răutăcioase din

jurul gurii, i se întipărise amărăciunea unor dezamăgiri și încercări, numai de el cunoscute.

— Ei, bună seara! începu Andrei, cu un rîs scurt și trist, și, după ce-și scoase căciula, începu s-o scuture cu grijă de praf, ca un mosafir.

Antonina țipă sfîșietor și se aruncă de gîtul bărbatului ei.

Baba Evfrosinia se porni pe plîns, copiii săriră de la locurile lor, Taras, buimăcit, rămase locului în prag, cu lampa în mînă.

— Cine-i ăsta? îl întrebă Mariika, speriată, pe Lionka.

— E tăticu-tău.

— Nu seamănă cu tăticu, răspunse Mariika mîhnită, apropiindu-se neîncrezătoare.

Pe Andrei îl duseră în odaia cea mare și-l așezară la masă. În jurul lui se adunase întreaga familie. Mariika se lipi sperioasă de tăticul care nu semăna cu el însuși. Plîngînd și rîzînd, Antonina nu-și mai găsea locul și, într-un tîrziu, cu capul pe genunchii lui Andrei, se liniști și rămase tăcută. Baba Evfrosinia se agita între plită și masă.

Andrei se simțea înstrăinat, ca unul venit de prin alte locuri. O mîngîia stîngaci pe Antonina, o strîngea pe Mariika la piept, cu aceeași stîngăcie. Spunea nici el nu știa ce, scotea netam-nesam cîte o exclamație, așa cum, de altfel, făceau toți, și își plimba privirea rătăcită dar lacomă prin odaie, de parcă s-ar fi întrebat: o fi adevărat că sînt acasă? Nu cumva mi se pare?

Și, înaintea altor lucruri, recunoscu mirosurile simțite încă din copilărie: mirosul de șoareci din cămară, mirosul acrișor, de maia, din bucătărie, mirosul fierului și al talașului din odaia lui Taras. Apoi văzu fotografiile de familie, în rame cu scoici, văzu pendula cu generalul Skobelev pe cal, polița cu oale și farfurii smălțuite, candela cu lanț de alamă, verde, din fața icoanelor. Toate erau la locurile lor, iar pe perete nici măcar o singură pată.

— Ei, dar la voi toate sînt ca înainte! spuse el cu un ton, de nu știai dacă se miră sau se bucură.

În lume, toate se clătinau, pretutindeni, totul era șubred, nesigur, instabil; chiar și Andrei fusese aruncat cînd spre viață, cînd spre moarte. I se părruse că poartă în el un univers întreg, frămîntat și însîngerat. Și cînd colo, își dădu seama că nu purtase în suflet decît încăperea asta. Numai la ea se gîndise. Numai aici visase să ajungă, ca să stea la masă, ca acum, să vadă în jurul lui pereții atît de bine cunoscuți, să simtă mirosurile de totdeauna, să aibă în preajmă chipurile celor dragi, familia... Nu bănuise nici el cît de mult iubea casa părintească...

Toate sînt trecătoare — și războiul și frămîntarea lumii. Iar veșnice nu sînt decît fotografiile de familie prinse pe pereți și mirosul de maia din bucătărie.

Andrei rîse fericit, ușurat, își frecă mîinile, și abia acum se simți cu adevărat acasă.

— Dacă a venit tăticu, înseamnă că ai noștri sînt în oraș? îl întrebă Mariika pe Lionka, în șoaptă.

— Nu, n-a venit decît taică-tău.

Din clipa reîntoarcerii lui Andrei, Taras nu scosese o vorbă. Îi urmărise, cu o privire grea, fiecare mișcare — își văzuse fiul stînd la masă, îl văzuse cum se spăla, bucuros că are apă caldă și mirat că apa se înnegrise de murdărie, văzuse cum aproape îl podidiseră lacrimile cînd primise din mîinile Antoninei primeneli curate — ale lui, personale — care-l așteptaseră, atîta amar de vreme, și miroseau a scrobeală, a casă, a cufăr, a mîini grijulii de femeie...

Și abia cînd Andrei, spălat, primenit și strălucind de fericire deplină, se așeză din nou la masă, Taras rupse, în sfîrșit, tăcerea lui apăsătoare.

— De unde-ai răsărit, măi Andrei? întrebă el încet.

Andrei tresări. Taras își repetă întrebarea, stăruitor.

— Din prizonierat... răspunse Andrei, în șoaptă.

Și începu, deodată, să povestească grăbit despre prizonierat. Antonina îi strînse mîna într-a ei. Întreaga familie îl asculta, încordată. Iar el, înflăcărîndu-se din ce în ce, povestea cîte pătimise ca prizonier și se mira singur cum de îndurase atîtea fără să se prăpădească.

Dar bătrînul îi tăie vorba:

— Ia spune, măi Andrei, cum de-ai ajuns prizonier?

— Cum? Andrei zîmbi, trist. Cum ajung și alții. Ei, o încercuire... Nemții dădeau năvală peste noi...

M-am uitat la armă: ce să mai fac cu ea? Nu mai folosea la nimic!... Am lepădat-o și m-am predat...

— Te-ai predat? strigă Taras. Te-ai predat, ticălosule?

Andrei păli. Se lăsă o tăcere apăsătoare.

— Of, nene! făcu Lionka, înciudat, întorcîndu-și privirea de la el. Cum de te-a răbdat inima? Eu nu m-aș fi predat pentru nimic în lume.

Atunci Andrei se supără:

— Nu te-ai fi predat? Tu? Potaie! Auzi, viteazu! Văd că toți sînteți viteji nevoie mare! N-ați simțit moartea mai de aproape, n-ați dat ochi cu nemții și faceți pe grozavii... De vorbit, e ușor. Ce, eram să mă lupt singur împotriva neamțului? Puterea e în mîinile lor... Pe cînd eu...

— Și nu ți-a poruncit inima să mori? se răsti Taras.

— Să moară? strigă Antonina și se agață cu amîndouă mîinile de Andrei, de parcă ar fi vrut cineva să-l smulgă de lîngă ea și să-l ducă la moarte.

— Să mor? zîmbi strîmb Andrei. Ușor îți mai vine să vorbești, tată... De murit, sigur că puteam să mor... Doar nu-i cine știe ce mare ispravă... Apoi își roti privirea întunecată asupra întregii familii și adăugă: Poate că, într-adevăr, ar fi fost mai bine să mor!

Tăceau toți. Iar Antonina se încleștase cu și mai mulță putere de brațul lui Andrei.

— Ian te uită! făcu el, chicotind scurt și fără veselie. Veneam din prizonierat... ca-n zbor... mă

gîndeam că sînt așteptat acasă. Mă gîndeam că o să vă aduc bucurie și cînd colo... vă stingheresc.

— Nu te-am așteptat să vii așa, clătină din cap Taras.

— Ești nedrept, Taras Andreici! vorbi deodată Antonina, cu glasul înecat în lacrimi. Ești nedrept cu toată lumea, și mereu ai fost așa. Ce, e dator să moară el, pentru toți? Bine că a venit sănătos, și se uita spre celelalte femei, căutînd sprijin la ele.

Ca întotdeauna, baba Evfrosinia își clătină capul cărunt, de parcă n-ar fi zis nici da, nici ba. Nastia tăcea.

— Ești o cloșcă! făcu Taras, disprețuitor. Mai bine ai culca copiii... De ce nu dorm încă? strigă el, descărcîndu-și mînia asupra lor. Acu, a venit! E teafăr, sănătos! Gata circul! La culcare!

Baba Evfrosinia și Antonina începură să culce copiii. Mariika se vîrî îndată în pat — era speriată și obosită de sosirea tatălui ăsta care nu semăna cu al ei. Lionka se împotrivi multă vreme, îndîrjit și gălăgios, nevoind să se culce. Andrei ședea tăcut la masă și făcea cocoloașe de pîine... Iată-l acasă. Și totuși, parcă n-ar fi fost acasă. Taras umbla prin odaie, călcînd apăsat.

— Dacă ai plecat din prizonierat, întrebă pe neașteptate Nastia, care pînă atunci tăcuse, înseamnă că se putea pleca?

— Ce? se dezmetici Andrei și dădu înciudat din umeri.

Nastia repetă întrebarea. Antonina se apropie și se așeză lîngă el ; îi luă mîna într-a ei.

— M-au scăpat niște femei... explică el în silă. Femeilor le era milă de noi... Pînă și unor femei străine le era milă de noi ! repetă el, cu un ton de dojană și provocare la adresa tatălui său. Unor femei cu totul necunoscute și înapoiate, și tot le-a fost milă... Dar își aminti de felul cum îi plîngeau femeile acelea : „Bieții de voi", spuneau ele, cu aceeași milă amară și disprețuitoare pe care o aveau și față de bărbații lor, oameni simpli și sărmani.

Iar ei străbăteau satele — o ceată de amărîți care nu semănau nici a țărani, nici a soldați, ci a prizonieri. Dracu știe de unde capătă prizonierul înfățișarea asta — mantaua fără gaică, fără centiron, privirea pe sub sprîncene, mîinile la spate, ca ocnașii. Așa îi mînase nevoia prin satele pe unde, abia cu o lună înainte, mărșăluiseră în ordine, cu chipuri amenințătoare și războinice. Și pe atunci îi bociseră muierile și-i petrecuseră pînă dincolo de marginea satului, lăcrimînd pe furiș. Dar pe atunci nu le auziseră niciodată spunînd : „Bieții de voi" — asta nu !

Andrei se întoarse deodată spre Taras.

— Îți închipui cumva că prizonieratul a fost ușor pentru mine ? M-am blestemat poate de o sută de ori că n-am murit în luptă. E mai ușor să mori ! Ne mînau pe șoseaua mare... Cum rămîneai în urmă, te pocneau cu patul puștii. Și aveam picioarele însîngerate, și fața plină de sînge. Ne spălam cu

sînge. Mulți dintre ai noștri au pierit în drum. Pe care nu putea să moară singur, îl ajutau nemții... Apoi ne-au adus într-un lagăr. Lîngă Millerovo. Un pustiu, împrejmuit cu sîrmă ghimpată — ăsta era lagărul. Dacă ploua, trăiam în ploaie. Dacă era frig — în frig. Dormeam pe lutul gol. De mîncat... făcu un gest de deznădejde. Nu ne dădeau de mîncare. Ce ne aruncau femeile, peste sîrmă — atîta mîncam. Ne băteam pentru o îmbucătură, ca fiarele. În lagăr au murit mulți de-ai noștri. Dar eu — ghinion — am scăpat.

Vorbea din nou repezit, cu însuflețire. Prin fața ochilor i se perindau iar imaginile înfiorătoare ale lagărului ; în urechi îi răsunau din nou gemetele de agonie ale camarazilor, șuieratul cravașei și veșnicele vibrări mortuare ale sîrmei ghimpate, zbîrnîind în vînt...

— De jur împrejurul lagărului ședeau femeile... Ședeau și ziua, și noaptea. Nădăjduiau să-și găsească bărbații, acolo. Doamne, cum mai boceau femeile ! Boceau înfiorător ! Urlau ! Și începeam și noi să urlăm. Dacă voiai să trăiești, trebuia să urli. Erau și unii care mureau tăcuți. Și asta era mai groaznic decît orice. Iar eu urlam. Ca lupii. Și mi se năzărea căsuța noastră... Și Antonina... și Mariika. Și cu cît îmi era soarta mai amară, și moartea mai aproape — cu atît doream mai mult să trăiesc. Și trăiam. Dar cum trăiam, cu ce — nici acum nu înțeleg.

— Ia spune, cum ai scăpat din lagăr, Andrei, repetă Nastia, cu o ciudată stăruință.

— Tot femeile m-au scos de la greu. Nemții, vezi bine, aveau o politică iscusită. Noi, în lagăre, muream ca mustele — dar nu ne vedea nimeni. Și ei dădeau drumul cîte unuia, iar de ăsta, pînă ajungea acasă, afla o lume întreagă. Atunci au zis așa : dacă vreo femeie își găsește bărbatul sau fratele printre prizonieri, poate să-l ia acasă, că e ordin să-l lase liber. Nici vorbă, trebuia și adeverință de la staroste, dar asta nu era greu de căpătat! Printre femei erau unele care liberaseră așa pînă la o sută de „bărbați", de prin diferite lagăre. Rîse amar. Ei, dar pe mine, cine să mă libereze? Voi erați departe. Și tare aș fi vrut să fiu liber!... Simțeam cum crăp acolo, ca un cățel care n-a făcut încă ochi, și mă gîndeam că nimeni n-o să pomenească de mine. Iar sîrma ghimpată mă chinuia de parcă mi-ar fi străpuns sufletul cu ghimpii ei, sfîșiindu-l la sînge. Așa stăteau lucrurile... Și le-am aruncat un bilet peste sîrmă femeilor. Scăpați-mă, le rugam. Poate s-o găsi un suflet milostiv printre voi! Îmi scrisesem acolo numele și pronumele, și locul de unde sînt... Se opri cîteva clipe, îngîndurat, apoi zîmbi molcom și blînd. Și s-a găsit atunci un suflet bun, Lukeria Pavlovna... Lușa... Ea m-a scos... M-a luat acasă, la gospodărie. Acolo, de cînd lipseau bărbații, toate se dărăpănaseră, zăceau prăbușite... Andrei se încurcă, roși, apoi, luîndu-și inima în dinți, încheie : Poți să mă judeci cum vrei, Antonina, dar să știi

că eu cu femeia asta am trăit împreună... mi-a fost ca o nevastă...

Antonina tresări, îl privi speriată, de parcă ar fi lovit-o și, fără să vrea, își trase mîna din mîna lui.

— Vezi că eu... îngăimă Andrei, eu nu mai știam dacă voi sînteți în viață, dacă mai sînteți aici... Acum toate s-au clătinat, toate s-au învălmășit în lume...

— Lasă ! Nu-i nimic ! și Taras izbucni în rîs, înveninat. Ce te mai rușinezi de nevastă-ta ? Dacă ai înșelat tu Rusia, parcă mai contează nevasta ? Ține însă minte, băiete, vorbele mele : nevasta o să te ierte, că e domoală și blîndă. Dar Rusia, o să te ierte oare ?

— În fața Rusiei nu sînt vinovat... mormăi Andrei.

— Minți ! răcni Taras. Ne-ai înșelat pe toți ! și Rusia ai înșelat-o, și pe nevastă-ta, și pe mine, neghiob bătrîn, și așteptarea mea.

Se răsuci brusc pe călcîie și intră în odaia lui, trîntind ușa cu putere.

Apoi nu mai vorbi nimeni. Zdrobită, îndurerată, Antonina își îngropase fața în palme. Tăcea și Nastia. Baba Evfrosinia se ghemuise, blajină, într-un colț și clătina amărîtă din cap.

Și, ca să rupă într-un fel tăcerea asta nesuferită, Andrei întrebă :

— Dar voi, cum o mai duceți ?

Nu-i răspunse nimeni. Nastia doar strînse din umeri. Andrei privi spre capul plecat al nevesti-si

și văzu : îi albise părul. Nu-și crezu ochilor. Se mai uită o dată : în lumina sfioasă a lămpii, firele argintii luceau, abia vizibile. „Doamne ! se îngrozi el. Ce i-au făcut ?“ Se uită înfricoșat la ceilalți. Nastia tăcea. Maică-sa bolborosea ceva, pentru ea. O rugăciune ?

Iată casa — și nu-i casa lui ! Aceeași năpastă care îl bîntuise, încovoindu-i și uscîndu-i trupul și sufletul, se abătuse și peste căsuța tihnită din Kamennîi Brod, îmbătrînind-o pe Antonina, înrăindu-l pe Taras. La prima vedere, toate păreau neschimbate : și fotografiile, sub sticlele întunecate, și lumina molcomă a candelei. Dar viața de mai înainte pierise. Pierise și casa, pierise și liniștea, pierise și fericirea, de parcă n-ar fi existat niciodată.

Andrei simte imboldul să se apropie de nevastă-sa, s-o îmbrățișeze, să-i prindă în mîini, cu dragoste, sărmanul cap, ostenit și încărunțit, să i-l strîngă la piept. Să plîngă, amîndoi, împreună : „Ei, ce-a fost a fost ! Nu-i nimic ! Nu-i nimic, Tonia ! Acum sînt aici, sînt cu tine. Om trăi cum s-o putea. Să așteptăm sfîrșitul războiului, că doar n-o ține cît lumea.“ Dar stă nemișcat. De ce ? Nu crede în vorbele lui, și nici Tonia n-o să creadă. Vorbele lui nu sînt adevărate.

Nu, el n-a scăpat din lagăr ! Iată — sîrma ghimpată. E prizonier, ca și pînă acum. Și familia îi e prizonieră, și întregul oraș. Toți sînt prizonierii nemților. Și sufletul îi e prizonier. Totul e împrej-

muit cu sîrmă ghimpată. Iar ghimpii i s-au înfipt în suflet.

Bătrînul, însă, are sufletul liber. Nu i-l poți fereca în lanțuri. Sufletul viu, îndîrjit, al lui Taras nu poate fi încătușat cu sîrmă ghimpată. Și Andrei îl pizmui deodată, amarnic, pe taică-său.

Noaptea, în vechea căsuță din Kamennîi Brod nu dormi nimeni...

2

Noaptea, în vechea căsuță din Kamennîi Brod nu dormi nimeni...

Cu toate că Andrei se trezi cînd abia mijeau zorile, mulți dintre ai casei i-o luaseră înainte. Podelele scîrțîiau, prin toate ungherele se strecurau foșnete. Andrei se dădu jos din pat și se îmbrăcă. Antonina se prefăcea că doarme. El o privi și oftă. Iată, a trecut și prima noapte petrecută acasă, după atîta amarnică despărțire... Dar n-a trecut așa cum o visase el... Ce să-i faci! Acuma, nimic nu mai e în lume așa cum s-ar cuveni să fie... Andrei ieși în tindă, să se spele.

Acolo o găsi pe maică-sa, trebăluind. Turna grăunțe în rîșnița născocită de Taras și le măcina. Roțile dințate scîrțîiau a jale.

— Taică-tău a meșterit-o, îi explică bătrîna, văzînd că o privește curios. I-a pus și-un nume: agregatul. Dar după mine, e o pacoste, nu un agregat. Altceva decît necazuri, nu mai avem...

Obloanele erau încă închise. Prin crăpături se strecura firavă lumina, boțită parcă, a dimineții.

— Să deschid obloanele ? începu Andrei. E beznă ca într-un mormînt.

— Așa și trăim ! îi răspunse maică-sa. N-avem ce vedea.

În dimineața asta, lui Andrei lucrurile nu i se mai părură aidoma cum le lăsase la plecare. Înspăimîntătorul chip al mizeriei, pe care în ajun nu-l observase, îl privea parcă drept în față. Și nici el nu înțelegea de unde anume : se ascunsese oare în agregatul lui Taras, în turtele acre care țineau loc de pîine sau în faptul că samovarul zăcea prăfuit într-un colț ? („Înseamnă că n-au nici zahăr, nici ceai. Cum o fi trăind mama fără ceai, ea care înainte bea atîta ?") Că sărăcia își făcuse sălaș în casa lor, se vedea cît de colo, și Andrei simți asta ca pe o dojană, la adresa lui. Ca și cum el ar fi fost de vină că-i război, că nemții sînt în oraș, că nu e pîine...

Treptat, treptat, familia se adună la masă — toți posomorîți, tăcuți. Chiar și Lionka se uita pe sub sprîncene la unchiu-său, cu vădită dezaprobare. Mai mult decît toți zăbovi Antonina.

Iar cînd apăru, în sfîrșit, și se așeză, ciudat de emoționată, lîngă bărbatul ei, Andrei înțelese de ce zăbovise atît : se pudrase.

Dar nici pudra nu putea ascunde cît îmbătrînise și cît slăbise Antonina. Îi îmbătrîniseră mai ales

ochii — ochii ei, acum stinși, speriați. „Se vede că a plîns mult", ghici Andrei și întoarse capul.

Mîncară în grabă și mohoriți. Tăceau toți. Doar Mariika ciripea și se gudura pe lîngă Andrei.

— Tu te duci la școală ? o întrebă el.

— Nu... răspunse Mariika, mirată. Acuma sînt nemții !

— Da, da... murmură el. Nu mă gîndisem...

Și se mustră iar, de parcă el ar fi fost vinovat că Mariika nu se poate duce acum la școală.

— Nu-i nimic, o să învățăm amîndoi ! se grăbi el să-i făgăduiască.

După gustarea de dimineață, Taras începu să se pregătească pentru plecarea la uzină. Își scoase solemn zdrențele și începu să se îmbrace.

— Cum, tata lucrează la uzină ? o întrebă Andrei, mirat, pe soră-sa.

— Da... într-un fel... răspunse ea zîmbind.

— Bunicul e dus la uzină cu escortă ! strigă Lionka. Nu oricum ! Fără escortă nici nu se duce.

Îl auzi și Taras din odaia lui.

— Da, da ! răspunse el, de-acolo. Cinste, nu glumă ! Cinste, la bătrînețe, din partea nemților, pentru nesupunerea mea. Sînt dus la uzină ca un guvernator — cu escortă.

— Tu ai slujbă ? o întrebă Andrei pe Nastia.

— Eu ? Nu !

— Atunci ce faci ?

— Mă ascund.

— Te ascunzi ? De cine ?

— De toate. De Germania. De slujbă. De ochiul nemțesc.

— Și cum te ascunzi ?

— Așa... Mă îngrop în casă. Nu-mi scot nasul pe-afară. Tot rostul vieții mele e să mă ascund, spuse ea, rîzînd ușor și plin de înțelesuri tainice.

Iar Andrei se gîndi mirat, ba chiar cu oarecare invidie : „Ia te uită, și ei duc un război al lor, cu nemții ; un război mărunt, nici vorbă, dar crîncen".

— Văd că polițaiul meu întîrzie ! spuse Taras, ieșind din odaia lui și uitîndu-se la ceas. Purta niște zdrențe de nedescris. De unde și-o fi făcut rost de ele ? Și Andrei înțelese : dinadins se îmbracă așa...

— Întîrzie polițaiul ! repetă ironic Taras. Asta-i lipsă de disciplină ! Sigur, o fi ocupat — acum e mare lipsă de mîini polițienești. E atîta nesupunere în popor, că nu mai prididesc !

Și, uitîndu-se la Andrei, îl întrebă pe neașteptate, așa, din treacăt :

— Tu o să-ți iei slujbă la poliție, nu-i așa ?

Andrei păli.

— Urît mai gîndești despre mine, tată ! bombăni el, jignit. Zău dacă nu mi se pare ciudat...

— Păi altceva ce-o să faci ? urmă bătrînul necruțător. Tu ți-ai ales drumul ăsta. Acum ești însemnat... Și pufni, cu ciudă, în mustață. Eu am dreptul să mă supăr pe tine, iar tu n-ai de ce să te superi pe mine.

Andrei simți că-l înăbușă mînia. La urma urmei, ce l-a apucat pe tata? „Doar nu m-au cinstit nemții cu turtă dulce, ci cu biciul... Prin cîte am trecut eu, voi nici n-ați visat măcar." Își aminti, deodată, lagărul. Asta nu se poate uita în vecii vecilor! Și nici o răfuială n-ar fi de ajuns!... Îi veni să strige, furios, bătrînului toate grozăviile îndurate și să-i spună în față: „Ia hai, să ne măsurăm, moșule, și să vedem al cui suflet e mai încrîncenat de ură!" Dar tocmai atunci se auzi o bătaie în ușă, cu patul armei, și un glas: „Ei! Ieși afară!"

— Aha! Tot a venit! Taras rîse pe sub mustață și își puse șapca. Acușica vin! Hai de te uită și tu, Andrei, cum sînt cinstiți bătrînii în ziua de azi. Hai, vino! ridică el glasul, văzînd că Andrei rămîne locului. Asta trebuie s-o vezi...

Ascultător, Andrei ieși pe prispă, după taică-său. În stradă, așteptau bătrînii, proptiți în toiege. „Ca niște prizonieri", gîndi Andrei. Îi recunoscu pe toți. Cum să nu-i recunoști! Maiștri!

Bătrînii ăștia tipicari îi făcuseră mult sînge rău, pe vremuri, cînd era și el un meșter tînăr, pe lîngă ei. Îi socotise totdeauna niște moșnegi. Ei îl tutuiau, mereu, iar el le spunea „dumneata". Cum să nu-i recunoască! Toată lumea îi cunoștea. Pînă și academicienii le cereau sfatul. Iar directorii se cam temeau de ei. Fiecare director nou-numit se ducea întîi să li se prezinte lor, și abia după aceea, comitetului regional. De convins, îi puteai convinge, de

îndoplecat — mai rar, dar de poruncit, era cu neputință.

Taras își luă locul în rînd, polițistul făcu un semn cu mîna, și bătrînii porniră.

Mergeau, sprijinindu-se zdravăn în bîte. Andrei putea acum să-i vadă bine : îmbătrîniseră maiștrii, le mai scăzuseră puterile. Pînă și taică-său, cel mai tînăr dintre ei, se schimbase. Paltonul rupt, pus peste umerii slăbănogi, se bălăbănea neputincios, dîndu-i o înfățișare grozav de bătrînească. Dar fiecare se ținea drept, cu capul sus. Se vedea cît de colo că se străduiau cu ultimele lor puteri, datorită nesupunerii — cea mai puternică dintre puteri — să pășească mîndri și demni, de parcă într-adevăr escorta ar fi fost o cinste pentru ei.

„Nu, ăștia nu sînt prizonieri, gîndi fără voie Andrei. Ăștia... ăștia sînt neînfrînți."

Ca totdeauna, Taras mergea lîngă Nazar.

— Ia spune, Tarase, îl întrebă imediat Nazar (după cum se și temuse), nu era oare Andrei al tău, pe prispă ?

— Ba el era, mormăi Taras.

— A-a... Va să zică, te putem felicita, ți-a venit un oaspe drag ! Ți-a venit feciorul ! Hei, dacă ar fi alte vremuri, s-ar cuveni să și bem ceva...

— Nu e cazul !

— Da, da... Asta așa-i... sigur... Ei, ce mai povestește Andrei ? Cum merge ? Unde-i armata noastră ?

— Ce se mai poate povesti acum !

— Înțeleg... Totuși... Asta așa-i... nu-l mai slăbea Nazar. Dar Andrei de unde a venit ?

— Din încercuire, minți Taras. Cuvîntul „prizonierat" nu l-ar fi putut rosti.

— A ! Ei, da... da... Acum se întorc mulți din încercuire. Uite, și noi am luptat în războiul civil, dar parcă nu-mi aduc aminte să fi auzit vorba asta „încercuire". Ai ? Sau am uitat-o ?

Merseră mai departe, tăcuți.

— Da... făcu gînditor Nazar. Ai noștri s-au risipit care încotro... Încercuire... dispăruți fără urmă... Poate că nici armata noastră n-o mai fi existînd, ce zici, Tarase ? Or fi numai visurile noastre ? Poate că s-a risipit toată, ca feciorașul tău, prin încercuiri și pe la vetre... ai ? Și noi stăm aici, și așteptăm...

La același lucru se gîndea și Taras de cînd venise Andrei, dar acum nu-i răspunse nimic lui Nazar. Își văzură de drum, în tăcere.

— Ei ! Ehei ! strigă deodată Bulîga, din rîndul întîi. Hei, polițaiule, ne duci pe drum greșit. Auzi !

— Vorba ! mîrîi polițaiul și-l amenință cu pistolul automat.

Bătrînii se neliniștiră.

— Adică, unde ne-o fi ducînd ? întrebă Nazar îngrijorat. Te pomenești că la închisoare ?

— Tot aia e ! făcu Taras.

— Ba nu, zău...

— Dacă ne duc să ne împuște, spuse deodată turnătorul Omelcenko, Zahar Ivanîci, eu am să le

mulțumesc. Tot n-o să apucăm noi ziua cea mare. Decît să trăim așa... și făcu un gest de dispreț.

Dar polițaiul nu-i duse nici la închisoare, nici la execuție, ci într-o mică uzină de reparații. O uzină mică de tot, aproape primitivă, care nici nu fusese distrusă, cînd cu evacuarea. Acum, pe singurul ei coș, se înălța un fumuleț gălbui, spălăcit.

Polițaiul dispăru, iar bătrînii rămaseră singuri, nedumeriți. Peste cîtva timp, din atelier ieși un bărbat în salopetă, care veni fuga spre ei. Cu toată salopeta nemțească, Taras își dădu seama că e un lucrător rus.

— A-a! strigă bucuros lucrătorul, văzîndu-i pe bătrîni. A venit schimbul...

— Ia stai! i-o reteză aspru moș Bulîga. Ce faci tu aici?

— Eu? rîse omul. Sînt maistru.

— Maistru! mormăi Taras. Ești un ticălos, nu maistru... Iudă!

— Ia stai! vorbi din nou, cu asprime, Bulîga. Pe noi de ce ne-au adus aici?

— Cred că pentru același lucru... Nu sînteți maiștri?

— Să zicem că am fi.

— Păi asta-i! Cred că v-au adus să lucrați. E ceva urgent de lucru...

— Noi n-o să lucrăm! spuse Nazar.

— Ba o să lucrați! Au să vă silească! E o comandă de război. Aici nu se discută, oftă meșterul

cu salopetă nemțească. Ia uitați-vă, colo, ce de tancuri distruse...

— Nemțești ?

— Păi sigur ! Altfel cum ? Sînt o mulțime. Nici întregi n-am văzut atîtea la nemți. Se vede că nu le mai ajunge mîna de lucru pe care o au. Tancurile mai puțin stricate și le repară, pesemne, în atelierele lor. Iar astea, zău, sînt făcute zob, după toate regulile artei ! Și acum, va să zică, trebuie să le reparăm noi...

— Ia stai puțin ! îi tăie vorba Taras, mirat. Tancuri distruse ! De cine ?

— Asta, nene, nu pot să-ți spun, rîse meșterul. Bănuiesc, de bună seamă, că le-au făcut praf niște meșteri tare pricepuți ! Cei cu care se războiesc ! Se uită în preajmă. Cum să-ți spun ? Inamicul...

Un neamț gras și solemn, cu *pince-nez* și uniformă militară, ieși din atelier și veni grăbit spre bătrîni.

— A ! strigă el vesel. Pine ! Voi *sind* maister rus ? O, ta ! Pună siua, maister rus !

Bătrînii mormăiră încet :

— Bună ziua !

— Să facem cunoștinț ! spuse neamțul cel voios. Eu, inginer. Voi *sind* maister rus. Forte pine ! Și este un lucrare... O ! Un mare lucrare ! Trebuie reparat tancuri... Graba ! Cum spune asta ? A, ta — urgent ! Doi săptămîni ! Nu — impușcat !

— Trebuie să vedem ce-i de lucru, spuse Taras, încet.

— Ce? A! Este trept! Maister trepuie văzut lucrul. Inginerul era bucuros că se poate înțelege atît de bine cu maiștrii ruși. *Bitte,* veniți, veteți lucrul.

Bătrînii intrară în atelier. Văzură un șir lung de mașini nemțești stricate, scofîlcite, desfundate. Nu mai erau tancurile acelea din piețele publice, care îi înfricoșaseră. Aveau dinainte un morman de fiare, nevolnic, neputincios, mort.

— *Das ist,* este, spuse solemn inginerul cel vesel. Cum spune? Puternic tehnic german. Acum *ist* polnav. Eu și voi *sind* doctor. *Ja?* rîse el de gluma făcută.

— Strașnică lucrare, făcu Taras, încîntat, cercetînd găurile din blindaj. Nimic de zis! S-a lucrat frumos! Unde v-ați aranjat așa, dragii moșului? Lîngă Stalingrad?

— Nu este treapa vostru! strigă inginerul, și fața i se făcu stacojie. Tăcer! Tăcer! Tăcer!

— Am tăcut, dădu Taras din umeri.

— Tăcer! strigă încă o dată, ceva mai încet, inginerul. Își aminti că poate să vorbească rusește cu meșterii ruși și spuse de data asta liniștit:

— Aceste tancuri trepuie să mergi urgent la război. Nu — impușcat!

— Noi nu putem face lucrarea, spuse încet moș Bulîga.

— *Was?* strigă inginerul. Ce? Cum... nu putem?

— Nu putem, vuiră de astă dată toți, în cor.

Neamțul îi privi înlemnit. Nu se aștepta la un

refuz. Își scoase mașinal *pince-nez*-ul și-l învîrti între degete.

Deodată zîmbi, liniștit:

— A, *ja-ja!* Eu înțelege... Asta drept... Maister trepuie mănîncă... Voi, și-l împunse cu degetul pe moș Bulîga, voi *sind* schelet... Eu hrănești maister. Asta trept... Cele două cuvinte „trept" și „impușcat" le rostea cu nespusă voluptate!

— Nu, rîse scurt Bulîga, nu putem fi hrăniți... Sîntem sătui!...

— Nu putem face lucrarea, spuse Taras hotărît, noi nu sîntem maiștri.

— Cum, nu maister! strigă inginerul, mirat.

— Sîntem muncitori necalificați.

— *Was?* Necalificat? urlă neamțul. Mie spus maister!

Inginerul se întoarse spre meșterul cu salopetă nemțească, dar acesta păli. Îl trecură nădușelile și își întoarse privirea.

— Nu sîntem maiștri, vorbi Nazar, cu glas potolit, privindu-l pe neamț drept în ochi. N-avem școală... Neștiutori... muncitori necalificați... Și, afară de asta, judecați și dumneavoastră, domnule, ce fel de lucrători putem fi noi, acuma? Niște bătrîni! Niște schelete! Nici nu face să ne hrăniți, e păcat de mîncare... Trăim și noi, de azi pe mîine, așteptînd să ne cheme moartea. Dați-ne afară. Nu sîntem maiștri, vai de capul nostru.

Neamțul îl ascultă năucit, apoi își roti privirea asupra celorlalți:

— Toți est muncitori necalificat? întrebă el.

— Toți! întăriră bătrînii, în cor.

Neamțul îi cercetă neîncrezător, ba chiar jignit.

— Dau mîncare pun! spuse el, nesigur.

Bătrînii nici nu se clintiră măcar. Stăteau la fel de tăcuți și de supuși, cu capetele plecate, dar fără a ceda cît de cît — și lucrul acesta, mai mult decît vorbele lor, îl convinse pe neamț că nu vor lucra.

— Marș de-aici! urlă el, scos din minți, avîntîndu-și brațul ca și cum ar fi vrut să lovească. Apoi se întoarse brusc și plecă în biroul său.

Bătrînii rămaseră nemișcați, la locurile lor.

— Ce să mă fac cu voi, acuma, se supără polițaiul. Ai dracului mai sînteți, moșnegilor, v-o spun eu! Și nici de murit nu mai muriți odată! Unde naiba să vă mai duc acum? se gîndi puțin, apoi dădu deznădăjduit din mînă. Bine. Deocamdată, cărați-vă acasă. Am să-i raportez domnului comandant, să hotărască el. Ar trebui să vă împuște pe toți — altă ieșire nu văd.

— Mulțumim pentru vorbele dumitale bune, domnule polițai! se ploconi Bulîga.

Abia în poarta uzinei, meșterul în salopetă îl ajunse din urmă pe Taras. Era palid.

— Iertați-mă, șopti el, apucîndu-l pe Taras de mînecă. Iertați-mă, vă rog, pentru lipsa mea de curaj. N-am știut să refuz, de altfel nici nu mi-a trecut prin minte. Acum e prea tîrziu... Dar să nu uitați, adăugă el repezit, să nu uitați că acum nu

v-am trădat. Măcar atîta... Eu știu bine ce maiștri sînteți.

— Nu-s nici popă, nici judecător, spuse Taras, dîrz, clătinînd din cap. Fiecare trăiește cum îl mînă cugetul.

Acasă, Taras nu-l găsi decît pe Andrei — femeile plecaseră.

— Aveam nevoie de tine! spuse bătrînul. Stai jos.

Andrei se așeză.

— Tu, băiete, începu Taras, cum, necum, se cheamă că ești ostaș... Așa-i?

— Așa-i... răspunse Andrei și se gîndi mîhnit: „Mult o să-și mai bată joc de mine? Sau o să mă țină într-o batjocură, de-a pururi?“

— Războinic mare n-ăi fi tu, de bună seamă, despre asta să nu mai vorbim, urmă Taras, dar te-au învățat, totuși, și pe tine cîte ceva. Așa-i?

— Da, așa-i.

— Atunci să-mi spui tu: de la ce distanță trebuie să azvîrli o grenadă ca să faci zob un tanc?

— De ce vrei mata să știi asta? zîmbi Andrei. Ai de gînd să azvîrli grenade?

— Poate că da! Dacă aș fi fost mai tînăr, aș fi azvîrlit. Nu m-aș fi predat, asta s-o știi.

— De la cinci, zece metri, e cel mai sigur... răspunse Andrei, răutăcios.

— Atît de aproape? se minună Taras. Asta înseamnă, adicătelea, că trebuie să aștepți pînă vine tancul peste tine? Așa să fie?

— De, cam așa...

— E nevoie de mare curaj, după cîte văd, pentru o faptă ca asta. Trebuie să ai o inimă de fier!

— D-da... Bineînțeles...

— Și se găsesc oameni atît de curajoși? întrebă Taras.

— Se găsesc, sigur... Dar dumneata ce anume vrei să știi? își ciuli Andrei urechile.

— Da-da... Se găsesc... oftă bătrînul. Ferice de bătrînii care au asemenea odrasle! Bine, să lăsăm asta! Acum am o altă întrebare: dar blindajul? Blindajul unui tanc nu-l poți găuri cu o grenadă, nu? Înseamnă că trebuie să vii cu tunul? Ai?

— Da, cu tunul...

— Și nu cu orice fel de tun, vezi bine! Un tanc greu nu-l poți răpune cu un tun de calibru mic?

— Firește.

— Înseamnă că trebuie să ai tunuri grele, puternice? Așa-i?

— Da, așa e...

— Va să zică, sînt și tunuri. Sînt și tunuri! Sînt! strigă triumfător bătrînul, izbind cu palma în masă. Va să zică, tot mai există armata noastră, afurisitule! Că era cît p-aci să-mi pierd credința, din cauza ta!

— Ascultă! sări Andrei, mînios.

— Nu! i-o reteză tatăl. Acum să mă asculți tu pe mine. Îți poruncesc. Se ridică de la masă, amenințîndu-l pe Andrei cu degetul lui negru și noduros. Lîngă Stalingrad, sau altundeva, nu știu unde,

au fost doborîte o mulțime de tancuri nemțești. Nemții le-au adus aici, să le repare. Caută mîini de lucru mîrșave. Iată așadar, măi Andrei, ultima mea vorbă. Despre mine unu, poți să faci ce poftești — poți chiar să intri și în poliție. Nu-mi pasă de tine! Te-am scos de la inimă. Dar la uzină... Mă auzi? La uzină... se opri înecat de tuse.

Andrei, alb ca varul, stătea tăcut în fața tatălui său.

— Te-am adus la uzină cînd erai de-o șchioapă, și te-am pus la strungul meu. Ți-am pus în mînă pila mea, afurisitule, și ți-am arătat cum trebuie s-o ții. Ți-am explicat, blestematule, care pilă e bună pentru cutare sau cutare lucru — care e de răzuit, care de fățuit, care de lustruit. Așa-i? Și dacă tu, ticălosule, ai să îndrăznești acum, cu pila lui tat-tu... dacă îndrăznești... Singur, cu mîna mea te... Cît despre rest, dădu el din mînă, ostenit, trăiește cum știi. Fă ce poftești.

3

— Fă ce poftești! îi spusese taică-său, iar Andrei nu știa măcar de unde să înceapă.

Lipsit de toate drepturile omului, nu putea nici să-și apere, nici să-și susțină familia. Nu era decît o gură în plus și nimic altceva.

Viața lui nu avea nici rost, nici justificare, nici țel. De ce trăiești tu pe lume, Andrei? La întrebarea asta nu știa ce să răspundă.

Pînă și în prizonierat avusese un țel: să scape, să se smulgă din strînsoarea sîrmelor ghimpate. Și scăpase! La Lukeria își făurise un nou vis: să ajungă cu orice preț acasă, la ai lui! Și ajunsese! Iar acum atîrna de gîtul familiei, ca o povară grea... Ce se va mai întîmpla de-acum înainte? Nici la asta nu știa să răspundă...

Taras, tatăl lui, trăia și răzbătea prin tot soiul de încercări ca să-și ocrotească familia, să apuce reîntoarcerea alor noștri. Să-i aștepte, fără să se supună dușmanului — iată pentru ce trăia bătrînul Taras, scrîșnind din dinți.

Andrei n-avea dreptul să aștepte. Să aștepți pînă cînd tu, bărbat în toată firea, numai bun să porți arma, vei fi eliberat de alții? Cu ce obraz ai să ieși înaintea eliberatorilor?

Dar și așteptarea devenise de neîndurat: foametea apăsa asupra familiei. Andrei își frămînta creierii gîndindu-se cum să iasă din impas, dar nu găsea nimic. Să se ducă la lucru? Unde? De altfel, munca pentru dușman nu te hrănește, ci mai rău te usucă. Doar nu era să se angajeze în poliție.

Polițaii aflară despre întoarcerea lui Andrei. Îi suciră actele pe față și pe dos, găsindu-i mereu nod în papură. Cereau să rămînă în evidența lor, să-și ia o slujbă. Andrei spunea că e bolnav. Îi cerură un certificat medical, dîndu-i să înțeleagă totodată că s-ar mulțumi și cu ceva bani, drept mită. Bani, însă, Andrei n-avea de unde să scoată. Și-i dădu

polițaiului bricheta pe care, neavînd ce face, și-o meșterise pentru el. Polițaiul o primi.

„Să plec la țară, la Lukeria, să fac rost de ceva pîine pentru ai mei ?“, se întrebă Andrei într-o bună zi. Și gîndul acesta nu-l părăsi multă vreme. Dar se temea să i-l împărtășească Antoninei. Cînd îi mărturisise despre Lukeria, Antonina nu spusese o vorbă și nici de atunci nu mai spusese nimic, dar Andrei simțea că despre lucrul acesta nu mai trebuia pomenit.

Lukeria Pavlovna veni singură în casa lui Taras. Pică din senin, pe la amiază, cînd nu se aflau acasă decît baba Evfrosinia și Antonina.

Împinse sfioasă portița.

— Aici locuiește Andrei Tarasovici Iațenko ? o întrebă ea încurcată pe Antonina.

— D-da... răspunse aceasta, mirată, și începu s-o cerceteze pe noua venită, straiele ei țărănești, bocceluța.

— L-aș putea... vedea ?

— Acum nu-i acasă, dar vine el, curînd. Mai așteaptă dumneata, nițeluș.

— Dar mata cine ești ?... întrebă stînjenită femeia. Nevastă-sa ?

Ceva, în glasul ei, o făcu pe Antonina să răspundă :

— N-nu... sînt sora lui.

— A ! făcu femeia, bucuroasă, și răsuflă ușurată. Va să zică, a ajuns acasă ? Teafăr ? Și rîse, voioasă.

Stăteau încă în poartă.

— Dumneata ești Lukeria Pavlovna? o întrebă încetișor Antonina, și simți deodată cum îi dogoresc obrajii.

— Da! răspunse musafira, mirată. Andrei Tarasovici v-a vorbit despre mine?

— Da... Mi-a vorbit... spuse Antonina, fără s-o privească în ochi, răsucindu-și marginea șorțului. Dar de ce stai mata în poartă? tresări ea, deodată. Hai, poftim în casă...

— Nu, nu-i nevoie. Nu-mi duceți grija! O să aștept aici. Va să zică trăiește? întrebă ea din nou, și iar oftă, bucuroasă.

Antonina o duse în casă și-o așeză la masă. Lukeria Pavlovna se uită cu sfială în jur.

— Dar nevastă-sa unde-i?... întrebă ea, rostind anevoie cuvintele. Andrei Tarasovici și-a găsit nevasta?

— N-nu... îngăimă Antonina. N-are nevastă.

— Păi cum vine asta? El spunea că are...

— D-da... Avea... Dar a plecat... S-a evacuat. A pierit fără urmă... N-am mai primit nici o veste de la ea...

— A-a-a! dădu din cap Lukeria. Doamne, și ce se mai omora pentru nevastă și pentru fetiță! Îl știi doar cum e! zîmbi ea, sfioasă. E om nervos și are o fire...

— Îl știu...

— Va să zică trăiește! repetă ea pentru a treia oară, și iar zîmbi blînd, fericită.

Tocmai atunci intră Andrei. Văzînd-o pe Lukeria lîngă nevastă-sa, se dădu înapoi, speriat. Apoi se apropie... Lukeria se ridică, bucuroasă, roșind și apăsîndu-și mîinile pe gît. Dar cînd, fără să vrea, îi aruncă o privire Antoninei, se opri locului. Ceva — nici ea nu știa ce — o făcuse să înțeleagă că Antonina nu e soră cu Andrei... Se lăsă pe scaun, fîstîcită, și se făcu mică de tot.

— Iertați-mă... bîigui ea, zîmbind dureros. De bună seamă că fiecare femeie își dorește fericirea... măcar în parte...

— Nu-i nimic, vorbi Antonina oftînd cu tristețe. Durerea noastră e aceeași.

„Prost a mai ieșit, se gîndi Andrei. Foarte prost! Urît! Și cine-i de vină? Eu singur, sau vremurile astea... vremurile de restriște, războiul?"

Pe neașteptate, veni și Taras. Se vede că Evfrosinia îl și înștiințase despre musafiră. Bătrînul se duse drept la ea și-i făcu o plecăciune adîncă.

— Îți mulțumesc, femeie! îi spuse el și glasul îi tremură. Îți mulțumesc, pentru sufletul tău cel bun. Pentru omenia ta. Păcat însă că nu l-ai salvat pe omul care trebuia. El nu merită... Își privi disprețuitor feciorul și se duse în odaia lui.

Se simțiră cu toții și mai stingheriți.

— Taica e un om aspru... începu Antonina. E principial... Dumneata n-o lua în nume de rău. Așa e el...

— Nu-i nimic... Nu-i nimic... vorbi pripit Lukeria. Eu n-am vrut... Am venit doar să-l văd oleacă

pe Andrei, să văd cu ochii mei dacă mai trăiește. Și acu mă duc, se grăbi ea.

— Unde să te duci ? se sperie Antonina. Rămîi la noi. Stai aici, noaptea asta. Mai rămîi la noi. Cum adică ? Așa nu se poate, și privi spre Andrei. El stătea în picioare, cu ochii plecați.

— Nu, nu, mulțumesc, nu-mi duceți grija... spuse Lukeria, tulburată. Stau aici, la o rudă. Se ridică să plece, dar nu știa ce să facă cu legăturica pe care o ținuse pînă atunci pe genunchi. Iertați-mă, spuse ea nehotărîtă și ridică legăturica, v-am adus asta... e un dar, se uită la Andrei, apoi la Antonina, și-i întinse ei legătura.

— Vai, nu trebuie, nu trebuie ! Antonina se dădu înapoi, apărîndu-se cu mîinile.

— Vreți să plec mîhnită ? rosti încetișor Lukeria.

Andrei porni s-o petreacă. Antonina privea tăcută de pe prispă cum mergeau ei, alături. Oftă și se lăsă pe trepte...

— Ce femeie de treabă ! spuse baba Evfrosinia, înduioșată, desfăcînd bocceluța. Cum s-a gîndit ea la noi ! Ne-a păstrat bunătăți. Iar pentru noi, orice e binevenit acum !

Taras o auzi din odaia lui și se năpusti afară, roșu de rușine.

— Dă fuga după ea ! strigă el furios. Dă-i-o înapoi ! Ce, am ajuns cerșetori ? Primim de pomană ?

Dar tocmai atunci o zări pe Mariika și citi în ochii ei fericirea curată cu care privea ouăle, ca pe

niște minuni. Taras înalță din umeri și ieși în curte.

„Sîntem niște cerșetori! Ba mai rău chiar!" gîndi el și clătină din cap, privindu-și cu luare-aminte casa și gospodăria. Toate parcă stăteau să cadă... Magazia se gîrbovise ca un moșneag, casa abia mai răsufla... Ar trebui reparate, dar poate fi vorba de asta acum?... Pe om îl roade urîtul, fierul — e ros de rugină, iar lemnul — de carii. Așa-i de cînd lumea. Se duce totul de rîpă. Ar fi vremea să încropim niște sicrie, pentru toată familia. Dar nici pentru sicrie nu-i lemn de ajuns. Abia dacă au mai rămas trei scînduri de brad, în toată gospodăria."

4

Trei scînduri de brad... Nici măcar un sicriu nu poți face din ele! Dar lui Taras nici prin gînd nu-i trece să-și facă sicriu. Încă nu vrea să moară, încă nu și-a pierdut nădejdea.

Din scîndurile de brad, el încheie o ladă. Îi pune o roată. Îi bate două mînere. A ieșit o roabă.

Baba Evfrosinia îi urmărește îngrijorată munca.

— Te-ai hotărît să te duci, Tarase?

El nu răspunde.

— Nu ne-am putea oare lipsi? întreabă ea, cu sfială.

Taras dă din umeri, înciudat:

— Vorbești și tu, ca să nu taci!

— Te duci chiar tu ?

— Păi cine ? N-are cine.

— Andrei n-ar putea ? întreabă ea, prudentă.

— Andrei ? Ce are el a face cu noi ! răspunde Taras, posomorît, și ridică din umeri, a dispreț.

Baba Evfrosinia își clatină tristă capul cărunt.

— La anii tăi, nu face să te duci, Tarase... oftează ea.

— Da. Taras zîmbește strîmb. Mi s-ar fi cuvenit o altfel de bătrînețe, după atîta amar de trudă pe acest pămînt. Dar ce să mai vorbim ! N-am știut să ne apărăm drepturile, n-am știut să ne creștem feciorii — acum n-avem pe cine să fim supărați.

Către seară, baba Evfrosinia și Nastia începură să-l pregătească pe Taras pentru drum lung. Scoteau, de prin lăzi tăinuite, rochii, haine bărbătești, rufărie ; le scuturau de naftalină, le cercetau în zare : or să le cumpere oare, la țară ? Și cît li se va da pe ele ? Despre fiecare lucrușor scos din ladă baba Evfrosinia poate să spună o întreagă poveste cum au fost strînși banii, din leafă, cum au ținut sfat femeile din casă și cum a pornit apoi, toată familia, în păr, să-l cumpere. Dar despre toate astea mai bine să nu pomenești. Alminteri, nici baba Evfrosinia nu scoate o vorbă, ci doar oftează, pe ascuns de Taras, rînduind lucrușoarele în roabă.

Una din lăzi, însă, a șovăit multă vreme pînă s-o deschidă. Ba o ocolea, ba se întorcea iar la ea...

— Aici e zestrea Nastiușei, oftă ea, într-un tîrziu.

— Ia te uită ! se miră Nastia. Aveam și zestre ?

— Păi cum altfel ? se simți jignită maică-sa. Ca orice fată de oameni cumsecade.

— Și eu care habar n-aveam ! rîse Nastia. Hai, mamă, deschide-o ! Tot n-are cine să mă ceară. Nu vin flăcăii, fiindcă zăbovesc dincolo de Don. Hai, deschide-o !

Astfel, zestrea Nastiei se grămădi și ea în roabă.

Noaptea, din ultima picătură de făină găsită prin casă, îi făcură turte lui Taras, pentru drum.

— Pleci în zori, Tarase ? îl întrebă cu sfială nevasta.

— De ce mă întrebi ? Taras o privi atent. Se gîndise și el să plece în zori.

— Păi cred că nu s-ar cuveni să treci prin oraș, cu roaba, pe lumină... Ar vedea lumea cît sîntem de săraci.

— N-are de ce să-mi fie rușine ! se mînie Taras.

— Înainte vreme te rușinai de sărăcie...

— Înainte vreme ! bombăni el. Înainte vreme era sărac numai cine nu voia să muncească. Acum însă, n-are de ce să-mi fie rușine. Am să mă duc ziua ! răcni el, ca turbat. Chiar la amiază. Să-mi vadă toată lumea roaba !

Și, după ce-și luă rămas bun de la ai lui, fără să-i arunce lui Andrei măcar o privire, ieși din casă, fix la ora douăsprezece, ziua.

Cu fruntea sus, zburlindu-și mustața căruntă, trecu împingîndu-și roaba prin tot Kamennîi Brod, prin tot orașul, pe străzile cele mai populate. Cunoscuții se uitau tăcuți în urma lui.

Iar el mergea înainte, fără să privească nici în stînga, nici în dreapta. Mergea solemn, mergea adînc mîhnit, mergea învinețit de amarul care-i ardea inima.

Străbătu astfel întreg orașul. Apoi ieși la drumul mare și se opri la o răscruce, ca să-și mai dezmorțească spinarea. Dar privelișteа care i se înfățișă îl făcu să-și uite de toate.

Roabe, roabe, și iar roabe — cît vedeai cu ochii — numai roabe și spinări încovoiate deasupra lor. Spinări și roabe — nimic altceva, ca și cum ar fi nimerit pe drumul ocnașilor. Scîrțîind și hurducăind, roabele se rostogoleau peste bolovani, trăgînd după ele oameni chinuiți, asudați, negri de praf. Părea că nu oamenii înaintează, ci roabele, cu mîini omenești țintuite de ele.

Parcă niciodată n-ar fi existat pe pămînt nici căi ferate, nici automobile, nici puterea aburului, nici electricitate, iar omul încă nu domesticise calul; parcă niciodată n-ar fi existat magazine, iar oamenii ar fi fost întotdeauna nevoiți să-și facă rost de pîine chiar de pe locul unde se semănase grîul; parcă pe pămînt n-ar fi existat niciodată altceva decît roabe și spinări încovoiate, și drumuri prăfuite, cît vezi cu ochii...

Pe lîngă roabe mergeau oamenii, obosiți și deznădăjduiți. Femei și bătrîni. Mergeau familii întregi. Bărbatul și nevasta împingeau cu schimbul la roabă. O fetiță de vreo opt ani își ducea în brațe frățiorul mai mic și-l strîngea la piept cu grija și cu dragostea unei adevărate mame. În roabă ședea un țînc și plîngea sfîșietor, vîrîndu-și degetele în ochii umflați, infectați de praf. Familia asta nu mai avea nimic — nici oraș natal, nici casă, nici acoperiș.

Pentru ei nu mai exista nici cerul înalt, cu norii lui înaripați, nici vîrfurile verzi ale copacilor. Un petic de drum prăfuit, dinaintea ochilor — asta era tot. Și ei blestemau drumul. Simțeau soarele numai cu ceafa, un soare nemilos și rău — și atunci blestemau soarele. Umerii le tremurau și li se zgribuleau sub ploaia căzută fără veste — și ei blestemau ploaia. Mîinile lor însîngerate și zdrelite nu mai puteau împinge roaba — și ei își blestemau mîinile. Dar pe singurul vinovat de suferințele lor nu-l puteau blestema cu glas tare. Și, de aceea, chinuiți de drum și de roabă, îl blestemau pe Hitler cu fiecare geamăt al pieptului ostenit, cu fiecare scuipat al gurii arse de arșiță și de praf, cu fiecare scîncet al copilului.

Taras se oprise la răscruce și privea năucit drumul. „Doamne ! Doamne !“, repeta el, clătinînd din cap. Nu-și închipuise niciodată ce proporții luase mizeria poporului. „Doamne, doamne ! Doamne,

dumnezeule!", și în fața acestei mări de durere omenească, durerea lui i se păru mică, neînsemnată.

Și așa cum un pîrăiaș, de oriunde ar izvorî el, se varsă în mare, tot așa și Taras se vărsă în marea de durere a norodului și se pierdu în ea...

Puhoiul omenesc îl primi, îl învîrtoși, îl încovoie deasupra roabei și-l purtă cu el. Acum nu mai avea decît o roabă și un petic de drum în fața ochilor. Și pentru el nu mai exista nici cer, nici pădure. Întreaga omenire mergea țintuită de roabă, și Taras mergea cu ea.

Peste cîteva ore se simți obosit. Șalele îl dureau cumplit, iar mîinile îl usturau și-l frigeau din pricina frecării cu lemnul. „Nu sînt încă deprins", zîmbi el amar și se abătu din drum. În șanț se mai odihneau cîțiva oameni. Un bărbat abia încărunțit și isteț, cu ochi vioi, îl întrebă îndată:

— Dincotro?

Taras îi spuse.

— Și încotro te îndrepți? își plesni palmele a mirare omul cel isteț.

— Cum încotro? strînse Taras din umeri. Spre regiunea Dnepropetrovsk...

— Dar pentru ce?

Fiindcă întrebarea îl supără, Taras nu răspunse.

— Dacă te duci după pîine, îi spuse grăbit omul cel isteț, să știi că eu nu te înțeleg de loc. Pentru că sînt chiar din Dnepropetrovsk. Am onoarea să mă prezint, Petuşkov, Iakov Ivanovici, frizer. Dacă

ai trecut prin orașul nostru, nu se poate să nu te fi bărbierit la mine. Știi, frizeria Crucii Roșii, pe...

— Nu, n-am trecut!

— Așa? Păcat! Și zi ai pornit-o spre Dnepropetrovsk? își plesni iar palmele frizerul. Eu de acolo vin. E sărăcie lucie.

Taras înălță neîncrezător din umeri.

— Nu mă crezi? făcu Petușkov, jignit. Te îndoiești că o asemenea regiune poate fi cu totul sărăcită? Apoi să-ți spun eu! Dar își luă seama imediat și se uită bănuitor împrejur. Ba nu, n-am să-ți spun nimic! Du-te! Du-te acolo!

— Orașul dumneavoastră este de mult... ă... sub puterea... ă... führerului? se auzi deodată un glas din șanțul de scurgere, și un bărbat în vîrstă, cu *pince-nez* pe nas, se ridică în picioare

— Al nostru? mai întrebă o dată Taras. De patru luni.

— Aha-a! rîse ușor și enigmatic omul cu *pince-nez*. Al nostru împlinește exact un an...

Taras înțelese și se așeză lîngă el, cu roaba alături. Omul cu *pince-nez* și frizerul îl priveau compătimitor.

— Dar dumneavoastră încotro mergeți?

— Spre Don, răspunse frizerul. Acolo trebuie să mai fie încă raiul pe pămînt...

— Rai, zici? Ehe... rîse încet omul cu *pince-nez*. Eu m-aș mulțumi și cu un hambar plin.

— Ba e rai! strigă Petușkov, înflăcărat. Pentru

marfa mea am absolută nevoie să fie rai! Cu mai puțin nu mă împac.

Lui Taras îi era totuna încotro să pornească — spre Nipru sau spre Don. Își scoase roaba în drum și, după o clipă de gîndire, porni spre răsărit. Acum avea soarele în ceafă. În fața lui, cînd se ivea, cînd dispărea spinarea frizerului, iar în spatele lui răsufla greu și tușea omul cu *pince-nez*, care se numea Piotr Petrovici.

Înserarea îi prinse pe cîmpia de peste Doneț.

— Înnoptăm aici? întrebă frizerul.

— Ar trebui să intrăm în sat, spuse Taras, nehotărît.

— În sat? Ba nu. Nu-i de noi... ehe... vagabondul n-are voie nicăieri, noaptea... E interzis.

— De cine?

— Cum de cine? De ei!

— Se tem de partizani... vorbi în șoaptă frizerul și rîse încetișor.

Pe cîmp fumegau, ici, colo, focurile oamenilor cu roabe și, zărind fumulețul pașnic, începură și ceilalți să se abată de pe șosea, într-acolo. Își alegeau cîte un loc, pe cîmp, lăsau jos roaba și cădeau alături, frînți de oboseală.

Cîmpul fusese bătătorit de mult. În vara aceea cumplită, trecuseră peste el, de nenumărate ori, armate și popoare. Se vedeau pretutindeni urmele luptelor și ale popasurilor: iarbă arsă, copaci cu trunchiurile despicate, tranșee, pîlnii de bombe, scrum, urmele negre ale focurilor de popas...

Refugiații străbătuseră în goană cîmpia, apoi se risipiseră pe întinsul pămîntului. Și după ei rămăseseră doar hoiturile cailor căzuți pe marginea drumului și făgașurile căruțelor, adînci și amare ca niște zbîrcituri.

Pe cîmpia aceasta trecuseră armate, bătătorind-o în focul luptelor ; aci își îngropaseră ele morții și-și culeseseră răniții, trecînd apoi mai departe fără s-o țină minte. Doar răniții își mai reaminteau de ea : sîngele lor udase iarba mohorîtă...

Și iată că acum a poposit aici o mulțime ciudată de oameni cu roabe. O femeie și-a scos bluza de stambă și o spală într-o groapă făcută de o bombă. Apa e ruginie. Se zice că din pricina solului argilos. Dar dacă o fi din pricina sîngelui ? Copiii dorm în tranșee. Pe cenușa focurilor stinse, sînt aținate focuri noi. Și fumul amar, fum de pribegie, se tirăște alene, spre cer... Soarele scapătă, scăldat într-o lumină nemaivăzută, de-un stacojiu aproape negru, ca și cum ar fi sorbit tot sîngele și toată durerea pămîntului, toată flacăra bătăliilor și tot fumul focurilor. Iar dinspre drum se ivesc într-una cete noi de oameni cu roabe. Cîmpia nu mai poate să-i cuprindă. Oamenii se culcă prin șanțurile de scurgere. Dorm lipiți unul de altul. S-au adunat aici, din Harkov, de la Poltava, din Donbas, din Zaporojie. Cei din Artiomovsk au cîte un sac de sare în roabă, cei din Kremenciug au tutun furat de la fabrică, cei din Rubejnoe cară cutii de vopsea, de parcă toate orașele Ucrainei și-ar fi dat întîlnire pe

cîmpul ăsta. Ca și cum întregul norod a pornit-o cu roaba, ca nomazii, în căutarea pîinii. A pîinii!

„Ucraina mea! Ucraina mea! clatină Taras din cap, amărît. Năpăstuiți mai sîntem!"

Între timp, frizerul a încropit un foc și privește cu admirație cum unduiesc flăcările, de parcă ar fi cea mai frumoasă coafură pe care a făcut-o vreodată.

Din toate părțile se întind mîini spre foc. Un bărbat cu palton cadrilat și cu pălărie moale, care stă deoparte, se mișcă involuntar spre foc, dar nici nu se trage mai aproape, nici nu vine spre el.

— Dumneavoastră, cetățene, de unde veniți? îi strigă amabil frizerul, îmbiindu-l să se apropie, să mai schimbe o vorbă.

— Iertați-mă... hm... răspunde cu glas înfundat omul cu pălăria moale... Eu... nu vorbesc... pe stradă, și își vîră obrazul în gulerul paltonului.

— E un intelectual, spune Petușkov, jignit, întorcîndu-se spre Taras. Un intelectual cu studii superioare! Păi dacă ești intelectual, strigă el furios, stai acasă, nu mai ieși pe stradă.

— Iertați-mă... hm... încearcă să explice omul cu pălăria moale, m-ați înțeles greșit... Eu sînt actor de operă... Hm... Și trebuie să-mi păzesc gîtul... Iar aici e umezeală...

Petușkov izbucnește în rîs.

— Apăi vocea trebuie să ți-o păzești acasă.

— N-am de ales, spune cu sfială actorul.

— Da, n-avem de ales, oftează Piotr Petrovici. Acum doi ani, dacă aș fi visat că eu, om în vîrstă, eu, contabilul Vostrikov, am să ajung... un vagabond, mi-aș fi zis: urît vis! Și uite că s-a... ă... împlinit. Dar luați loc, vă rog, luați loc mai aproape! îi strigă el actorului. Focul e gratuit!

— Vă mulțumesc, îi răspunde acesta, ridicîndu-și puțin pălăria, și se trage mai lîngă foc.

— Cum de vi s-a întîmplat un asemenea lucru? îl întreabă Taras, ușor ironic. Se zice că nemților le plac artiștii.

— Ce lume aleasă! se entuziasmează frizerul. Ce lume aleasă s-a adunat la foculetul nostru! Zău, Piotr Petrovici! Nici în vremurile bune nu se aduna în fiecare zi o lume atît de aleasă.

— Da... face contabilul visător, unei asemenea adunări nu i-ar strica un păhărel... și o cojiță de lămîie.

— Ba de portocală... îl corectează scurt actorul.

— De ce de portocală?... Toți obișnuiesc coajă de lămîie, de cînd lumea.

— Portocalele sînt mai fine. Altfel nu pot... iertați-mă... hm... vocea.

Frizerul mai aruncă niște crengi pe foc. Din cauza umezelii, crengile se zvîrcolesc în flăcări, șuierînd, ca un ghem de șerpi.

— Omletă cu roșii, spune frizerul, iată mîncarea mea preferată, dacă vreți să știți.

Dar nu-i răspunde nimeni. Frizerul mai zvîrle cîteva crengi pe foc.

— Sfecla asta s-ar putea fierbe, spune, pe neașteptate, un glas sfios de femeie.

— Cum ? se întoarce frizerul.

Femeia care a vorbit stă, pe jumătate întoarsă spre foc, cu fruntea rezemată de marginea roabei. Ea repetă :

— Zău... pe cîmp e sfeclă... s-ar putea fierbe.

— Dați-mi voie, se alarmează actorul, e sfeclă furajeră. Asta se dă la porci...

— De, tătucă ! protestează contabilul. Cu ce sînt oamenii mai prejos decît porcii ? Că doar mîncăm carne de porc !

— Am mîncat, îl corectează Taras.

— Bine, am mîncat ! Înseamnă că...

— Numai că oamenii au scos, pesemne, toate sfeclele, spune femeia, trist.

— Să căutăm ! strigă frizerul și o zbughește pe cîmp.

După cîtva timp se întoarce asudat, cu părul vîlvoi.

— Da... spune el, punîndu-i femeii în față tot ce adunase. E bătaie și pentru o sfeclă. Oamenii au ajuns fiare.

— Foametea...

— În ce s-o fierbem ? întreabă femeia.

— Da, în ce s-o fierbem ? La asta nu mă gîndisem. Frizerul se uită în jur, neputincios. E întuneric, dar flăcările aruncă pete de lumină. A ! Uite ! Se apleacă și ridică ceva de jos. O cască ! I-o în-

tinde femeii. Fierbe sfecla în ea. Femeia învîrteşte caşca în mîini, apoi scînceşte.

— Ce s-a întîmplat? se alarmează ceilalţi.

— E găurită... Femeia le arată casca, şi ei văd o găurică neagră chiar în locul steluţei.

În jurul focului toţi tac.

— Am să găsesc alta! rîde frizerul, nervos, şi începe să bîjbîie cu mîinile prin iarbă.

Peste cîtăva vreme sfecla e gata. Taras scoate o jumătate de turtă, iar ceilalţi scot şi ei ce mai au.

— Ia te uită! face frizerul, mirat. E bună sfecla!

— Foamea e cel mai bun bucătar. Asta se ştie... rîde Piotr Petrovici.

— Eu nu sînt împotriva foamei, începe deodată actorul, tulburat. Artistul trebuie să fie puţin flămînd — altfel, în loc să-i cînte sufletul, îi cîntă stomacul. Dar mă enervează oamenii care înfulecă! strigă el. Oamenii care plescăie! Am cîntat la Opera din Harkov... Au venit nemţii. Bine, n-ai ce să-i faci. Îi cunosc pe nemţi. Ei l-au avut pe Wagner. Dar ăştia... ăştia nu sînt nemţi! Nu! Să nu mă contraziceţi! Mă sileau să cînt la chefurile lor... Şi plescăiau... şi zbierau: „Dă-l dracului pe Wagner!", şi-mi cereau cîntecele care se cîntă la ei, la bordel... Actorul se opreşte brusc, îşi duce mîna la gît şi strînge înfiorat din umeri. Iertaţi-mă... hm... n-am voie să mă enervez. Vocea. Trebuie s-o păzesc. Sper să mai cînt Wagner... Mă-

car o singură dată... Cînd... Nu sfîrși, dar toți înțeleseră și oftară.

— Dumneavoastră ar trebui să beți ouă crude... spune cu înțelegere frizerul. Ouă crude în fiecare zi... Și eu sînt un fel de artist și vă înțeleg...

— Da, ouă... n-ar fi rău... oftează actorul.

— Dăm noi peste un sat bogat! continuă frizerul pe un ton inspirat. Dăm noi peste un loc unde se mai găsesc ouă!... Și hambare pline cu bucate!... Și-or să ne întîmpine ca pe niște oaspeți mult doriți... și...

— Sate de-astea nu există, Iakov Ivanîci, clatină din cap contabilul.

— Ba există! strigă Petușkov. Trebuie să existe! Pentru marfa mea am nevoie de sate bogate, nepustiite, vesele...

— Dar ce fel de marfă ai dumneata? întreabă Taras.

— O, marfa mea e psihologică! răspunde vag frizerul.

— Optzeci și patru de cartofi și o sută șaptesprezece linguriță de făină, șoptește femeia, pe neașteptate.

— Cum? Ceilalți se întorc repede spre ea. Femeia s-a fîstîcit. Vorbise cu glas tare, fără să-și dea seama.

— Nu zău! stăruie neastîmpăratul Petușkov. Ai pomenit de cartofi?

Și n-o slăbește pînă ce nu află întreaga poveste. Femeia — o chema Matriona — le lăsase la mină

pe cele două fetițe ale ei, una mai mărișoară — de zece ani, alta mai mică — de cinci ani. La plecare, le dăduse puțină făină și cîțiva cartofi, numărați, și le poruncise să nu mănînce mai mult de trei cartofi pe zi și să nu pună în supă mai mult de trei linguriță cu făină. Cea mărișoară — Liubașa — îi jurase că n-o să mănînce mai mult. Acum trebuie că le-a mai rămas o sută șaptesprezece linguriță de făină și optzeci și patru de cartofi.

— Și n-am făcut nici jumătate din drum, oftează minerița.

— Da, și pe noi ne așteaptă acasă guri flămînde, spune încet contabilul. O, de cînd tot umblăm împreună, Iakov Ivanîci...

— Și nu ne așteaptă cu mîinile goale, ci cu pîine. Ce le-am folosi, fără pîine. Trebuie să dăm peste vreun sat bogat, nepustiit, ca să căpătăm ceva în schimbul boarfelor...

— Unde să mai dai peste un asemenea sat ? se tînguie contabilul. O să-l găsim oare ?

— O să-l găsim, răspunde frizerul, convins.

— Bine, bine...

În zori, după ce-au înnoptat lîngă focul care mocnea blînd, au pornit-o iar, toți laolaltă, în căutarea pămîntului nepustiit...

5

Căutarea pămîntului nepustiit... Lui Taras nici prin gînd nu-i trecuse vreodată că țara e atît de întinsă, atît de nemărginită, că are atîtea sate și

staniţe, atîtea cătune îmbrăcate în vişini cafenii, atîtea colibe singuratice, prin păduri, şi atîtea drumuri. Drumuri largi, ca nişte bulevarde, drumuri nivelate cu tăvălugul şi mărginite cu două rînduri de salcîmi ; şi străvechi şleahuri ciumace, năpădite de ierburi, şi altele noi-nouţe, nivelate ca-n palmă, cu şanţuri pline de apă ; şi drumuri de ţară gheboase, cu făgaşe de glod împietrite pentru vecie ; şi poteci vesele, de cîmp, presărate cu smocuri de paie aurii, ca nişte lampasuri căzăceşti ; şi drumuri mari şi ţanţoşe — numai gropi şi hîrtoape, peste care nu poţi să treci cînd e noroi ; şi cărări sfioase, şerpuite, de stepă, sau croite prin pădure, drepte şi întinse ca săgeata... Mulţime de drumuri. Pe toate le străbătuse Taras împreună cu tovarăşii lui, dar pămîntul cel nepustiit întîrzia să se ivească.

Petuşkov, veşnicul optimist, îi conducea şi le tot făgăduia că au să-l afle. Dar pămîntul fericirii nu se mai ivea în zare. Ardeau satele, mugeau cirezile mînate de nemţi, plîngeau femeile, se legănau la marginea drumurilor spînzuraţii, cu picioarele lor vinete care nu atingeau iarba.

Acum, veneau deseori la focurile oamenilor cu roabe, ca să-şi caute adăpost, femei şi copii de prin satele pîrjolite.

— Daţi-ne voie să ne încălzim oleacă, oameni buni ! Nu mai avem de nici unele. Nici tu casă, nici tu lucruri. Doar sufletul din noi ne-a mai rămas.

— Șaizeci și șase de cartofi și nouăzeci și nouă de linguriță de făină... șoptea Matriona, cu ochii la copiii sinistraților.

Acum, Petușkov îi descosea pe cei cu roabele, întîlniți în drum, despre ținuturile din care se reîntorceau.

— Ei, cum e pe acolo ? Schimbă ? Merge ?...

— Da, schimbă... răspundeau oamenii, în silă, îl schimbă pe bogdaproste... n-au nici ei, nimic...

— Cum, adică, n-au ? se mira Petușkov. Unde s-a dus tot ?

— Unde, unde ! Se știe, unde... și oamenii piereau înghițiți de praful drumului, dînd deznădăjduiți din mîini.

După asemenea vorbe îți venea și mai greu să mergi și să crezi că se mai află pe lume vreun meleag nepustiit.

— Nu mai există, nu mai există ! repeta într-una Piotr Petrovici, dar mergea înainte ca și ceilalți...

— Ba trebuie să existe ! striga frizerul. Doar n-au putut fasciștii să roadă, ca de pe-un oscior, tot ce-a crescut pe un pămînt atît de mănos...

— Fasciștii pot orice ! clătina din cap Taras.

— Șaizeci de cartofi și nouăzeci și trei de linguriță cu făină, șoptea Matriona, oftînd.

Focul fumega... Abia mocneau frunzele căzute. Iar pămîntul nepustiit nu-l aflaseră.

Taras era negru de praf, slab și foarte tăcut. Cu cît vedea mai multă năpăstuire în preajmă, cu atît nenorocirea lui i se părea mai neînsemnată. Îi era

totuna încotro merge. Îi era totuna ce mănîncă — steclă, poame de pădure, bureți sau scoarță de copaci. Spinarea i se gîrbovise de tot, aplecată deasupra roabei; bătăturile sîngerînde din palme i se scorojiseră. Mergea după Petușkov, cel subjugat de visul lui, și nu mai știa nici el dacă mai crede sau nu că ar mai exista pe undeva un pămînt nepustiit...

Nopțile, la foc, Petușkov le istorisea despre pămîntul cel mănos și neatins care-i așteaptă. Taras tăcea, contabilul îl contrazicea. Pînă și actorul se simțea furat de visul lui Petușkov.

— Da, da!... spunea el. E minunat! și se uita îngrijorat în ochii frizerului. O să ajungem oare acolo? O să ajungem? Paltonul i se jerpelise pe drum, era plin de scaieți și de mărăcini, pălăria moale, pe care n-o scotea de pe cap nici cînd dormea, își pierduse de mult forma. În omul ăsta bătrîn, slab, nebărbierit, cu mărul lui Adam ieșit în afară, nu l-ar fi recunoscut nimeni pe celebrul bariton din Harkov.

— O să ajungem! răspundea frizerul, convins. Dincolo de Don sînt pămînturi bogate. Apoi începea să le povestească despre pămînturile acelea, și cu cît satele erau mai rare în calea lor, cu atît păreau mai vii și mai fantastice povestirile lui.

— Asemenea sate nu există și nici n-au existat vreodată! îl contrazicea contabilul.

— Ba au existat, îi lua apărarea actorul. Am dat pe vremuri un concert. Țin minte și acum mesele întinse sub vișini... Munții de pîine albă și înmi-

resmată. Oalele cu lapte. Mierea aurie, în cupe străvezii... Omleta, ca un asfințit de soare...

— Da, se trăia bine pe-atunci, se trăia, nu glumă! spunea și Taras, oftînd.

Iar Piotr Petrovici nu înțelegea nici în ruptul capului de ce, pe vremuri, fusese nemulțumit de viață.

— Îmi aduc perfect de bine aminte, spunea el mirat, eram nemulțumit. Dar de ce anume, și pentru ce, poți să mă tai, că tot nu înțeleg.

Și nu putea cu nici un chip să-și amintească de ce nu se împăca cu directorul lui.

— Știu că din pricina lui nu m-am evacuat... Nu, i-am spus, eu nu plec! Mai bine rămîn cu nemții, decît cu dumneata. Dar de ce ne certam? Asta... nu mai știu. Dar pot să spun precis că era un bădăran, o vită. Iar acum, dacă l-aș întîlni, din întîmplare... ehei... l-aș săruta pe amîndoi obrajii, bădăranul! Pe legea mea că l-aș săruta!

— Da, trăiam bine, trăiam, nu glumă...

— Cincizeci și patru de cartofi și optzeci și șapte de linguriță de făină...

Iar pămîntul cel nepustiit nu se mai ivea.

Ajunseseră acum în stepele Donului. „Nu mai e mult, nu mai e mult!", spunea Petușkov. Se înveselise chiar. Ba, uneori, aplecat peste roabă, fluiera.

Călcau acum peste un pămînt gras, negru, mănos. Seara se așternea la suprafața lui o negură atît de deasă și de sățioasă, încît Petușkov îi asigura că poate fi întinsă pe pîine, ca untul. Dar ei n-aveau pîine. Se hrăneau, ca vrăbiile, cu boabe

scuturate. Jur împrejur, pe sute de verste, se scuturau și putrezeau lanurile de grîu — oamenii cu roabele adunau și mîncau boabele putrede. „Acum nu mai e mult, nu mai e mult!", repeta Petușkov convins. Îl amețeau, îl îmbătau miresmele pămîntului gras, ale trifoiului și ale floarei de hrișcă. Vedea și ghicea, în toate, semnele pămîntului fericit, așa cum marinarul ghicește în ceața mării semnele țărmului care se apropie.

— Ia te uită, ce mai staniță întîlnim! spunea el. Mari, gospodărești... Și arăta spre rămășițele ogrăzilor colhozurilor și stațiunilor de tractoare, spre acoperișurile vesele făcute din olane sau din tablă, spre grajdurile vitelor, calde și acoperite. Ce-i drept, îl descumpănea faptul că nu auzea nici muget de vite, nici cotcodăcit de pasăre.

— Mai departe, mai departe o să fie de toate! stăruia el. Și acum, îl credeau toți. Mireasma lanului de hrișcă și a grîului încins le umplea nările nesățioase...

Pe drumurile Donului, se ciocniră cu un puhoi de oameni veniți de prin Rusia. Erau oameni din Kursk, din Belgorod, din orașele Voronejului. Rusia întîlnise Ucraina. Își puseră roabele alături, se așezară să tragă o țigară de iarbă uscată, frecată în palmele însîngerate de roabă.

— Să nu vă duceți în stanițele mari, se sfătuiau ei, unii pe alții, acolo sînt garnizoane nemțești... De căpătat, n-o să căpătați nimic, ba chiar s-ar putea întîmpla să vă ia nemții și ce mai aveți.

— Da, pe unde trec ei nu face să te mai duci... Rontăie tot, cu grijă... ca lăcustele...

— Ia spuneți, pe la voi cum mai e? îi întreba Taras pe cei din Kursk.

Oamenii se mulțumeau să ridice din umeri:

— Păi, ca și pe la voi! N-avem cu ce să ne lăudăm...

— Își fac de cap?

— Despre asta, să nu mai vorbim...

Și, tot împingîndu-și roaba, Taras se întreba: există oare o măsură, un capăt pentru suferința omenească?

— Patruzeci și opt de cartofi și optzeci și una de linguriță de făină, șoptea Matriona, îngrijorată. Doamne, dumnezeule. Doamne!...

Iar pămîntul nepustiit tot nu se ivea.

A doua zi, Petușkov îi scoase de pe drumul mare, pe șoseaua pentru automobile.

— Acum ajungem! le spuse el, ca și cum i-ar fi fost dat, ca unui proroc, să pătrundă depărtările înnegurate. Acum ajungem!

Își traseră roabele pe lunecușul tare, uscat și neted al șoselei asfaltate. Și, înainte de orice, în fața ochilor li se ivi trupul unei femei care zăcea întinsă pe jos.

Femeia zăcea, la marginea drumului, lîngă roaba ei, cu fața în jos, cu creștetul spre apus...

— E moartă! spuse contabilul, mirat.

Se grămădiră buluc și se aplecară deasupra ei, năuciți și tulburați: mîinile înțepenite ale femeii

ţineau încleştate un săculeţ, plin cu boabe... Săculeţul îi căzuse din roabă, se rupsese, iar boabele de grîu se risipiseră pe pămînt. Mîinile moarte ale femeii păreau că se străduiesc să le adune, şi nu le puteau aduna.

— N-a apucat să ajungă !... şopti încet Matriona.

Cu grijă, ca să nu atingă moarta cu roţile roabelor, ocoliră cadavrul şi se tîrîră tăcuţi mai departe. Şi din nou li se aşternu dinainte drumul ruginiu de praf.

În noaptea aceea, o ploaie rece îi sili să-şi caute adăpost în nişte clăi de fîn. Lîngă ele se îmbulzi o mulţime de oameni cu roabe. Le împresurară ca un roi jalnic, se vîrîră în fîn, lipindu-se unii de alţii, deopotrivă de uzi, tremurînd. În aer, deasupra clăilor, stăruia o tuse neîntreruptă, răguşită şi bolnavă... Nimeni nu putea să adoarmă. Cădea ploaia, cădea necontenit... Începuse vremea ploilor de toamnă, iar pămîntul nepustiit tot nu se ivise.

Şi Petuşkov se gîndi, deodată : „Dacă nu există ? Dacă e numai un vis ?“ Dar se năpusti imediat spre roabă : „O să mi se ude marfa !“, şi se culcă peste ea, acoperind-o cu tot trupul. Contabilul Piotr Petrovici, înecat de tuse, îşi spunea : „N-am să ajung... La anii mei, nu mai umbli razna pe drumuri !“ Tusea îl îneca, şi el scuipa o flegmă groasă şi cleioasă. Matrionei i se năzări toată noaptea femeia moartă, cum zăcea zgîriind pămîntul cu degetele înţepenite, încercînd să adune boabele pe care nu le putea aduna... „Pesemne că la casa ei, ca şi

la a mea, așteaptă niște guri înfometate. Pe ea, or s-o aștepte degeaba!" Actorul își dregea glasul: „Hm! Hm!" Voia să se convingă că mai are voce. Ba chiar scoase din gîtlej un sunet răgușit, din pricina răcelii. Iar șuvițele de apă i se prelingeau într-una de-a lungul trupului. În fața ochilor lui Taras stărui toată noaptea femeia moartă. Stătea în picioare, cît era de înaltă, întinzîndu-și brațele spre el, ca spre destin. „Tarase, hotărăște tu măsura chinurilor mele!" Iar el îi răspundea: „Femeie, o asemenea măsură nu se poate afla pe lume!"

Dimineața, ploaia încetă. Răsări soarele, un soare proaspăt și voios, ca niciodată. Petușkov se simți îmbărbătat.

— N-am dormit toată noaptea și m-am gîndit, le spuse el, repezit. Știți, am înțeles de ce ne merge prost!

Toți îl priveau, tăcuți.

— Fiindcă noi ne ținem numai pe drumurile mari. Doar știm că pe ele trec nemții. Ce să mai găsești în urma lor? Trebuie să ne afundăm mai la desiș, strigă el. La desiș! Pe unde n-a călcat nici picior de om!

Vorbi mult și însuflețit, iar ceilalți îl crezură din nou și-l urmară.

Se abătură din drumul mare, de-a dreptul spre Don. Petușkov îi conducea. Stăpînit de febra visului care-l pîrjolea cu flacăra lui mistuitoare, el îi zorea pe toți, se înfuria și striga: „La desiș! La

desiș!" Iar ei se țineau după el, umflați, bolnavi, se împiedicau, cădeau, dar se tîrau.

Și iată că într-o zi, pe la amiază, frînți de osteneală, auziră ceea ce nu mai auziseră de mult: cîntec de cocoși.

— Ascultați! urlă Petușkov, strălucind de fericire, și încremeni cu mîna ridicată deasupra capului.

Dar auziseră toți. Și se opriseră încremeniți, necrezîndu-și urechilor.

Cîntau cocoșii. Cîntau atît de răsunător și de nebunește, încît pe chipurile istovite ale oamenilor înflori, fără voie, un zîmbet cald și sfios. Și fiecare dintre ei își aminti, deodată, clipele cele mai bune și mai fericite din viață: copilăria, nunta, primul succes. Ca orășeni, fiecare își amintea de altceva. Petușkov se ridicase în vîrful picioarelor, înlemnit de extaz, iar pe obrazul lui se citea fericirea și mîndria. Matriona își împreunase mîinile pe piept, a rugă. Actorul își scoase pălăria. Rămaseră așa, o vreme, tăcuți și reculeși.

Iată că, în sfîrșit, din desișul pădurii, li se dezvăluia pămîntul făgăduinței. Plăvani bătrîni și suri trăgeau agale carele, privind lumea bănuitori, cu neîncredere. Iar carele purtau munți de varză argintie; pepeni verzi, cu coajă elastică și tare ca dairelele, pepeni care vuiau surd lovindu-se unii de alții; în sacii uriași se ghiceau cartofi pieptoși; roșiile zemuiau sînge; în cuști, se zbăteau nebunește cocoșii; rațele măcăiau grav; purceii trandafirii priveau cu ochi de nerozi; țăranii posomorîți

mînau încruntați boii, lovindu-i cu nuiele lungi ; iar pe lîngă care mergeau soldații nemți, mestecînd într-una.

Convoiul se mișcă încet, vreme îndelungată. Pe dinaintea oamenilor cu roabe pluteau la nesfîrșit care înalte, vaci cu ochi smeriți și triști, căruțe încărcate cu grîu de aur, mujici morocănoși, femei cu ochii plînși, nemți care mestecau... Pluteau și piereau în depărtare. Iată, a pierit și ultimul car, înghițit de desișul pădurii. A trecut, cu zvonurile lui, și s-a mistuit în neant, pămîntul făgăduinței. Actorul s-a așezat încet pe roabă și a început să plîngă, înfundîndu-și fața în pălărie.

— Cît îi urăsc! Cît îi urăsc! vorbi Petușkov, în șoapte gîtuite, strîngîndu-și pumnii. Nici de bărbierit nu-i puteam bărbieri. Cu obrajii mai mergea... Dar cînd ajungeam la beregată...

— Treizeci și trei de cartofi și șaizeci și șase de linguriță de făină, șopti Matriona și izbucni în plîns. Doamne, doamne!

Tăcură, toți.

Apoi, Matriona se ridică deodată, își șterse ochii cu mîneca și se plecă adînc în fața lui Petușkov și a celorlalți, pe rînd.

— Vă mulțumesc, tovarăși, că m-ați ținut pe lîngă voi, vă mulțumesc pentru bunătatea voastră. Vă mulțumesc din suflet.

— Ce-i cu tine? întrebă Petușkov, speriat.

— Nu mai merg! spuse Matriona. Mă duc înapoi. Copiii mei își mănîncă ultimele îmbucături.

— Dar... cu pîinea cum rămîne? Ce-ai să duci acasă?

— Acu ce-o fi o fi! Poate o să schimb ce mai am, sau o să cer de pomană.

— Bine, du-te! spuse încet Petușkov și se uită nehotărît la tovarășii săi de drum. Noi o să mai mergem... un pic...

Matriona apucă roaba și o scoase la drum.

— Poate că pîine am să duc unor morți... spuse ea, dar de dus, trebuie să mă duc la ei.

— Du-te cu bine, Matriona! spuse Taras, încet. Tu trebuie să ajungi.

— Nădăjduiesc, oftă minerița.

Oamenii se uitară îndelung în urma ei. Iată că s-a pierdut în zare...

— Ei, începu frizerul, căutînd să pară cît mai voios, dar în aceeași clipă văzu fața actorului. Acesta ședea cu ochii închiși; bărbia ofilită îi atîrna, tremurînd mărunt.

„Doamne, ăsta n-o să ajungă! se gîndi frizerul îngrozit. N-o să ajungă nicăieri."

— Ce-i cu dumneata? Ți-e rău? îl întrebă el, cu milă, și-l atinse ușurel pe umăr.

— Poftim?... Da... Da... Iartă-mă... Sînt cam slăbit! recunoscu actorul. Ca de obicei, încercă să zîmbească, dar nu izbuti. Își dădu brațele în lături, cu un aer de vinovăție. Ce ticăloșie! Ai spus ceva? Iartă-mă...

Își cerea iertare pentru neputința lui, iar Petușkov simți deodată, pentru prima oară, cît e de

vinovat față de omul acesta și față de ceilalți. „Cum îi car după mine, oameni bătrîni, dumnezeu știe unde? Dacă nu mai există pe lume sate nepustiite?“

„Și ce vis minunat! Nu-i așa? Minunat!“, regretă el. Apoi, după ce oftă, spuse:

— Acum n-avem încotro! Să intrăm în satul cel mai apropiat. Să vedem!

Satul cel mai apropiat era o staniță mare, pe jumătate pustie. O mulțime de case aveau ușile ferecate cu scînduri puse în cruce, dar și mai multe rămăseseră fără acoperiș, fără uși, ca niște trupuri moarte uitate în mijlocul satului.

Frizerul ochi o casă mai acătării și bătu în geam. O femeie cu fața bolnăvicioasă și blajină se ivi la fereastră. Văzînd oamenii cu roabele ea clătină tristă din cap.

— Se poate intra? întrebă frizerul, politicos.

— De putut se poate! îi răspunse femeia și descuie portița.

Își împinseră roabele într-o ogradă largă și pustie, unde frunzișul galben se așternuse ca un covor.

— Ei, făcu frizerul vesel, primește-i pe negustători, gospodino!

— Au venit ei negustătorii, dar n-au cumpărători! îi răspunse, tristă, femeia.

— Stai, să vezi mai întîi marfa! strigă Petuș-kov. Haide! și se întoarse spre actor. Acesta se așează, vlăguit, pe roabă.

— Ce faci? îl întrebă frizerul, în șoaptă. Haide!

Drept răspuns, actorul înălță din umeri, deznădăjduit.

— Atunci am să-i... am să-i arăt eu marfa dumitale... Petușkov se aplecă spre roaba actorului și scoase afară boccelele.

— Degeaba le desfaceți și vă mai pierdeți vremea de pomană, spuse femeia. Noi n-avem nimic, iertați-ne.

— Ba să vedeți marfa mai întîi, s-o vedeți! nu se dădu bătut Petușkov și, după ce desfăcu legătura, îi prezentă femeii, cu un gest larg, toată bogăția conținutului. Se aflau acolo costume de-ale actorului, de calitate bună, elegante, costume care stîrniră imediat în mintea lor îndepărtatele vremuri de dinaintea războiului, cînd și ei, care acum cărau roabele, se duceau la concerte, își cumpărau haine noi și discutau cu croitorul despre linia costumului, cu o gravitate de parcă ar fi discutat destinele omenirii.

— Ați purtat haine bogate! Curate! spuse, cuviincioasă, femeia și pipăi cu respect ștofa.

— E fracul meu de concert... vorbi cu glas stins actorul, și își întoarse capul.

— Dumneata știi cine e dînsul? șopti Petușkov, aplecîndu-se spre căzăcioacă. E un artist! Îl cunoaște întreaga lume. Hainele, chiar el le-a purtat. De-ar fi numai pentru asta și tot merită să fie prețuite.

— Îmi pare rău pentru dumneavoastră, spuse femeia. Îmi pare rău, din toată inima... Privi cu tristețe costumele și pipăi din nou stofa. Dar noi, știți, nu mai avem nimic, credeți-mă! Ne-au luat tot...

Actorul tremura acum ca scuturat de friguri. Își ridică gulerul paltonului și își înfundă capul între umeri. Dar continuă să tremure și să se clatine de slăbiciune, de bătrînețe și de foame. Bărbia îi juca de n-o mai putea stăpîni.

Femeia se uită speriată la el.

— Dumnealui e bolnav? întrebă ea, în șoaptă.

Drept răspuns, Petușkov făcu un gest de neputință.

Femeia dădu fuga în casă și se întoarse cît ai clipi cu o dublă de pîine, o ulcică și o farfurie cu felioare subțiri de slănină. Le puse pe toate în fața actorului. El se lăsă pe spate, speriat.

— Vă rog frumos, mîncați! îl pofti femeia, înclinîndu-se în fața lui. Să nu vă fie silă. Vaca ne-au luat-o și ne-a rămas doar o capră... Iertați-ne...

— Nu, nu! începu să gesticuleze actorul. Nu pot să primesc pomană... E cu neputință...

— Nu vă iau bani... spuse femeia, încet.

Petușkov privi mîncarea, cu lăcomie. De mult, de mult, nu mai mîncaseră pîine coaptă în cuptor. Își înghiți saliva și se apropie de actor.

— Mănîncă! îi spuse el, cu convingere. Nu-i nimic! Mănîncă!

Pe fața actorului se iviră pete stacojii.

— Cum s-ar putea!... șopti el. Eu sînt artist... Sînt cunoscut... Sînt un om demn... Nu pot să primesc pomană... Mulțumesc, dar...

Se uită la femeie. Ea stătea dinaintea lui, cu fruntea plecată adînc, și-și răsucea marginea pestelcei...

Actorul se ridică încet de pe roabă, își scoase pălăria, privi sus, spre cerul vinețiu și rece al toamnei, își apăsă pălăria pe piept, și, deodată, începu să cînte. Din gîtlej îi ieșeau sunete slabe, răgușite, bolnave, dar el nu-și dădu seama și cîntă mai departe. Iar Taras văzu cu uimire cum, sub ochii lui, întinerea un om, cum glasul omului aceluia începea să prindă putere, răsunînd acum ca metalul. Sau poate numai i se părea lui? Femeia stătea locului, plină de evlavie, cu brațele pe piept, și-l privea pe actor în față, fără să clipească. Pe după gardul de nuiele începură să se adune vecinii — femei și bărbați. Încet, încet, oamenii se strecurară în curte. Femeile începură să plîngă, fetele își ștergeau ochii cu colțul tulpanului, bătrînii își rezemaseră frunțile în toiege și-și scoseseră căciulile... Cu brațul înainte, ținîndu-și pălăria, actorul cînta neîntrerupt arii și cîntece, unele după altele. Își arăta astfel recunoștința față de gazdă. Și nu pentru biata ei pîine de văduvă, ci pentru sufletul ei cel bun. Le mulțumea tuturor prin cîntecul lui. Tuturor care-l ascultau pe el, un actor rus, bătrîn și bolnav, tuturor care îl iertau pentru gîtlejul lui răgușit și care plîngeau la-

olaltă cu el, tulburați de cîntecele lui, așa cum numai rușii știu să plîngă...

Cînd sfîrși, se așeză istovit pe roabă. Toți tăceau. Doar femeile mai suspinau și-și ștergeau lacrimile cu colțurile tulpanelor.

Deodată, din mulțime ieși un moșneag și-i privi pe toți, cu asprime.

— Cine-i omul ăsta ? îi întrebă el, arătînd cu bîta spre actor. Apoi dădu din cap, a dojană. Omul ăsta, cetățeni, e un artist. Iată cine e. Și stăpînirea noastră n-o să ne mulțumească dacă n-o să păstrăm viața unui asemenea om. Drept am vorbit, ai ? Își privi din nou, cu asprime, consătenii, apoi se întoarse spre actor : Dumneavoastră să rămîneți la noi, vă rog frumos. De-oți mai avea putere, o să ne mai cîntați, iar noi om mai plînge. De nu — stați așa... Ai ?

— Rămîneți ! spuse gospodina...

— Ei, și acum ? întrebă Piotr Petrovici cînd, după ce-și luaseră rămas bun de la actor, ieșiră din sat. Cu noi, cum rămîne ? Să ne aciuim prin curțile oamenilor ? Să întindem mîna ? Și privi spre Petușkov.

Frizerul se înfurie, deodată :

— Ce-mi pasă mie ? strigă el cu un glas piți-găiat, ca de cocoșel, care nu mai semăna de loc cu glasul lui obișnuit. Pentru cine m-am străduit eu ? Marfa mea au să mi-o smulgă femeile din orice sat,

cu mîini cu tot. Și fiți siguri că au s-o plătească atîta cît prețuiește.

— Ce fel de marfă o mai fi și aia ? întrebă cu neîncredere Taras.

Frizerul rîse încetișor și le făcu celorlalți cu ochiul.

— Pudră, vorbi el în șoaptă, pudră, dacă vreți să știți.

— Pudră ? se minună Taras.

— Ce zici ? Ai ? Grozavă chestie, nu-i așa ? Petușkov strălucea de mîndrie. Este ? Asta am ! Marfă psihologică ! O să ziceți : e război. Iar eu am să vă răspund : femeia. Femeia tot femeie rămîne și are totdeauna nevoie de pudră. Își privi cu duioșie roaba. Au să mi-o smulgă, cu mîini cu tot.

— Da-a... făcu contabilul. Marfă de prima calitate... Numai... că... unde să... mergem mai departe ? Mai departe... ă... nu mai avem unde.

Într-adevăr, nu mai aveau unde să meargă. Străbătuseră toată întinderea, de la Nipru pînă la Don, și nu întîlniseră decît sate pustiite. Înaintea lor începea fîșia pîrjolită din fața frontului. Mai departe nu se putea merge.

Acum înțelesese și Petușkov. Dar nu se putea despărți încă de visul lui.

— Astă seară, spuse el, tainic, astă seară vom ajunge, în sfîrșit.

Ceilalți îl priviră cu neîncredere, dar se urniră din loc. Spre seară, ajunseră într-o staniță. Ca și sutele de alte stanițe lăsate în urmă, și cea de acum

era pe jumătate pustiită, somnoroasă, cu izbele burzuluite a tristețe, cu paie ude pe acoperișuri, cu șuvițe firave de fum ieșind prin hornuri, dar Petușkov luă o înfățișare de parcă tocmai aici se afla ceea ce căutaseră atît.

— În sfîrșit ! strigă el radios, privindu-și cu coada ochiului tovarășii de drum. Asta e, asta e ce ne trebuie !

Ei se prefăcură că-i cred vorbele și bucuria. Numai să se termine odată, fiindcă, într-adevăr, nu mai aveau unde să meargă.

— Hai, veniți toate, veniți ! le strigă vesel Petușkov femeilor adunate în curtea colhozului. Atenție, vă rog : am aici, pentru fete frumoase, și pentru neveste tinerele, secretul frumuseții și al tinereții veșnice ! Iată ! și scoase plin de vioiciune sacul din roabă. Hai, veniți încoace !

Într-o clipă, fetele și femeile îl înconjurară, bucuroase de venirea unui om atît de vesel.

— Ce ai acolo ? Ce ai ? ciripiră ele.

— Pudră ! strigă Petușkov cîl îl țineau plămînii.

Se făcu liniște.

O femeie tînără, cu capul gol, care se afla chiar lîngă Petușkov, se uită piezîș, cu neîncredere, la săculețul lui.

— Pudră ?

— Ca puful de lebădă ! răspunse Petușkov.

— Cum vine asta ? întrebă femeia, încet. Îți bați joc de noi ?

— Eu? De ce? se fîstîci frizerul. Eu, cu toată inima...

— Ai venit să-ți bați joc de văduvia și de durerea noastră? clătină din cap femeia. Vai, vai, vai, să-ți fie rușine, ești om în toată firea!

— Ia spune, pentru cine ai vrea să ne pudrăm? țipă cu răutate o femeie mai vîrstnică și-și smulse basmaua de pe cap. Destul ne-au albit necazurile și fără pudra ta!

Se repeziră, care mai de care, cu gura:

— Mai întîi adu-ne bărbații acasă și pe urmă să vii cu pudră...

— Adu-ne viața de mai-nainte!...

— Pentru cine vrei să ne pudrăm? Pentru nemți?

Îl împresurau, mînioase, necruțătoare, ca viespile cînd le răvășești cuibul. Petușkov le zgîndărise rana. Acum, încerca să se apere cu amîndouă mîinile, bîiguind:

— La oraș mi-o luau ca pîinea caldă...

— Ți-o luau tîrfele! Lasă că știm noi, strigă femeia care își scoase basmaua. Ești un ticălos, un neobrăzat.

— Pudrează-te tu! Că noi nu mai știm ce-i bucuria!

Taras și contabilul săriră în ajutorul frizerului și-l smulseră, aproape pe sus, din mulțime.

În urma lor zburau bulgării de noroi și de lut...

— Așa! tocmai spunea Taras, cînd un boț de noroi căzu la pămînt, lîngă picioarele lor. Bine faceți,

muierilor ! Împroșcați-ne cu noroi, împroșcați-ne ! Noroi v-am adus, cu noroi să ne cinstiți ! Așa !

Petușkov, gheboșat, își împingea roaba, abia tîrîndu-și picioarele.

— Ei ? începu ironic, ca de obicei, Piotr Petrovici. Dar, uitîndu-se la Petușkov, tăcu, mulțumindu-se doar să ridice din umeri.

Innoptară la drumul mare...

De undeva, se auzeau tunurile, ca niște mugete îndepărtate. Taras își scoase căciula și ascultă atent. Pe chipul lui se așternu o lumină de fericire...

— Le-am auzit măcar glasul, spuse el. Se cheamă că n-am făcut drumul degeaba.

Nu departe de el, un necunoscut le spunea încet oamenilor :

— Să nu dați crezare zvonurilor... Stalingradul stă neclintit, cum a stat și înainte, și așa va rămîne.

— De unde știi dumneata ? întrebă din întuneric un glas plin de venin.

— Eu spun ce știu, răspunse liniștit omul, iar Taras începu să-i asculte mai atent glasul : Nemții au pățit-o rău lîngă Stalingrad... Știi, cum spune o vorbă : mai tare nuca decît măselele...

Taras se întoarse către Piotr Petrovici și-l rugă încetișor :

— Spune-i, rogu-te, omului care vorbește, să vină pînă la mine.

Piotr Petrovici îl privi mirat.

— Te rog ! adăugă Taras încet, dar vădit tulburat.

Contabilul plecă și se întoarse curînd cu omul cerut de Taras. În beznă, nu i se deslușea chipul.

— Cine m-a chemat ? întrebă omul, din întuneric. Și de ce anume ?

— Eu te-am chemat, îi răspunse Taras, încetișor. Bună seara, Stepane.

— A-a ! Urmă o clipă de tăcere. Apoi omul spuse, tot încet : Bună seara, taică !

Era fiul cel mare al lui Taras, Stepan.

6

Da, era fiul cel mare al lui Taras, Stepan.

— Ei, bună seara, taică ! repetă el nehotărît. Ce cauți aici... la drumul mare ?

— Caut pămîntul cel nepustiit, rîse Taras pe sub mustață.

— Aha ! Și n-ai dat de el ?

— Nu. Am pierdut nădejdea.

— Da, da... Și totuși, pămîntul nepustiit nu-i departe... E dincolo de Volga.

— N-o fi el departe, dar n-ai cum să-l ajungi.

Se traseră mai încolo — Taras pe-un butuc, Stepan de-a dreptul pe iarbă.

— Despre tine, nu întreb nimic, spuse Taras. După cîte văd, eu caut pămîntul nepustiit, iar tu suflete nepustiite !

— Da, rise Stepan. Cam așa ceva...

— Și găsești ?

— Multe.

— Multe ? se miră bătrînul. Eu n-am dat de ele...

— Înseamnă că nu știi să le cauți...

— De fapt, nici nu le caut ! se apără bătrînul, cu un gest. Fiecare trăiește după sufletul lui... Pe-al meu mi-l cunosc, iar ale celorlalți — nu mă privesc.

— Dacă ne-ai lua pe fiecare în parte, toți sîntem curați și tocmai asta e pricina...

Taras nu răspunse. Rămaseră o vreme tăcuți.

— Eu te socoteam în armată, spuse bătrînul. Iar tu ești, care va să zică, aici ?

— Da... Așa a fost să fie...

— Iar de spus mi-ai spus : plec la armată !

— Ei, tată, nu se putea să spun tot... dădu Stepan din umeri.

— Și de ce, mă rog ? întrebă bătrînul, posomorît.

— Păi munca pe care o fac... urmă Stepan, cercetînd cu grijă să nu-l audă cineva, e conspirativă... muncă de partid... Doar nu poți să povestești totul așa, deodată !

— În munca asta nu există oameni fără de partid ! bombăni bătrînul, supărat. Ai fi putut să-mi spui și mie. Doar nu ți-s străin. Acum sîntem toți în partid ! Nemții ne-au învățat...

— Da, îi răspunse feciorul. Acum aș zice și eu la fel... M-au învățat și pe mine cîte ceva...

— Dar Valia unde-i ? S-a evacuat ?

— Nu... e pe-aici...

— Unde ? se miră bătrînul.

— Pe aici, pe undeva... Umblă ca și mine, se aplecă mai mult spre el și-i șopti : Ea se află acum dincolo, pe pămîntul nepustiit... La ai noștri... Urmează să-i ies în întîmpinare... Trebuie să ne întîlnim.

— Ian te uită ! se minună Taras. Cine ar fi crezut una ca asta despre Valia ! Păi ea e... femeie !

— Totuși !

— Și nici tinerică nu mai e !

— Așa i-am spus și eu. Și mi-a răspuns exact ca tine : acum nu mai există oameni fără de partid. Și uite așa, umblă din loc în loc.

— Umblă ! făcu Taras și se plesni peste genunchi. Ai ? Ian te uită. Măcar o vorbuliță să-mi fi spus și mie, măcar pe ocolite... afurisiți ce sînteți ! N-am să v-o iert !

Stepan rîse pe sub mustață și tăcu.

— De ce nu mă întrebi despre fecioru-tu ? bombăni bătrînul. Ți-ai uitat și de tată și de fiu ? Iacă ce fel de oameni sînteți voi...

— Am mai aflat cîte ceva despre el... Nu prea multe... Așa-i că Lionka e teafăr și sănătos ?

— De sănătos, e sănătos, răspunse Taras. Apoi se dezmetici, deodată. Dar ia stai, omule ! Tu de la cine știi ?

— Ei, de la Nastia... îi răspunse Stepan, oarecum în silă. Ea îmi mai scrie... cîteodată... prin oameni.

— Așa-a-a, clătină amărît din cap Taras. Complotiștilor ! Să știi, Stepane, că n-am să ți-o iert în

vecii vecilor. N-am să ți-o iert, nu! Iar pe Nastia, cînd m-oi întoarce, o bat de-o sting.

— Păi eu mi-am mărturisit greșeala, spuse feciorul, vezi că nu mă ascund.

— Nu te ascunzi! Atîta ar mai lipsi — să te ascunzi de taică-tău. Păi cine te-a făcut om, ai? Și dacă vrei să știi, eu te-am scos bolșevic!

— Sst!

— Drept e? îl întrebă în șoaptă bătrînul, căruia încă nu-i trecuse mînia.

— E drept, taică, e drept. Totul e drept!

— N-am bucurie de la copiii mei, odrasle ale diavolului ce sînteți! bombăni bătrînul, tot supărat. Unul a căzut prizonier și abia a scăpat de-acolo. Celălalt se ascunde de taică-său. De la al treilea, nici o veste. Iar eu, singur cuc, rătăcesc prin lumea largă, ca un neghiob.

Se uită din nou la fiu-său. Abia i se zărea fața în beznă — numai ochii-i străluceau.

— Hai, spuse bătrînul, și glasul îi tremură. Hai, măcar să ne sărutăm, ca oamenii. Prinse cu amîndouă mîinile capul feciorului, îl trase spre el și-i șopti drept în ureche: Îți mulțumesc, fiule! Îți mulțumesc că nu m-ai înșelat... Mi-am pus nădejdea în tine mai mult decît în toți ceilalți... Îți mulțumesc! și-l sărută, apoi îl împinse ușurel și mormăi cu blîndețe: Ie-te-te ce mai bărbos! Numai glasul ți l-am recunoscut. Glasul e al meu. Acu, hai să mergem! spuse el, ridicîndu-se. Să ți-i arăt pe tovarășii mei de drum.

Se apropiară de foc și Taras îl prezentă pe Stepan.

— Iaca. M-am întîlnit cu un om de la noi...

— A-a! făcu nepăsător Piotr Petrovici. Luați loc, încălziți-vă!

Privirea vagă a lui Petușkov alunecă peste obrazul lui Stepan. Peste o clipă, frizerul și uitase de el. Stătea cu fruntea în palme și se legăna în fața focului, oftînd și bolborosind cuvinte neînțelese...

— Nu cumva ești bolnav? îl întrebă Stepan, cuviincios.

— Ce? Da, da... sînt bolnav... bolnav... bîigui frizerul. Sînt un om mărunt, bătrîn și prost... Asta sînt... Dacă vrei... Nu-mi trebuie nimic pe lume... decît o grenadă. O singură grenadă. Altceva n-am să mai spun.

Stepan rîse încet. Toate discuțiile de la drumul mare se terminau cu dorul după o grenadă — asta o știa el foarte bine. Îi era drag drumul mare tocmai pentru că aci oamenii vorbeau nestingheriți, fără să se ascundă, nu ca în orașe și sate, unde străinii sînt priviți cu neîncredere, iar oamenii se tem și de spuse și de nespuse.

La drumul mare se vorbea totdeauna despre grenade, iar Stepan se gîndise de multe ori că dacă fiecare inimă rusă care îl urăște pe Hitler ar fi zvîrlit în dușman o singură grenadă — numai una — praful și pulberea s-ar fi ales de armata germană. Dar ura simplă nu azvîrle grenade — știa și asta. Grenadele le aruncă bărbăția.

Acum Stepan stătea culcat lîngă foc și se uita la flăcări, iar prin fața ochilor i se perindau furtunos toate lunile acelea de luptă și de calvar.

7

Calvar ? Nu. Cuvîntul nu e potrivit. Ce-i drept, au fost chinuri. Au fost și îndoieli, reci și înțepătoare. Se întîmpla uneori să te gîtuie și desperarea. Au fost de toate ! Dar au mai fost, în schimb, și clipe de înflăcărare, de fericire nemaipomenită și plină, atunci cînd, de pildă, pe cine știe ce drum, prin beznă, se întîmpla să întîlnești fără veste vreun necunoscut care, totuși, îți era apropiat ; iar necunoscutul acela își dezvăluia cu mărinimie, fără urmă de teamă, întreaga bogăție a sufletului, a neînfrîntului și minunatului său suflet de rus, și te întreba : „Ce să fac, tovarășe ? Învață-mă, ce să fac ?“ Și tu puneai o armă în mîinile lui care tînjiseră atîta după ea. Nu, asta nu se poate numi calvar. Bătrînul Taras a spus bine : „căutarea sufletelor nepustiite“. Da, căutarea sufletelor...

Atunci, în iulie, cînd stătea cu nevastă-sa la marginea drumului, petrecînd cu ochii ultimele convoaie care se îndreptau spre răsărit, învăluite în nori de praf, a simțit deodată, timp de o clipă — dar cît de nesfîrșită îi părușe clipa aceea — cum îi fuge pămîntul de sub picioare, încet, încet, și fără întoarcere...

— Valia! spusese el, fără s-o privească. Pentru tine n-ar fi încă prea tîrziu! Ce zici?...

Ea a rîs, încetișor.

— De ce sînteți așa, voi, toți bărbații? Zău, mai rău ca mamele! Mama m-ar fi binecuvîntat...

Iar el simțea pămîntul lunecîndu-i într-una de sub picioare, pămîntul pe care fusese atît de ușor să trăiești și cu care se deprinsese atît de bine.

— Ar fi mai bine să pleci, Valia, auzi? O să le facem toate, și fără tine.

— Păi tocmai asta nu vreau, să le faceți fără mine, s-a încruntat ea. Acum nu mai există oameni fără de partid...

El i-a cuprins atunci umerii și i-a privit părul care începuse să cărunțească. Spre răsărit, ultimele coloane treceau și piereau înghițite de praf...

În aceeași seară, Stepan și Valia Iațenko trecură în ilegalitate; era ca o strămutare într-o altă lume. Lui Stepan îi veni cu mult mai greu decît Valiei.

În primele ceasuri, nu puteau să priceapă ce i se întîmplase. Ieri încă, el, Stepan Iațenko, călca pămîntul cu pas hotărît și sigur, cu autoritate — iar astăzi trebuia să se strecoare, pe furiș. Și asta chiar pe pămîntul lui!

Pămîntul... Îl cunoștea fără greș, pe sute de verste împrejur, cu zbîrciturile, cutele și cicatricele lui, cu bogățiile lui vădite, cu bolile și cu nevoile lui, numai de el cunoscute... El îi clădise orașe, îi săpase mine noi; el planificase unde vor rodi și ce vor rodi ogoarele și tot el le priveghease cu duioșie

de soț și cu grijă de constructor. Iar pentru toate astea, pămîntul îl învestise cu putere asupra sa și a oamenilor care-i populau întinderile și-l numise stăpînul lui.

Era gospodar grijuliu și aspru. Îi plăcea să nu lase nimic în seama altora. Nu-și ierta nimic, nici lui și nici celorlalți. De multe ori își oprea mașina în drum, noaptea, se dădea jos și striga: „Nu arați cum trebuie! Nu construiți podul cum trebuie! Nu așezați cum trebuie bîrnele peste mocirlă! Faceți așa și așa. Dar în fața mea! Să văd eu, cu ochii mei!" Iar oamenii nu întrebau cu ce drept le dă porunci bărbatul ăsta voinic și necunoscut. Din trupul lui înalt și pietros emana autoritatea. În glasul lui plin și puternic răsuna autoritatea. În ochii lui pătrunzători, ageri și calzi se vădea autoritatea. Și oamenii i se supuneau, ascultători.

Iar acum, Stepan trebuia să-și încovoaie trupul înalt. Trebuia să se facă nevăzut. Să învețe vorbirea în șoapte. Să tacă, chiar dacă sufletul strigă și plînge. Să-și plece privirea, să tăinuiască în trupul supus un suflet răzvrătit.

Numai Stepan știa cîtă trudă, cîte chinuri îl costau toate astea. Și Valia știa. Nici în anii cît își trăiseră viața lor de familie, nu fuseseră atît de apropiați ca acum. Valia vedea tot, înțelegea tot.

— Cu ce să începem, Valia? o întrebase el, chiar din prima zi a vieții lor în ilegalitate. Pusese întrebarea așa, deodată, parcă într-o doară, ca și

cum nu pe ea ar fi întrebat-o ci pe sine însuși, dar ea îl auzise și-l înțelesese: Stepan e descumpănit, nu știe... se frămîntă...

Da, se simțea descumpănit...

Înainte vreme, știa totdeauna de unde să înceapă, cum să pună în mișcare mecanismul mare și greoi al aparatului său. Zi și noapte, în fața ușii trepida și pufăia motorul „expresului albastru", acoperit de praf și stropit cu noroi. Fetele de la centrala telefonică nu mai pridideau dînd legăturile. Sutele de oameni pe care îi avea în subordine așteptau porunci.

Acum însă, Stepan se afla singur. O avea doar pe Valia. O femeie micuță, gingașă. Iar undeva, în bezna nopții, mai erau vreo zece ca el, pitiți prin cine știe ce unghere; ei așteptau: o să vină un om, să le spună cum trebuie începută munca. Nu știau cine e omul acela. Știau doar atît: el trebuie să vină.

Omul acela era Stepan.

Împotriva lui — un dușman puternic și necruțător. Puterea e în mîna dușmanului, nu a lui Stepan. Dușmanul, și nu Stepan, stăpînește acum pămîntul. El, și nu Stepan, are armata.

— Știi ce, Valia, a spus el, nehotărît, cred că ar fi bine să lucrăm așa... Tu rămîi aici... ca un centru... Iar eu mă duc la oameni.

— Bine! i-a răspuns Valia, privindu-l atentă. Du-te. Așa e just.

Și-au stat unul lîngă altul, pînă în zori, ca și cum ar fi fost prima lor noapte. Despre dragoste însă n-au vorbit. Vorbeau, îndeobște, puțin, dar fiecare știa ce gîndește celălalt, ce trece sub tăcere și ce se străduiește să nu gîndească. Din vorbele spuse în noaptea aceea, Stepan mai ținea minte doar cîteva — de altfel, nici nu rostiseră vorbe mai deosebite! — dar i-a rămas în minte pentru vecie mîna Valiei, caldă și sigură, mîna pusă pe umărul lui, liniștindu-l, îmbărbătîndu-l și binecuvîntîndu-l: du-te.

În zori, a pornit la drum, iar ea a rămas în sat, la bătrînii ei. Cînd a fost să-și ia rămas bun, el i-a mai spus:

— Or să vină la tine oameni... Tu să-i primești... Să le vorbești...

— Bine, i-a răspuns ea.

Îi mai vorbise despre oamenii aceia, de multe ori, în timpul nopții.

Mai zăbovise cîteva clipe în prag.

— Rămas bun, nevastă!

— Du-te!

Plecase, fără să se uite înapoi. Dar și așa știa: în prag, stă nevasta lui, cu mîna ridicată. Mergea și se gîndea la mîna ei.

Să întrebe de drum, n-avea nevoie — se afla doar pe pămîntul lui. Nu-l părăsise niciodată. Fusese cu el și la bine, și la rău. Iar în zilele de restriște iată-i din nou împreună. Dacă nu mai e stăpînul lui — nu-i nimic, i-a rămas fiu credincios.

Și pămîntul îi răspundea cu mîngîieri calde și tăcute. Negura dimineții se resfira, ușoară, topindu-se ca un suspin. În fața lui Stepan se înfățișă întreaga stepă nemărginită, stepa răsunătoare care cînta și fremăta bucuroasă la picioarele lui. Iar el pășea prin ierburile argintii și le sorbea cu nesaț miresmele dense, pătrunzătoare, fierbinți. Pelinul cel amar se îmbina cu trifoiul dulce ca mierea, cimbrișorul cimitirelor cu izma cea gingașă, mirosul pămîntului negru, gras și reavăn, cu suflarea dogoritoare a vîntului de stepă. Iar în zare se înălțau cununile ascuțite ale munților argiloși, dinspre care adia un miros de cărbune mocnit. Pentru omul născut pe pămîntul înnegrit de fum al Donețului — în îmbinarea aceasta de miresme se află toată copilăria, toată viața. Bun este, și la vreme de restriște, pămîntul pe care ai văzut lumina zilei! Atunci îl iubești cu și mai multă duioșie.

— *Halt!*

Stepan se opri.

Se apropiară doi nemți.

— De unde vii?

— De la tranșei... Am săpat la tranșei, le răspunse el...

— *Papier?*

Le întinse actele. Avea acte bune, de toată nădejdea. Nu se temea de patrule. Nemții începură să le întoarcă pe toate fețele. Stepan aștepta, în tăcere: „Așadar, ăștia-s nemții!“

— Cizmele, spuse deodată unul din nemți.

Stepan nu pricepu.

— Ei, scoți! strigă nerăbdător soldatul.

Stepan își scoase cizmele. Unul din nemți, care era mai înalt, le încercă. Îi veneau cam mari, dar spuse, bucuros: „*Gut!*“ și se bătu cu palma peste carîmbi.

„Cum s-au vîrît în cizmele mele, tot așa s-au năpustit și peste pămîntul nostru — cu neobrăzare! gîndi Stepan și strînse pumnii. Ce-aș mai lua unul din ăștia de beregată și ce l-aș mai strînge! Măcar unul! Măcar pe ăsta!“

Dar își aminti îndată mîna Valiei și-i simți parcă pe umăr degetele calde și liniștite. Își încovoie spinarea și plecă. Nemții se uitau bănuitori în urma lui. Mai avea de învățat cum să umble.

Spre sfîrșitul celei de-a treia zile sosi, în cele din urmă, la mina Sverdlov — primul punct al itinerarului său. Trecu repede prin așezarea muncitorească — aici era cunoscut. În piață, îl acoperi deodată umbra uriașă și întunecată a unei spînzurători. Scoase, fără să vrea, un țipăt și-și ridică privirea. De spînzurătoare atîrnau cîteva cadavre, printre care și al omului la care venise: Vasea Pcelințev, cîrlionțatul instructor de Comsomol.

— Ia hai să mai cîntăm ceva, tovarășe, obișnuia să spună Vasea, pe la ședințe, pe vremuri, cînd toți picoteau de oboseală, iar maldărul de probleme părea că nu se mai termina. Vorba aia: „*Cîntul*

la muncă, la ședință ne-ndeamnă" [1]. Ei ? Și fără să ia în seamă privirile dezaprobatoare ale tovarășilor cu greutate, el intona primul, un cîntec.

Iată-l acum, cu streangul de gît, pe cîrlionțatul Vasea Pcelințev, chircit, vînăt, cu totul altul decît era pe vremuri...

— Cum de s-a lăsat prins ? îl întrebă Stepan pe bătrînul Pcelințev, pe care îl găsi în aceeași seară.

— A fost trădat... îi răspunse bătrînul.

— Cine l-a trădat ?

— Bănuiesc că Filikov.

— Filikov ? Se poate ? aproape că strigă Stepan.

— N-avea cine altul. Filikov e acum în serviciul nemților.

— Al nemților ? Filikov ?

Lui Stepan i se păru că se clatină pămîntul sub el... Filikov ! Președintele comitetului de mină ! Ba mai avea și o țăcălie, ca o lopățică. Pe vremuri, cînd Vasea intona vreun cîntec, Filikov era primul care îi ținea isonul, cu basul lui blînd și tremurător. Și acum, Pcelințev atîrnă în streang, iar Filikov e în slujba fasciștilor...

Era prima spînzurătoare pe care o vedea Stepan — și prima trădare de care auzea. Mai apoi, s-au înmulțit. De-a lungul întregului drum se legănau

---

[1] Parafrazarea glumeață a refrenului *„Cîntul la muncă, la viață ne-ndeamnă"* din cunoscutul *„Marș al băieților veseli"* de V. Lebedev-Kumaci (n. ed.).

în spînzurători tovarăși de-ai lui, privindu-l cu ochi sticloși...

— Să ții minte, Stepane, să ții minte, scîrțîiau spînzurătorile. Să-i răzbuni!

— Am să țin minte, le răspundea el, în sinea lui. Am să țin minte și chipurile și numele... Am să țin minte.

I se vorbea despre trădători, despre cei care se lepădaseră de partid și de popor, despre cei care-și denunțaseră tovarășii, despre cei care intraseră în slujba fasciștilor... Încrunta din sprîncene, și mai întreba o dată:

— Cum zici că-l cheamă? și repeta numele în gînd. Am să țin minte!

— Îți mai aduci dumneata aminte de dactilografa noastră, de la comitetul executiv? O chema Klava Priahina, îți amintești? Stepan se căzni să și-o amintească și-și încreți fruntea. Da, parcă, vag, o ființă potolită, tăcută... Da, da, cînd se ducea la comitetul executiv, era acolo o fată... O auzea bătînd la *„Underwood"*-ul ei. Dar glasul, nu i-l auzise niciodată.

— Cînd au spînzurat-o, i se povestea, ea a strigat: „Adevărul nostru n-o să-l ucideți niciodată, nemernicilor! Poporul e nemuritor!"

— Klava Priahina? șopti Stepan, mirat. Și el care nici nu și-o putea aminti.

— Iar Nikita Bogatîriov...

— Ce-i cu Nikita? întrebă el, îngrijorat. Pe Nikita îl cunoștea. Uriaș, cu un halat de praf ce-

nușiu, cu glugă, cu cizme care duhneau totdeauna a catran, îl auzeai adeseori făcînd zarvă în cabinetul lui Stepan: „Nu mă tem de tine, secretarule, nu mă tem de nimeni! Așa cum i-am trîntit pînă acum omului adevărul în față, o să i-l trîntesc și de-acum încolo.“ Stepan avusese de gînd să-l numească comandant al unui detașament de partizani.

— Cînd l-au tîrît pe Nikita în fața Gestapo-ului, povestea ștergîndu-și ochelarii Ustin Mihalîci, un om ușor adus de spate, administrator al comitetului raional, s-a tîrît pe jos, i-a pupat cizmele ofițerului, a plîns...

— Nikita?

Asta înseamnă că el, Stepan Iațenko, nu și-a cunoscut bine oamenii. Și doar ai trăit alături de ei, ai mîncat, ai băut cu ei laolaltă, ai muncit... Le cunoșteai și obiceiurile, și năravurile, și ce fel de tutun îi plăcea fiecăruia. Dar lucrul cel mai de seamă nu-l cunoșteai — nu le cunoșteai sufletul. Sau poate că nici ei nu știau cu adevărat ce aveau mai de seamă? Klava credea despre ea însăși că e o fetiță sfioasă, iar Nikita Bogatîriov că e un luptător neînfricat. De puterea noastră nu se temea — și de ce s-ar fi temut? Iar în fața dușmanului a început să tremure. Klavei îi era frică pînă și de privirea președintelui, dar de dușman nu s-a înfricoșat, l-a scuipat în obraz...

— A început marea verificare a oamenilor! clătină din cap Ustin Mihalîci. Marea curățire prin proba focului.

— Dar cu Țîpleakov ce e? întrebă Stepan.

— Despre Țîpleakov nu știu nimic! îi răspunse prudent Ustin Mihalîci. Țîpleakov duce o viață aparte.

— Nu dă pe la tine?

— Nu se duce la nimeni. Stă încuiat în casă...

Chiar în aceeași seară, Stepan se duse la Țîpleakov și-i bătu vreme îndelungată în obloane și în ușă.

— Cine e? întrebă Țîpleakov de după ușă, speriat.

— Eu sînt! Eu! Deschide!

— Care eu? Nu cunosc pe nimeni.

— Eu sînt, Stepan.

— Care Stepan? Nu cunosc nici un Stepan! Vedeți-vă de drum!

— Deschide odată! răcni Stepan, furios și răgușit, și auzi cum zăngănesc speriate zăvoarele, deschizîndu-se.

— Tu ești? Tu? se dădu îndărăt Țîpleakov, văzîndu-l, iar lumînarea începu să-i joace în mînă...

Stepan intră, fără grabă, în casă.

— De ce mă primești atît de neprietenos? întrebă el cu un rîs ușor și amar. Nu ești bucuros de oaspeți?

— De ce-ai venit?... De ce-ai venit? gemu Țîpleakov, apucîndu-se cu mîinile de cap.

— Am venit după sufletul tău, Matvei, spuse aspru Stepan. După sufletul tău. Mai ai suflet ?

— Nu mai am nimic, nimic ! strigă Țîpleakov ca un isteric și căzu plîngînd pe divan.

Stepan se strîmbă, dezgustat.

— De ce plîngi, Matvei ? Am să plec.

— Da, da... Pleacă, te rog... gemu iar Țîpleakov. Totul s-a dus de rîpă, nu vezi ? Kornakov a fost spînzurat... Bondarenko torturat... Și îi spusesem lui Kornakov : „Nu poți să stai în calea puhoiului, tu, un biet pai. De ce te ascunzi ? Du-te, du-te la Gestapo ! Declară-te. Au să te ierte." Și ție, Stepane, ți-o spun, bîigui el, ca unui prieten... Pentru că îmi ești drag... Celui care se duce la ei de bunăvoie și rămîne în evidența lor, nu-i fac nimic... Și eu m-am dus... Mi-am îngropat carnetul de partid și m-am... trecut în evidența lor... Și tu să-l îngropi, te rog... imediat... Salvează-te, Stepane !

— Încetează ! îl respinse Stepan, cu scîrbă. Ia spune, de ce ți-ai îngropat carnetul de partid ? Dacă te-ai lepădat, rupe-l, rupe-l sau arde-l...

Țîpleakov își lăsă capul în jos.

— Aha ! rîse cu răutate Stepan. Ia uitați-vă la el ! Păi tu nu crezi nici în noi, nici în nemți. Nu crezi că au să poată rezista pe pămîntul nostru ! Atunci în cine crezi tu, mă, Caine ?

— În cine să cred ? În cine să cred ? țipă ascuțit Țîpleakov. Armata noastră se retrage. Unde e ? Dincolo de Don ? Nemții ne spînzură. Poporul tace. Și or să ne spînzure, or să ne spînzure pe

toți. La ce folosește asta? Eu vreau să trăiesc! țipă el și se agață de umărul lui Stepan, răsuflîndu-i fierbinte, în obraz. N-am denunțat pe nimeni, n-am trădat pe nimeni... șoptea el rugător, căutîndu-i privirea. Și nici n-am să le slujesc nemților... Nu vreau decît să treacă, înțelege-mă, să treacă vremurile astea! Aștept să treacă...

— Scîrnăvie! Stepan îl izbi cu pumnul în piept. Țîpleakov se prăbuși pe divan. Ce aștepți să treacă? Ai? Aștepți să vină ai noștri? Și atunci ai să-ți dezgropi carnetul, ai să-l ștergi frumușel de noroiul din grădină și ai să ieși în locul nostru, al celor spînzurați, înaintea Armatei Roșii? Minți, scîrnăvie! O să coborîm noi de pe spînzurători, ca să le spunem oamenilor despre tine...

Plecă, trîntind cu putere ușa în urma lui. În aceeași noapte ajunse departe de așezarea muncitorească. Undeva, în drum, i se și pregătise o funie săpunită, i se și ridicase o spînzurătoare. Ce să-i faci! El n-a fugit de spînzurătoare. În urechi însă, îi stăruia, dureros, geamătul lui Țîpleakov: „Or să ne spînzure pe toți, fără nici un folos; iar de crezut, în ce să mai crezi?"

Bătu șoselele și drumeagurile Ucrainei sfîșiate și văzu: nemții îi înjugaseră pe țărani și arau cu ei. Iar norodul tăcea — își mișca doar grumazul, îndîrjit. Pe drumuri erau mînați mii de prizonieri zdrențuiți și chinuiți — morții cădeau, iar viii se tîrau, se tîrau supuși, peste cadavrele tovarășilor lor, înainte, spre ocnă. În vagoanele zăbrelite plîn-

geau femeile și fetele deportate, plîngeau de ți se rupea inima — și totuși, se lăsau duse. Poporul tăcea... Iar în spînzurători se legănau cei mai buni dintre oameni... Poate că fără folos...

Străbătea acum stepele din preajma Donului, colțul cel mai nordic al circumscripției lui. Aici, Ucraina se întîlnea cu Rusia, dar granițe nu se vedeau nici în năgara de stepă, la fel de argintie și de o parte și de alta a malului, nici în oameni...

Înainte de a o coti spre apus, urmînd linia hotarului regiunii, Stepan, rîzînd pe sub mustață, se hotărî să-l viziteze pe-un cunoscut de-al lui. Aici, departe de drumurile mari, într-o vîlcea tihnită de pădure, știa că se află pitulată prisaca lui moș Panas, și ori de cîte ori Stepan trecuse prin partea locului, se abătuse neapărat pe la prisaca asta să guste mierea parfumată, să se tolănească pe fînul înmiresmat, să asculte liniștea, să soarbă mirosmele pădurii și să-și odihnească trupul și sufletul împovărat de griji.

Stepan simțea și acum nevoia unei destinderi, după încordarea neîntreruptă pricinuită de teama urmăririi și după drumul lung pe care îl străbătuse pe jos. Avea nevoie să-și mai dezmorțească spinarea, să stea lungit sub cerul înalt, să cugete la îndoielile și la neliniștile lui. Ba poate că simțea nevoia să nu se gîndească de loc la ele, ci pur și simplu să mănînce mierea aurie de la prisacă.

— O mai fi existînd prisaca ? se întrebă el, apropiindu-se de vîlcea.

Prisaca se afla la locul ei. Fînul aștepta strîns în căpițe. Și, ca totdeauna, plutea în aer amestecul dulce al miresmelor pădurii, care parcă-ți strîng puțin inima, al floarei de tei, al izmei și — ciudat lucru — un miros de pere murate, ca în copilărie — sau poate numai i se părea ? Jur împrejur vibra o liniște subțire, străvezie — doar albineie zumzăiau, înfrățite și harnice. Și, ca totdeauna cînd simțea vreun musafir, îl întîmpină alergînd ciinele Serko, iar în urma lui, un moșneguț, alb și costeliv, moș Panas, cu cămașă de in plină de petece albastre pe umăr și pe spate.

— A ! Bine-ați venit ! strigă el cu glas subțirel ca zumzetul de albină. Poftiți ! N-ați mai fost de mult pe la noi ! Să știți că mă cam mîhnisem din pricina asta.

Și puse în fața oaspetelui o farfurie cu faguri de miere și o sită cu poame de pădure.

— Ați uitat o sticlă aici, adăugă el grăbit. O sticlă întreagă de șampanie. N-aveți nici o grijă, e neatinsă.

— A-a ! rîse încet și trist Stepan. Dacă-i așa, dă-o încoace !

Bătrînul aduse două pahare, apoi sticla, ștergînd-o de praf, din mers, cu mîneca.

— Ei, să ni se întoarcă viața cea bună și toți ostașii teferi ! spuse unchiețul, luînd cu băgare de seamă din mîna lui Stepan paharul plin. Bău cu ochii închiși, linse paharul și-l înecă tusea. Of, că tare-i bună !

Băură amîndoi toată sticla și moș Panas îi istorisi lui Stepan că vara a fost darnică, îmbelșugată, că recolta a fost bună și la miere, și la poame, și că nemții nu-și vîrîseră încă nasul pe la prisacă. O păzește dumnezeu, și apoi nici drumul nu i l-au dibuit.

Stepan se gîndea la ale lui.

— Uite ce-i, moșule, spuse el deodată, am să scriu o hîrtie, o s-o punem în sticla asta, și pe urmă o îngropăm.

— Așa, așa... încuviință moșul, fără să priceapă mare lucru.

— Iar cînd s-or întoarce ai noștri, să le dai sticla...

— Aha ! Bine, bine...

„Da, trebuie să scriu, gîndi Stepan scoțînd din buzunar un creion și un caiet. Să le ajungă alor noștri măcar o veste despre felul cum noi... muream aici. Altfel, au să ni se piardă pînă și urmele. Au să ni le șteargă Țîpleakovii..."

Începu să scrie. Se străduia să aștearnă fraze sobre și reci, nu cumva în rîndurile lui să răzbată vreo urmă de îndoială, nu cumva să i se ia amărăciunea drept panică, nu cumva să dea cineva din cap cu ironie în fața frămîntărilor lui. Totul o să li se pară schimbat aici, cînd se vor reîntoarce. Iar de faptul că se vor reîntoarce, nu se îndoia nici o clipă. „Poate că nici oasele n-au să ni le mai găsească prin șanțuri, dar de reîntors au să se reîntoarcă !" Și le scria cu sobrietate, stăpînit, ca

un ostaș către alți ostași, despre cum au pierit oamenii cei mai buni în camerele de tortură sau în ștreang, scuipîndu-l pe dușman în obraz, despre cum s-au tîrît cei lași la picioarele nemților, despre cum au trădat, subminînd ilegalitatea, trădătorii, despre cum a tăcut poporul. A urît și a tăcut. Fiecare rînd al scrisorii lui era un testament. „Nu uitați, tovarăși, scria el, vă rog nu uitați să-i înălțați un monument comsomolistului Vasili Pcelințev și bătrînului miner Onisim Bespalom și fetei celei tăcute Klava Priahina și prietenului meu, secretar al comitetului orășenesc, Alexei Tihonovici Șuljenko. Ei au murit ca niște eroi. Și vă mai cer ca în toiul bucuriei victoriei și în zorul reconstrucției, să nu uitați pedeapsa care li se cuvine trădătorilor Mihail Filikov, Nikita Bogatîriov și tuturor celor despre care am pomenit mai sus. Iar dacă va veni la voi Matvei Țîpleakov cu carnetul de partid, să nu credeți în carnetul lui — e mînjit cu noroi și cu sîngele nostru."

„Ar mai fi trebuit să-i adaug, se gîndi Stepan, și pe cei care și-au primejduit viața adăpostindu-mă pe mine, un ilegalist, și m-au hrănit, și m-au privegheat cînd îmi dormeam somnul neliniștit și scurt; ar mai fi trebuit să-i adaug, de asemenea, și pe cei care își zăvoreau ușile în fața mea sau mă alungau din pragul lor, amenințîndu-mă că vor da drumul cîinilor. Dar nu se pot scrie toate."

Stătu pe gînduri o clipă, apoi scrise: „În ceea ce mă privește pe mine, îmi continuu executarea

misiunii încredințate". Simți, deodată, dorința să mai scrie cîteva cuvinte, fierbinți, ca un jurămînt — să scrie că el nu se teme nici de spînzurătoare, nici de moarte, să scrie cît de mult crede în victoria noastră și cum este gata să-și dea viața pentru ea... Dar se gîndi că nu mai e nevoie. Și așa, îi cunosc toți simțămintele.

Iscăli scrisoarea, o făcu sul și o vîrî în sticlă.

— Iată, zîmbi el, o epistolă către veșnicie. Dă-mi o lopată, moșule...

Îngropară sticla sub al treilea stup, lîngă un tei tînăr.

— N-ai să uiți locul, bătrîne ?

— Păi se poate ? Doar sînt legat de fiecare colțișor de pe-aici...

În zori, Stepan își luă rămas bun de la prisăcar.

— Bună miere mai ai, moșule, îi spuse el și porni pe calea pieirii singuratice, poate către spînzurătoare.

Noaptea, se hotărî să rămînă în sat — la Olhovatka, la o rudă îndepărtată de-a lui, unchiul Savka. Savka, un țăran mărunțel, iute, ciufulit și isteț, s-a mîndrit totdeauna de rubedenia asta a lui, om atît de însemnat. Chiar și acum, cînd Stepan s-a ivit la el, în amurg, nenea Savka s-a bucurat, a început să dea fuga de colo, colo, și să care pe masă tot ce avea în cuptor, ca și cum Stepan, cel de la oraș, ar fi rămas pentru el același oaspete de cinste.

Dar nici nu apucaseră să se aşeze la masă cînd, pe neaşteptate, uşa se deschise şi intră în casă un ţăran înalt, vîrstnic, cu barba brăzdată de şuviţe sure şi cu ochii pătrunzători şi înţelepţi.

— Seară bună, spuse el cu ochii ţintă la Stepan.

Stepan se ridică în picioare.

— Cine e? îl întrebă, mirat, pe Savka.

— Starostele... şopti acesta.

— Bună seara, tovarăşe Iaţenko! repetă ironic starostele şi se apropie de masă. Stepan păli. Umbli fără teamă prin sat. Te-am văzut pe fereastră şi te-am recunoscut. Ei, bună seara, încă o dată, tovarăşe Iaţenko. Şi starostele îşi ascunse zîmbetul ironic în mustaţă.

„Gata! îi fulgeră prin minte lui Stepan. Iată şi spînzurătoarea!" Dar rămase mai departe lîngă masă, nemişcat, vrînd să pară cît mai liniştit.

Starostele se lăsă greoi pe laviţa de sub icoane şi, punîndu-şi pe masă mîinile mari şi noduroase, cu degete negre, îl privi pe Stepan.

— Şezi, îi spuse el, zeflemitor. De ce stai în picioare? Adevărul nu stă în picioare.

Stepan cumpăni o clipă, apoi se aşeză.

— Aşa, începu starostele. Va să zică dumneata nu m-ai recunoscut.

Stepan îl privi. „L-am mai văzut, desigur, se gîndi el. Te pomeneşti că l-am şi deschiaburit... Dar de amintit, nu mi-l amintesc."

— Păi cum, rîse starostele. Noi, ţăranii, sîntem mulţi, iar dumneata — unul singur. Ca spicele în

seceră... Dumneata ai avut şi conversaţie cu mine — drept îi că în sucietate, îi aminti el, de la om la om, n-am avutără ocazia. M-ai prelucrat să intru în colhoz. Şase ani de zile m-ai tot prelucrat. Şi eu şase ani de zile n-am intrat. M-am împotrivit şi atîta tot. Să ştii că de-atunci îmi zic oamenii Ignat Împotrivitul.

Savka chicoti linguşitor. Stepan îşi aminti acum de ţăranul acesta. Cremene — nu alta.

— De împotrivit, sînt împotrivit, urmă starostele. Asta aşa-i. Iar în al şaptelea an am intrat singur în colhoz. De ce-am intrat? Ai?

— Înseamnă că tot te-am lămurit... înălţă Stepan din umeri.

— Nu-u, clătină din cap Ignat. Pe mine nu e cu putinţă să mă lămureşti. M-am lămurit eu, d-aia am intrat. M-am lămurit singur. Am întors-o şi de-a latul, şi de-a lungul, şi a ieşit că la colhoz e mai bine. Şi-atunci am primit şi am intrat.

Stepan nu pricepea încotro bate starostele cu povestirea lui şi se foia, nerăbdător, pe laviţă. „Dacă mă vor duce prin sat, am să fug, am să mă smulg din mîinile lor. N-am să-i las să-mi lege mîinile."

— Acu, neamţul ne tot aruncă hîrtiuţe, urmă starostele, făgăduieşte să ne dea pămîntul în folosinţă veşnică şi individuală. Cum crezi, îşi îngustă el ochii, o să ni-l dea?

— N-o să vi-l dea... răspunse Stepan.

— N-o să ni-l dea? Hm... îşi morfoli Ignat

mustața. Și eu, la fel gîndesc: n-o să ni-l dea! O să ne tragă pe sfoară. O să dea pămînt moșierilor lui. Sau poate că, ici, colo, o să-i mai dea cîte unuia, ai? Așa, d-un pamplezir? Să zicem că țăranilor sîrguincioși... Sau starostilor... Ce crezi, ai?

— Unuia ca tine au să-i dea, răspunse Stepan mîniat. Pentru sîrguință.

— O să-mi dea? Aha! vorbi mai departe Ignat, făcîndu-se că nu observă tonul lui Stepan. Și eu gîndesc la fel: unuia ca mine o să-i dea. Numai că eu n-o să-l iau! strigă el pe neașteptate, triumfător, și bătu cu palma în masă. N-o să-l iau! Auzi?

Stepan îl privi, buimăcit.

— N-o să-l primesc. Poți tu să pricepi asta? Ehei, dădu el din mînă, cum să pricepi? Tu, tovarășe, ești om de oraș. Iar eu sînt țăran. În pămîntul ăsta, am prins rădăcini, cu ghearele și cu sufletul. Grija mea e pămîntul. Și toată viața mea în el e. Și viața părinților, și a moșilor, și a strămoșilor mei. Fără pămînt nu pot!... Numai că, încheie el, potolindu-se deodată, pămînt individual nu-mi trebuie. Nu-mi convine. Nu mi se potrivește. E bătaie de cap. Și nici preporțiile nu-s alea. Sufletul meu de gospodar nu mai are viață fără colhoz.

— Ia stai puțin, îl întrerupse Stepan, care nu mai înțelegea nimic. Ia stai puțin! Pentru cine ești tu?

— Eu sînt pentru colhoz, răspunse cu hotărîre starostele.

— Asta înseamnă că și pentru Soviete, nu? Pentru puterea noastră.

Ignat își îngustă deodată ochii, cu viclenie, aruncă o privire spre Savka și spuse, rîzînd pe sub mustață:

— Da, așa cum nu-i pe lume altă putere care să țină cu colhozurile, afară de-a noastră, sovietică — nici eu nu recunosc altă putere.

Stepan zîmbi și oftă ușurat.

— Tu, întrebă încet Ignat, apropiindu-se de el, umbli așa, cu de la tine putere? Ca să scapi? Sau ești împuternicit?

— Sînt împuternicit, răspunse Stepan, zîmbind.

— N-am nevoie să-mi arăți hîrtiile, se apără Ignat cu mîna. Te cunosc eu. Și dacă ești împuternicit de puterea noastră, pot să-ți spun, iar tu să spui mai departe: colhozul nostru trăiește! S-o spui puterii noastre. Cum să-ți isplic? Trăiește, în ilegalitate. Avem și președinte, pe cel vechi. E decorat. Îl camuflăm noi. Avem și socotitor — ține registrele. Registrele, pot să ți le arăt. Și toate bunurile colhozului sînt ascunse. Poți să-l întrebi și pe neamul ăsta al tău. Așa-i, Savka?

— Așa-i. Adevărul adevărat! întări Savka, bucuros și mirat. Iscusită treabă. Ca de stat.

— Iar nemții n-au luat din satul nostru nici un bob! strigă Ignat. Ce-au prădat singuri, atîta.

Noi nu le-am dat nici un bob. Cum am făcut? Asta numai spinarea mea o știe. Ignat căzu pe gînduri, cu capul plecat. Bătu darabana în masă, cu degetele-i negre. Peste buzele lui, pe jumătate ascunse de mustața-i sură, flutură un zîmbet ironic. Sînt staroste. Staroste nemțesc, către apusul zilelor mele... Ce ocară! În jurul starostelui bîntuie fiarele și lipitorile. Chiaburii. I-am rugat pe oameni și le-am zis: „Scutiți-mă! Cinstiți-mi măcar bătrînețele! Am copii în Armata Roșie." Dar mujicii nu m-au ascultat — și m-au îndu-plecat.

— L-am rugat toți, de la mic și pîn-la mare, oftă Savka.

— Nu de la mic și pîn-la mare, ci m-a rugat colhozul. Tu, Ignate, cică, ai un suflet răzvrătit, care se împotrivește neadevărului. Apără-ne, pe toți. Și iată că-i apăr. Nemții strigă la mine: unde-s bucatele, staroste? Iar eu le spun: n-avem. Dar de ce se scutură secara, staroste? N-avem cu ce s-o adunăm! Dar de ce stau clăile în ploaie și putrezesc, staroste? N-avem cu ce secera! O să-ți dăm noi mașini, staroste. Nu-s oameni, zic, chiar de m-ați omorî! Și atunci, se pun cu bătaia pe mine. Îl snopesc în bătăi pe staroste, dar bucatele tot nu-s.

— Sufletul nu pot să i-l supună, asta e! rosti pătruns și cu lacrimi în glas Savka, adresîndu-i-se lui Stepan.

— Sufletul ca sufletul! făcu Ignat batjocoritor, dar nici spinarea nu pot să mi-o supună. Am o spinare nesupusă, asta e, adăugă el, îndreptîndu-se din șale. Nu-i pasă, poate să rabde.

— Îți mulțumesc, Ignate! spuse Stepan tulburat și se ridică de pe laviță, întinzîndu-i mîna. Iartă-mă, pentru numele lui dumnezeu, iartă-mă.

— Pentru ce să te iert? se miră Ignat.

— Am avut o părere greșită despre tine... Și nu numai despre tine... Tu, să mă ierți — dar pentru ce — asta o știu numai eu.

— Să te ierte domnul, zîmbi Ignat și-l îmbrățișă cu duioșie, ca pe un fiu.

În zori, starostele îl duse chiar el pînă la hotarul satului. Aici mai zăboviră puțin, își aprinseră cîte o țigară.

— Dacă puterea noastră, spuse Ignat încet, sau dacă partizanii au nevoie de pîine, să-mi dai de știre, ca să le dăm noi.

— Bine. Îți mulțumesc.

— Nu-mi mulțumi mie. Pîinea nu-i a mea. E a colhozului. Vă luăm și chitanță.

— Bine.

— Acu, du-te.

Stepan îi strînse mîna. Ignat o luă într-a lui și i-o strînse cu putere.

— Iată ce te-aș mai ruga... șopti el, privindu-l pe Stepan în ochi. Spune-mi, or să se întoarcă ai noștri? N-am să te întreb dacă va fi curînd sau cînd anume, că nici tu nu poți să știi. Te întreb

numai atît: or să se întoarcă vreodată? Să-mi spui adevărul! Îl ţintui cu privirea.

— Da! îi răspunse Stepan emoţionat. Or să se întoarcă, Ignate, şi nu mai e mult pînă atunci!

— Asta am vrut să aflu! oftă starostele uşurat. Cît despre spinarea mea, o să rabde ea, n-ai grijă! Şi începu să rîdă, strîngîndu-i pentru ultima oară mîna lui Stepan.

Stepan porni pe drumeagul care străbate nesfîrşitele lanuri de secară ale Olhovatkăi şi tot drumul se ocărî singur, cu inima voioasă:

„Nu eşti decît un conţopist! L-ai crezut pe Ţîpleakov şi te-ai îndoit de popor, suflet de hîrtie ce eşti! Uite cum e poporul — puternic şi nesupus. Eşti un birocrat, un fotoliu învechit! Poporul nu tace, ci răsună! Răsună ca lemnul uscat, a ură, tînjind după scînteie. Iar pe tine, suflet de hîrtie, te-au pus aici să fii ca un chibrit. Nu, nu chibrit! Chibritul se aprinde şi se şi stinge. Cremene. Cremene trebuie să fii, Stepan Iaţenko, luate-ar dracu! Să împrăştii scîntei, ca să aţiţi flacăra urii poporului."

Toate astea i le împărtăşi Valiei, cînd, în sfîrşit, se întîlniră.

Stătură de vorbă, o noapte întreagă.

Avea şi Valia o mulţime de noutăţi pentru Stepan.

— A venit un om de la Maxim, spuse ea.

— De la Maxim? se bucură el. Ca şi el, Maxim

fusese pus de comitetul regional de partid să ducă munca de ilegalitate. Ei, ce se aude cu Maxim?

— Deocamdată, trăiește! zîmbi Valia. Duce o muncă uriașă! Are cîteva detașamente de partizani... Trei de comsomoliști...

— Așa! îl pizmui Stepan. Asta e bine.

— Au venit oameni trimeși de Ivan Petrovici...

— Și?

— N-au spus nimic ca lumea... Se vede că se feresc de mine. Totuși, parola mi-au spus-o. Ivan Petrovici a lăsat vorbă că la gospodăria lui recolta e de șapte ori sămînța...

— A-a! zîmbi Stepan. Ivan Petrovici a fost totdeauna iscusit agrotehnician! Strașnică recoltă!

— Ei, astea-s veștile de la cei pe care-i cunoști. Dar mai sînt și unele despre necunoscuți. Despre oameni pe care nu-i cunoaște nimeni.

Stepan nu pricepu.

— Cum adică?

— La Belsk, cineva a înălțat un steag roșu pe turnul parașutiștilor. Steagul a stat acolo, o zi întreagă. Nemții se temeau să nu fie minat locul. Toată lumea vorbește numai de steagul ăsta.

— Dar cine l-a înălțat?

— Nu știe nimeni! Ți-am spus doar că-i vorba de oameni cu totul necunoscuți.

— Necunoscuții ăștia trebuiesc găsiți, neapărat.

— Și nemții îi caută...

— Ei, nemţii pot să nu-i găsească, rîse Stepan, dar noi ar fi ruşinos să nu dăm de ei.

— Şi în oraşul nostru s-a întîmplat ceva, urmă Valia.

— Ce s-a întîmplat la noi? sări Stepan. Îşi iubea oraşul, era mîndru de el, şi primea cu patimă orice veste care îl privea.

— Nemţii afişează zilnic, pe strada mare, un buletin de ştiri. Oamenii citesc, unii cred, alţii nu, dar toţi sînt mîhniţi. Şi iată că a început să apară, zilnic, sub buletinul nemţesc, un alt buletin. Înţelegi? E scris ca de-un copil, pe cîte o foaie de caiet. Cu cerneală. Ba chiar, zîmbi Valia, are şi pete de cerneală...

— Şi ce scrie pe foile astea? întrebă nedumerit Stepan.

— O dezminţire! În fiecare zi — notează bine, în fiecare zi — un puşti oarecare îl dezminte pe Hitler: „Nu-l credeţi pe Hitler, minte în toate, cîinele. Eu ascult la radio. Ai noştri n-au cedat Stalingradul. Ai noştri n-au cedat Baku-ul.“ Nemţii rup foile, îl caută pe vinovat şi nu pot să facă nimic. Mititelul îl dezminte pe Hitler zi de zi, iar Hitler nu-i poate veni de hac! Despre asta vorbeşte tot oraşul.

— Şi cine e copilul? întrebă Stepan emoţionat.

— Nu ştie nimeni. Poate chiar vreunul dintre micuţii mei...

Stepan o privi mirat, neînțelegînd. Apoi pricepu că vorbește despre școlarii ei. Uita totdeauna că nu e numai soție.

— Da, poate că e vreunul din băieții tăi... spuse el, parcă scuzîndu-se că uneori e atît de uituc.

— Și mă tot frămînt, care să fie? urmă Valia, cu ochii strălucitori și umezi. Trebuie să fie vreunul dintre radioamatorii noștri. Dar într-a șaptea toți băieții sînt pasionați de radio. Și nu mai știu care din ei poate să fie. O dată cred că e Mișa... Altă dată că e Serioja...

Stepan o asculta, tăcut.

— Și cîți mai sînt ca ei, urmă Valia, gînditoare, băieți, fete, bătrîni... se ridică singuri, izolați... La porunca conștiinței lor.

— O să-i găsim! spuse Stepan cu glas cald. O să ne clădim ilegalitatea așa cum se clădește un adăpost pentru muniții, — cu mare grijă și temeinic.

Și începu clădirea muncii ilegale, așa cum făgăduise, cu mare grijă și temeinic, ca pe un adăpost pentru muniții.

Apărură legături, detașamente, oameni, case conspirative, un lanț de oameni care nu-și cunoșteau decît vecinul din dreapta și pe cel din stînga. Stepan îi cunoștea pe toți, iar pămîntul care, după plecarea trupelor noastre, i se păruse mort, sugrumat, prinse din nou viață, se umplu cu oameni gata de luptă.

Adeseori, veneau la Stepan oameni de legătură, de la partizani sau de la alte grupuri ilegale; de pe Pămîntul Mare veneau, îndeosebi, fete tinere.

— Şi nu vă e teamă, fetişcanelor ? le întreba el, sincer uimit.

Unele se supărau. Altele, îi răspundeau ţanţoşe:

— De ce să ne fie teamă, pe pămîntul nostru ?

Detaşamentele lui Maxim intrară în acţiune. Ardeau cazarmele nemţeşti, săreau în aer trenurile. Nopţile liniştite erau luminate de flăcările unor lupte mici dar crincene, duse în spatele frontului.

Nemţii răspunseră cu spînzurători. Pe undeva, îl aştepta ştreangul şi pe Stepan. Era cunoscut. Era căutat. Dar el nu se mai gîndea acum la moarte. Se simţea din nou stăpîn al pămîntului său.

Da, aici era el stăpîn, nu *Burgmeister*-ii şi *Gauleiter*-ii. Oamenii îi dăduseră în primire sufletele lor ; ordinele lui erau ascultate chiar şi de cei ce nu-l cunoşteau. Iar el se simţea acum, ca şi înainte vreme, stăpîn, comandant de oşti, căpetenie şi — cel mai adesea — vistiernic al sufletului poporului. Vistiernic de suflete. Morţii îi lăsau drept moştenire ura. Cei vii îi încredinţau nădejdile lor. Tovarăşii care se legănau în spînzurători îi lăsau sarcina de a-i răzbuna.

Acum avea o „gospodărie" mare, mult mai complexă şi mai bogată decît înainte ; toată această gospodărie trebuia s-o aibă în minte, fără să în-

credinţeze nimic hîrtiei. Trebuia să ţină minte numere şi adrese, date şi termene, acţiuni şi planuri, chipuri şi trăsături de caracter, expresia ochilor fiecărui om în clipa de primejdie. Trebuia să ştie în cine poate să aibă încredere deplină, în cine — doar pe jumătate, în cine — să n-aibă de loc. Trebuia să ştie pe cine să îmbărbăteze, pe cine să ocărască, cui să-i redea speranţa, cu cine să viseze împreună, pe cine să distrugă cu primul prilej, ca pe o ludă.

Pe căile pribegiei lui — şi el pribegea într-una, cînd singur, cînd cu Valia — întîlnea mii de oameni. La focurile de popas întîmplătoare, oamenii vorbesc sincer. El căuta să audă ce spun.

Bătrînii tînjeau după arme. Flăcăii fugiţi din silnicia prizonieratului întrebau deschis încotro e drumul spre partizani. Se uita atent la ei. Unora, le răspundea strîngînd din umeri:

— Cin' să ştie! Dacă-l ştiam, porneam şi eu într-acolo...

Pe alţii îi lua deoparte, le dădea o adresă neprimejdioasă — simplă verigă de început a unui lanţ nesfîrşit de lung.

Mai tîrziu, îşi reîntîlnea „finii", prin diferite detaşamente.

— Ei, cum merge? îi întreba el.

— Bine. Luptăm! răspundeau flăcăii vitejeşte.

Nopţile petrecute la vreun detaşament de partizani erau pentru Stepan prilej de fericire şi odihnă. Aici, se simţea între ai lui. Aici, pe micul pămînt

sovietic sau — ca la mineri, de pildă — chiar sub pămînt, în vreo mină părăsită, se simțea ușor și liber. Putea să-și dezmorțească spinarea. Putea să-și lepede masca. Putea să rîdă în voie, să le adreseze oamenilor cuvîntul scump „tovarăș".

Dar nu era chip să zăbovească prea mult. Îl aștepta pămîntul, gemînd și frămîntîndu-se — pămînt care fără el era orfan.

— Nu-mi puteți da și mie sarcina vreunei acțiuni? îl ruga el pe comandantul detașamentului de partizani. Ce fac eu? N-am aruncat în aer nici un pod, n-am azvîrlit nici o grenadă. Au să vină ai noștri și n-o să am cu ce mă lăuda.

— Du-te, du-te! mormăia blajin Prohor, comandantul detașamentului, un fost miner. Tu du-te și fă-ți munca ta. O scoatem noi la capăt și fără tine. Tu aruncă-ți grenadele tale!

Și el umbla să-și arunce grenadele — manifeste încărcate cu o neîntrecută forță explozivă — adevărul. Manifestele erau citite cu nesaț, așa cum gurile aflate sub pămînt sorb aerul. Cei care le citeau le împărtășeau vecinilor, iar cei ce nu apucau să le citească — vorbeau despre durerile lor, despre propriile lor năzuințe. Ca schijele grenadelor, manifestele împrăștiau pe întregul pămînt crîmpeie de fapte, de lozinci, de idei, și luptau împotriva celui mai înfricoșător dușman al poporului subjugat — împotriva lipsei de credință.

— Ai auzit de manifest? Aha! Înseamnă că adevărul nostru trăiește, nu e călcat în picioare!

înseamnă că pe undeva mai sînt oameni! Înseamnă că au ei legături cu cineva! Înseamnă că și armata noastră e neînvinsă și o să vină curînd, să ne scape.

Și lui Stepan i se întîmpla să-și citească propriile lui manifeste, în timpul pribegiilor. Le citea — ca și cum le-ar fi văzut pentru prima oară — cu același nesaț ca și ceilalți. Manifestul lipit pe un gard stîrnea în el un nou val de credință. Și căuta să afle, printre rîndurile scrise chiar de mîna lui, fapte noi.

De moarte, nu se temea. Nici nu se mai gîndea la ea, ca și cum nici n-ar mai fi existat, ca și cum oamenii o născociseră, ca și pe dumnezeu, ca să aibă de ce se teme. Nu se temea că va fi recunoscut la drumul mare. Nu-l mai puteai recunoaște în țăranul acela cărunt, bărbos și jerpelit, pe Stepan Iațenko. Dar dacă l-ar fi trădat careva? „Ce să-i faci? Ar însemna că mi-am ales prost oamenii, că nu i-am educat cum trebuie, și, deci, că n-am pe cine învinui."

Acum, dădea rar pe la cartierul lui general și trăia la drumul mare, printre oameni, printre vagabonzi, printre cei cu roabe. Se ivea pe neașteptate în vreo mină sau în vreo așezare muncitorească și dispărea la fel de brusc. Uneori își fixa cine știe unde, pe drumuri, întîlnirile cu oamenii de încredere și venea totdeauna exact.

— L-am omorît pe polițai, îi raporta un flăcăiaș cîrlionțat, care semăna grozav cu Vasea Pcelințev.

— L-ați omorît? Bravo, bravo vouă!

— Acuma, nene Stepane, spunea flăcăul, înghițindu-și cuvintele, înflăcărat, ar fi bine să luăm legătura cu partizanii. S-ar putea face o incursiune strașnică!

— La asta trebuie să mai chibzuim, răspundea Stepan, scărpinîndu-și bărbia. Va să zică, l-ați omorît pe polițai?

— L-am omorît. A căzut cît era de lung.

— Bine, bine. Acuma însă, Vasiliok, trebuie să te angajezi în poliție.

— Eu? pălea flăcăiașul și zîmbea fîstîcit. Pesemne că glumești?

— Nu, Vasiliok, nu glumesc. Vorbesc serios, îi răspundea el, învăluindu-l într-o privire plină de duioșie.

— Păi... or să mă scuipe toți. Și taică-meu o să mă blesteme!

— Va trebui să înduri.

— Și cînd or veni ai noștri, ce-o să le spun? se apăra flăcăul, aproape plîngînd. Toți sînt partizani, numai eu — polițai?

— Iau vina asupra mea.

— Păi, nene Stepane... urma Vasea cu vocea înceată și gîtuită, au să mă omoare!

— Nu există moarte, Vasea. E o născocire. Există doar „*kaput*" pentru lași și nemurire pentru eroi. Cale de mijloc nu există. Îl cuprindea de după umeri, îl strîngea la piept. Îmi pare rău de tine, Vasiliok, rostea el, încet, îmi pare rău! To-

tuşi, trebuie să te angajezi în poliţie. N-avem altul. Tu ai absolvit zece clase, ştii puţin nemţeşte. Trebuie s-o faci, trebuie!

Şi Vasiliok se angaja în poliţie. Acum Stepan avea peste tot oameni de-ai lui; ei îi comunicau planurile nemţilor, îi scoteau din încurcătură pe ilegalişti, îi ajutau pe partizani.

Un lăcătuş, om în vîrstă, îi raporta lui Stepan despre depou. Şedeau amîndoi chiar în apropierea locului cu pricina, la marginea drumului, ceva mai încolo de aşezarea muncitorească.

— Neamţul a înjghebat un depou! ofta amărît lăcătuşul. Ca să vezi!

— Da, nu prea e bine...

— Acum caută meşteri. Au sosit locomotivele — cimitir, nu alta. Iar meşteri, nu-s.

— Da...

— Meşterii noştri n-au să se ducă. Noi le-am spus-o verde, şi ălor tineri, şi ălor bătrîni: dacă s-o găsi vreun porc să lucreze la depou — să ştie că-l blestemăm fără milă.

— Şi nu se duc?

— Nu se duc, făcea bucuros, şi totodată mirat lăcătuşul. Ce zici de asta? Nici un om!

— Bine! Foarte bine! Stepan îşi freca bărbia mulţumit. Dar tu, Anton Petrovici, ai să te duci!

— Eu? zîmbea lăcătuşul fîstîcit. Nu. De ce mă jigneşti?... Nici vorbă să mă duc.

— Ba ai să te duci! Ai să te angajezi și ai să începi să repari locomotivele, iar pe cele gata ai să le strici.

— Înțeleg... răspundea lăcătușul pălind, înțeleg. Dacă așa ți-e voia, tovarășe Stepan, mă duc. Au să mă omoare meșterii pentru treaba asta, dar tot mă duc. Înțeleg.

Nici unul dintre oamenii pe care-i conducea Stepan nu-l întrebă, și nu se întreba nici pe sine cu ce drept dispune de ei omul ăsta bărbos, care semăna a vagabond. Știa fiecare față de cine răspunde el. Față de patrie? Nu. Față de patrie răspundeau toți. Față de partid însă, răspundea numai el. Partidul îi încredințase puterea asupra sufletelor lor.

Cînd președintele vreunei întruniri ilegale îl prezenta pe Stepan adunării, spunea așa: „Omul acesta vine la noi trimis de partid", și toți își ridicau privirile spre Stepan. Venea la ei, din partea partidului. Ca trimis al partidului străbătea pămîntul acesta zburlit, dospit de ură — și era crezut.

— Și acum, încotro, Stepane? îl întrebă Taras pe fiu-său.

Focul se stinsese. Mai mocnea un singur tăciune sub cenușa albăstrie, uitîndu-se pe furiș, din spuză, ca un ochi abia vizibil. Ghemuit sub mantaua lui udă, Piotr Petrovici dormea. Frizerul se zvîrcolea în somn, gemînd.

— Mă duc s-o întîmpin pe Valia, răspunse Stepan, şi, ca totdeauna cînd se gîndea la soţia lui, îi înflori pe obraz un zîmbet cald, luminos.

Se despărţiseră cu şapte zile în urmă, acolo, chiar lîngă linia frontului. „Hai, du-te!", îi spusese el simplu. În ultima vreme se despărţeau totdeauna aşa. Doar aceste trei cuvinte în urma celui care pleca — atîta tot.

Lipindu-se de pămînt, Stepan se uita cum se strecoară Valia, prin mărăcinişul înţepător. Uite, colo, peste crîng, e Pămîntul Mare, sînt ai noştri. Urmărea silueta întunecată a nevestei cu îngrijorare şi... cu invidie... Acum Valia o să iasă din mărăciniş: mai are de străbătut o mică rîpă, apoi încă un mărăciniş şi... e la ai noştri. De i-ar vedea şi el măcar o dată! Dar ştie că nu-i este îngăduit. Asta ar însemna o dezertare. Chiar şi faptul că a condus-o pe Valia pînă la mărăciniş e o greşeală. Locul lui nu-i aici. Locul lui e acolo, pe pămîntul ars de chinuri şi mînie, prin satele din faţa frontului.

— Ia spune-mi, feciorul tatii, întrebă Taras, şi ce-o să fie mai departe?

— Mai departe? răspunse Stepan. Au să vină ai noştri. Nu mai e mult pînă atunci.

Dar Taras se mînie, deodată:

— Nu asta te-am întrebat! Atîta lucru ştiam eu şi fără tine! Să nu mă înveţi tu pe mine, îl repezi el. Eşti încă prea tînăr ca să-mi dai lecţii de credinţă. Aş putea şi eu să te învăţ cum să-ţi pàs-

trezi sufletul curat. Voiam să știu altceva : cu ce o să-i întîmpinăm pe-ai noștri ?

— Cum, cu ce ?

— Ei vin la noi, prin sînge. Iar noi, cu ce să le ieșim înainte ?

Stepan simți cum i se strînge gîtlejul de bucurie. „Ce mai tată am ! Ce mai bătrîn !“ Îl privi cu o mîndrie drăgăstoasă, se simți cu adevărat fiul lui, și auzi parcă în străfundurile pămîntului cum cîntă rădăcinile neamului lor.

— Ne tragem dintr-un neam tare bun, taică ! rîse el voios. Dintr-un neam căzăcesc !

Bătrînul își privi mirat feciorul.

— De unde ai mai scos-o și pe-asta ? Noi sîntem de neam muncitoresc, nu căzăcesc. Și străbunicul tău a fost muncitor, și bunicul, și unchiul tău. Toată familia noastră e muncitorească.

Dar Stepan îl cuprinse voios de umeri :

— Ba căzăcesc, tată, căzăcesc ! Să nu mă contrazici ! se plecă jos de tot, spre el, și-i șopti, de data asta serios : Acum să-ți spun ce trebuie să faci, tată. Du-te acasă ! Pe drum, să te abaţi pe la adresele pe care am să ţi le dau și să duci acolo anumite însărcinări. Iar cînd ajungi acasă, fă-i maică-mi o plecăciune din partea mea, sărută-l pe Lionka, și spune-i Nastiei că am poruncit să te ducă la oamenii de nădejde. Nastia o să te ducă la ei.

— Nastia ? făcu bătrînul, supărat.

— Da, Nastia, zîmbi Stepan.

Taras își netezi mustața.

— Bine, spuse el. Numai că, întîi și întîi, îi trag o mamă de bătaie. E voie ? Iar după aia, bine, am să-i spun : fie, du-mă tu, Nastia, pe mine, om bătrîn, acolo unde trebuie !

8

Zinaida, o colegă de școală a Nastiei, veni la ea într-un suflet.

— Vai, Nastia ! îi strigă ea, gîfîind, din prag. S-a întors Pavlik !

Nastia simți cum, deodată, parcă i se desprinde inima din piept... și cum pornește de-a dura... Dar nici nu se ridică măcar, ci întrebă liniștită, aproape cu nepăsare :

— Pavlik ? Și unde e ?

Ochii Zinaidei se umplură de o curiozitate vie și netăinuită.

— Vai, Nastia ! se văieta ea, într-una. Nepăsarea Nastiei o zăpăcise, ba o și mîhnise.

— Cît ești de insensibilă, Nastia, îi spuse ea, strîngînd buzele, afectată. N-o să te iubească nimeni, niciodată. M-am întîlnit cu Pavlik, pe stradă, adăugă ea, de data asta cu prefăcută nepăsare. S-ar fi putut, la fel de bine, să nu-l întîlnesc. Parcă-i mare lucru ! Dar nu se mai putu stăpîni și strigă entuziasmată : Vai, Nastia ! Ți-a trimis și un bilet.

— Dă-mi-l.

Nastia luă biletul și simți cum i se aprind obrajii. „Nastia, te aștept la cinci, lîngă școală. Știi unde. Pavel."

— Cum... arată? întrebă ea, încetișor.

— Vai, Nastia, e negru tot! Te sperii cînd îl vezi.

Nastia încercă să și-l închipuie pe Pavel sub noul lui chip, de sperietoare, dar nu izbuti. Și-l amintea, așa cum îl știa de totdeauna: tînăr, cu ochii albaștri, spilcuit, cu obrajii ca bujorul. Pentru rumeneala lui feciorelnică, și pentru patima lui (după părerea clasei a zecea „B", rușinoasă pentru un bărbat), patima poeziei, băieții îl porecliseră „Domnișoara". Nimeni nu-i spunea Pavel, ci Pavlik — și rudele, și colegii, și profesorii.

La cinci fără zece, Nastia era lîngă școală. Pavlik nu venise încă. Nastia se apropie de ferestrele clasei lor și se uită înăuntru, printr-un geam spart. Simți pe obraji obișnuitul suflu rece și umed al clădirilor goale și părăsite. Lîngă perete, zăcea un maldăr negru de bănci sparte, îngrămădite unele peste altele. Și banca ei se afla acolo, banca ei și-a lui Pavlik. Barca lor cu pînze, pe care plutiseră împreună, spre viață... Asta era din poeziile lui Pavlik. Visurilor, le spuneau pînze.

Nastia rămase multă vreme lîngă fereastră. Se simțea tristă și singură, așa cum te simți lîngă ruinele casei părintești în care ți-ai petrecut viața — o viață mică sau mare, indiferent. În sfîrșit, se smulse de lîngă fereastră și porni de-a lungul clădirii. În fața intrării principale fusese așezat sche-

letul din muzeul școlii, rînjind hidos. „Cine l-o fi pus aici ? se întrebă ea. Pesemne că nemții. Dar pentru ce ?“ Trecu pe lîngă gardul grădinii. Copacii erau desfrunziți, cerniți și plînși ca niște văduve. Vîntul jilav, de toamnă, îi legăna. Și ei, gemînd, cădeau încet, pe o parte. Iată, cade unul, apoi al doilea... Speriată, neînțelegînd ce se întîmplă, Nastia se uită peste gard și văzu : cîțiva soldați nemți, fără tunici, tăiau copăceii din grădina școlii.

— Nastia ! auzi ea deodată un glas, chemînd-o încet.

Se întoarse. Pavlik îi întindea brațele.

Ea îl privi și se dădu înapoi cu un pas. Doamne, ce-au făcut din el ! Pavlik era slab, negru, zdrențăros. „Unde-ți sînt ochii albaștri și veseli ?“, se simți îndemnată să-i strige. Dar tăcu. Pavlik mirosea a sudoare și a mahorcă amară.

El o privea, în extaz.

— Ce frumoasă ești ! îi șopti, emoționat, și-și coborî brațele, respectuos.

— Dar tu... !

Abia acum citi groaza din ochii ei și-și plecă fruntea.

— Eu ? întrebă el, cu ochii în pămînt. Sînt înfricoșător, nu-i așa ?

— D-da-a... înfricoșător. Ești negru, tot.

Pavlik rîse cu amărăciune.

— E bine să fii înfricoșător, spuse ea zîmbind, și-i puse mîinile pe umeri. Dacă arăți așa, înseamnă că ești cinstit.

— Da, răspunse el cu căldură, și-i prinse mîinile, înflăcărat. Față de tine sînt curat și cinstit, Nastia.

— Dar față de ceilalți ? îl întrebă ea, prevăzătoare.

— Și față de ceilalți.

Nastia rîse, bucuroasă.

— Dar eu ? Sînt înfricoșătoare ?

— Tu ? strigă el, privind-o fermecat. Te-ai făcut mare... frumoasă...

— Dar și eu sînt... cinstită, șopti ea, lăsîndu-și ochii în jos.

— Față de toți ?

— Și față de tine.

Îi strînse încet, cu recunoștință, mîna, în mîna lui. Acum stăteau alături, tăcuți, fără să se privească.

Gemînd din greu, în grădină se prăbuși un copac.

— Ce-i asta ? tresări Pavlik.

— Nemții taie grădina, îi răspunse Nastia.

Obrazul i se îmbujoră deodată. Și Pavlik roși.

— Grădina noastră ? șopti el. Îți amintești ?

— Îmi amintesc, răspunse ea, încet. Pavlik nu-i auzi răspunsul, dar îl ghici după mișcarea buzelor care amintea de prima și unica lor sărutare din grădină.

— Era un copac acolo... spuse el, cu suflarea tăiată de emoție. Îți amintești ?

— Îmi amintesc.

— Am săpat în el literele P. și N.

— Și o inimă...

— Îți amintești ?

— Îmi amintesc...

Și iar se auzi ferăstrăul, scrîșnind strident, cu răutate, ca turbat...

— Acum, ei taie inima... cu ferăstrăul, spuse Pavlik, nervos. Afurisit lucru ! Mă scoate din sărite scrîșnetul ăsta ! Să mergem, Nastia.

Porniră de-a lungul gardului și se opriră lîngă un bolovan, sub un tei. Acolo fusese locul întîlnirilor de odinioară, de pe cînd erau într-a opta. Nastia se așeză pe bolovan. Pavlik se ghemui alături, în iarba gălbuie. Tăceau amîndoi. Sunetul ferăstrăului răzbătea pînă aici, ușor, ca un zbîrnîit de țînțar. Nastia privea drept înaintea ei, spre un maidan. Ar fi vrut să-l întrebe pe Pavlik unde fusese, ce făcuse, dar o împiedica ceva — ce anume, nici ea nu știa.

— Ia spune-mi, pe unde sînt ai noștri ?... Unde sînt toți dintr-a zecea „B", o întrebă Pavlik.

— Fiecare e în altă parte...

— Da, s-au împrăștiat, s-au risipit. Despre Feodor, mai știi ceva ? Ții minte cum visa să devină constructor, să inventeze *perpetuum mobile* ? Ce mai rîdeam de el !

— Feodor e în armată și nu s-au mai primit vești de la el. Poate că a și fost ucis...

— Fericitul !

— Fericit că a putut să fie ucis ? rîse amar Nastia.

— Nu. Fericit că se află acolo. Iar dacă a murit, tot e mai fericit decît noi. Noi, oricum, o să crăpăm... o să pierim ca niște buruieni.

Nastia nu-i răspunse.

— Dar prietenele tale, unde sînt? Ce mai face Marusia?

— E la închisoare...

— Și Galia?...

— În Germania...

— Liza?

— Acum e Luiza.

— S-a vîndut nemților? zîmbi Pavlik, disprețuitor.

— Nu. De cîtva timp e cu italienii.

— Tîrfa!

Undeva, foarte aproape, răsunau acum lovituri de secure. Un copac se prăbuși cu zgomot asurzitor. Gardul se clătină... Peste ei începură să cadă așchii și frunze umede.

— Taie și iar taie! se enervă Pavlik. Au să taie toată generația noastră, de la rădăcină...

— N-au să izbutească, spuse Nastia încet.

— Poate, dădu el din umeri. Dar de schilodit, au să schilodească tot. Se ridică și-și scutură frunzele de pe pantaloni. Nu vrei să ne plimbăm puțin?

Porniră de-a lungul maidanului.

— Pavlik... te-ai mohorît... te-ai făcut rău... spuse ea îngrijorată și întrebă brusc, încetinindu-și pașii: Unde-ai fost, Pavlik, ce-ai făcut?

El rîse încet și se opri.

— E o poveste lungă, Nastenka. Pavlik clătină din cap. Pînă acum, ți-am povestit-o de multe ori...

— Mie ? se miră ea.

— Da, ție. În gînd, rîse el, tot drumul venind încoace, ți-am povestit și iar ți-am povestit... Și acum, cînd sînt lîngă tine, nu mai știu de unde să încep.

— De la notița din ziar, rosti ea încet, fără să-l privească.

El tresări.

— Ai citit-o ?

— Da.

— Și m-ai blestemat ?

— Nu. Te-am plîns...

El își încruntă mîhnit sprîncenele ca de copil.

— Nu trebuia... De ce ?... Nu trebuia să mă plîngi. Asta mă jignește. Trebuia să înțelegi...

— Cum să înțeleg asemenea lucruri ? spuse ea, în șoaptă. Am încercat...

— Știi, începu el aprins și-i apucă mîna. Știi, totul s-a petrecut ca într-un coșmar... cu schimbări brusce... Cînd erau ai noștri... cînd nu mai erau... Și iată-i pe nemți... Mi-am pierdut capul... N-am mai avut vreme să judec. Ce să fac și cum să trăiesc ? Și, deodată, pe neașteptate, o citație. Mă convocau la redacția gazetei lor. De ce tocmai pe mine ? Mai tîrziu, am aflat de la colaboratori că fuseseră convocați toți cei ce lucraseră la *Bolșevistskaia Pravda*. Dar eu nu lucrasem acolo... Nu făcusem altceva, decît să public versuri, din cînd în cînd. Îți amintești ?

Ea dădu din cap și se îmbujoră. Își amintea versurile despre școală și despre pinze. Îi fuseseră dedicate ei. În gazetă apăruse chiar: „Pentru N". Doar o singură literă, dar în clasa a zecea „B", toți ghiciseră, imediat. Nastia se supărase pe Pavlik. Nu vorbise atunci cu el trei zile.

— Numai dracul ăla șchiop de Iverski mi-a făcut-o! urmă Pavlik. Poet fără talent... Înțelegi? Un ticălos, fără pic de har!... La nemți însă, a devenit personajul central al redacției. El ne-a turnat pe toți. A întocmit lista. Asta e. Ce era să fac? Ce puteam să mai fac?

O privi rugător. Nastia tăcea.

— Da... urmă el, îngîndurat. Ar fi trebuit să nu mă duc. Dar, înțelege-mă, îmi pierdusem capul, de tot. Și mama, rîse încet și amar, mama nu-mi dădea pace și plîngea: „Du-te. Du-te că au să te omoare!" Atunci... m-am dus. M-am dus ca să refuz, să le explic acolo că e vorba de-o greșeală, că nu sînt gazetar... Dar n-a vrut nimeni să mă asculte. În redacție domnea un ofițer de-al Gestapoului. Umblau toți în vîrful picioarelor. Iverski mi-a pus în față o notiță și mi-a spus: „Redacteaz-o!" Și eu am... redactat-o. O notiță inofensivă, fără importanță... cinci rînduri. Asemenea notițe de obicei nici nu se iscălesc. Dar Iverski m-a semnat, dinadins, cu nume și prenume. Cînd am văzut-o în ziar, spuse el mușcîndu-și buzele, m-am și gîndit la tine, Nastia...

Pavlik își coborî fruntea, încercînd să-și stăpînească lacrimile. Nastia tăcea.

— Și așa, am fost stigmatizat, urmă el, după ce își înghiți nodul de lacrimi, iar Iverski mi-a spus că trebuie să scriu niște versuri — o odă pentru venirea nemților în orașul nostru. I-am răspuns că nu știu să scriu ode. El mi-a poruncit: „Încearcă!" I-am răspuns că, în general, nu pot să scriu repede. Mi-a acordat un termen de trei zile și mi-a dat drumul acasă. Și așa, am rămas acasă, singur cu mine însumi... M-am frămîntat în zilele acelea, Nastia, m-am frămîntat îngrozitor, nici nu pot să-ți spun cît. Dar nu m-am atins de hîrtie. Știam că nu pot să scriu asemenea versuri. Iată, Nastia, vorbi el, privind-o pentru prima oară în față, de cînd începuse să-i povestească. Ți-am spus tot ce s-a întîmplat, cu toate că mi-a fost tare greu... O notiță, încă o notiță, poate că aș mai fi scris... Dar versuri! Versuri! Ele se scriu cu inima, tu știi!

— Și apoi? întrebă Nastia încetișor.

— M-am hotărît să fug. Să fug din oraș. Și am fugit.

— Știu, altfel n-aș fi venit...

— Da? zîmbi el. Așa îmi închipuiam și eu...

— Ai fost căutat...

— Da... Mi-a spus mama... Și m-am hotărît să mă strecor la ai noștri. Dar, lîngă Don, m-au prins nemții, m-au stîlcit în bătaie și m-au azvîrlit într-un vagon. Apoi m-au dus. Încotro — nu știam. Poate spre un lagăr. Poate în Germania. Numai că din-

colo de Nipru, departe, am sărit din tren și am rămas singur pe pămînt străin.

Își trecu mîna pe frunte.

Nastia tăcea.

— Erau locuri cu totul necunoscute mie! povesti mai departe Pavlik. Acolo, războiul se sfîrșise de mult. În toate orașele, nemții erau ca la ei acasă. La Kiev, alergau pe străzi cadeții. Populația era chinuită și terorizată. Treceam prin toate astea ca printr-o noapte neagră și mă gîndeam: încotro să pornesc, ce să fac? Cine ești tu, Pavel Bajanov?

— Cum adică cine? întrebă Nastia. Ești comsomolist.

— Da? rîse el batjocoritor și clătină mîhnit din cap. Asta nu e așa de sigur.

Ea îl privi mirată.

— Te-ai gîndit vreodată, Nastia, de ce tu, eu și ai noștri, dintr-a zecea „B", sîntem comsomoliști? Nu te-ai gîndit? Nici eu nu mă gîndisem, mai înainte. Dar atunci m-am gîndit bine.

— Nu înțeleg... oftă Nastia, chinuită.

— Întreabă-te: „De ce sînt comsomolistă?" Știi doar că și tu, și eu, și ceilalți, am intrat în Comsomol, foarte simplu, fără chinuri sufletești, fără căutări, fără alegere, ba mulți chiar fără să se gîndească la nimic.

— Crezi că trebuie neapărat să... te chinuiești?

— Trebuie! rosti el cu convingere. Omul trece prin chinuri cum trece oțelul prin foc, și abia atunci devine om. Pe cîtă vreme noi întîi ne-am pus la

gît cravata roșie, apoi insigna de comsomolist. Nimic mai simplu. Și am început să visăm la viață. Și-i ceream atît de multe pe-atunci, încît mi-e și rușine să-mi aduc aminte. Iar apoi, se întrerupse el brutal, apoi am fost încolțiți, ca niște lupi. Și eu am rămas singur. Fără nimeni. Înțelegi?

— Înțeleg... șopti Nastia.

— Fiecare dintre noi a rămas singur, numai cu conștiința lui. Și fiecare dintre noi a trebuit să-și aleagă singur calea.

— Fiecare se gîndește cum să-și salveze viața, cînd, de fapt, ar trebui să se gîndească cum să-și salveze sufletul, șopti ea.

— Ce zici?

— O vorbă de-a tatei...

— Sufletul! rîse el. La noi, într-a zecea „B", nici nu pomeneam măcar de el. Eu, unul, nici nu știam măcar dacă am suflet sau nu. Un abur, acolo, îmi ziceam... Iar cînd a început să sîngereze, mi l-am simțit...

— Și ce-ai simțit?

El nu-i răspunse. Întinsese gîtul, ascultînd ceva.

— Iarăși ferăstrăul? întrebă Pavlik, nesigur. Sau mi s-a părut mie?

— Ți s-a părut...

— Da! Pavlik rîse încet, stînjenit. Acum mă va obseda ferăstrăul! Dincolo de Nipru, mi se năzăreau pași... tot timpul mi se părea că aud pași în urma mea... Ei, dar ce spuneam? Își încreți fruntea.

— Ai îmbătrînit, Pavlik, observă deodată Nastia. Acum ești bătrîn, bătrîn...

— Da, am optsprezece ani.

— Ai mult mai mulți.

— Da, mai mulți, încuviință el. Șaptesprezece ani și jumătate, plus o jumătate de an sub nemți. Da. Dar despre ce vorbeam ? Așa ! Rămăsesem singur. Singur, numai cu sufletul meu. Rîse scurt. Singur ! Înainte, nu eram niciodată singur. Chiar și la cinema ne duceam în colectiv, ții minte ?

— Țin minte.

— Și iată-mă singur, cu multe drumuri în față. Să nu le zicem drumuri, ci poteci. Dar potecile e și mai greu să le alegi.

— Să le alegi ? întrebă ea.

— Da, să le alegi. De ce mă întrebi ?

— Așa... Spune mai departe...

— Vezi tu, acolo, peste Nipru, apar reviste. În limba rusă și în ucraineană. Apar broșuri, apar ziare. În ele e descrisă în toate culorile viața de rai din Germania. Germania înseamnă Europa, iar voi rușii sînteți, cică, niște asiatici care n-ați văzut Europa și habar n-aveți. Și n-aveți nici voie să judecați. În fiecare zi era terfelit tot ce avem noi mai sfînt, și tu, și eu. Citeam toate astea... Înțelegi ?

Nastia îl privea tăcută și atentă.

— Citeam tot. Rînd cu rînd. Înghițeam broșurile, ca pe-o otravă, și-mi spuneam : „Încercați voi să-mi otrăviți sufletul ! Ei și ?“ Iar după ce le înghițeam, le lepădam cît colo. Nu erau otravă, ci vomitiv. Mi

se făcea greață. Scuipă. Dar mai erau și alte broșuri. Mai istețe. Scrise, cum să-ți spun ?... în șoaptă. Înțelegi ? Ca niște șoapte insinuante, murmurate la ureche... Șopteau și despre socialism. Foarte vag, abia auzit, și totuși ! Pomeneau mai cu seamă despre cultură. Ce cuvînt ispititor ! Nu ? Sau despre națiunea ucraineană. Sau despre misiunea tineretului. În asemenea broșuri, unii ca de-alde noi erau lingușiți chiar. Le-am citit și pe ele. Și am cugetat, singur... Spune, nu cumva am albit ? întrebă el, pe neașteptate.

— Nu... nu se vede...

— Și mama zicea că nu. „Ți s-a decolorat părul de soare, atîta tot." Dar de ce au podidit-o lacrimile ?... Așadar, existau asemenea reviste... Mai erau și reviste literare. În ele puteai să strecori versuri, fără substrat politic, versuri în care să nu scrii despre nimic... Înțelegi ?

— Nu, spuse Nastia.

El începu să rîdă.

— Nici eu nu înțeleg. Dar se zice că e posibil. Despre cerul azuriu, despre ochii albaștri. Despre nimic. Unii scriau și mîncau. Iar eu răbdam de foame, ca un cîine, Nastia, răbdam cît nu pot să-ți spun ! Cojile de cartofi mi se păreau un ospăț ! Și gunoaiele... Știi, Nastia, acum am o stimă deosebită pentru gunoaie. Pîntecele Parisului ! Iar afișele de pe ziduri îmi strigau : „Tinere, te așteaptă Germania !" Cluburile petliuroviste își deschideau larg porțile : „Tinere ! Vino și te veselește, dansează,

uită că ți-e sufletul însîngerat!“ Iar stomacul chiorăia: „Scrie versuri pentru reviste, versuri despre nimic și mănîncă!“

— Dar sufletul? întrebă Nastia, încet.

— Ce-i cu sufletul?

— Sufletul ce-ți șoptea?

— Despre suflet am să-ți povestesc mai tîrziu. Vreau numai să-ți spun că trebuia să aleg. Și am început s-o fac. Am însfăcat toate drumurile, toate potecile și cărările, ca pe niște hățuri, și am început să le descurc. Încotro să mîn? Și-am văzut clar că nu există decît două drumuri. Poteci și fundături, cîte vrei, dar drumuri — numai două. Atunci, continuă el aproape în șoaptă, am ales.

— Și ce ai ales, Pavlik? întrebă ea cu glas ușor, ca o adiere.

— Am să-ți spun... dar întîi nu uita că eram singur, și că în jurul meu oamenii duceau o viață de lupi. Răbdam crunt de foame, cu sufletul și cu trupul însîngerate. Și auzeam necontenit pași care mă urmăreau. Tot ce socotisem sfînt, era scuipat în fiecare zi. Undeva, departe-departe, se afla Armata Roșie. Dar nici măcar nu se știa sigur dacă mai există sau nu... Și am ales, spuse el încet și pătruns, fără s-o privească pe Nastia, am ales bolșevismul, Rusia, Comsomolul.

Nastia respiră atunci ușurată, plină de voioșie.

— Pavlik! strigă ea. Vai, cît ești de ticălos, Pavlik! Cum se poate să povestești așa? Și eu care îmi închipuisem tot felul de grozăvii.

— Doar că acum, adăugă el grăbit, nu mai sînt comsomolistul de pe vremuri. Acum sînt un comsomolist care nu se teme să moară pentru convingerile lui. Înțelegi ?

— Da.

— Iar dacă aș primi acum o invitație la redacția lor, zîmbi el, aș ști ce să fac.

Îi luă mîinile într-ale lui și o privi în ochi.

— Asta este, Nastia, toată povestea pribegiei mele. Dar tu ? Acum e rîndul tău să-mi povestești. Ce te-a frămîntat, cum ai ales, ce te-a preocupat ?

— Eu n-am nimic de povestit, zîmbi ea. Nici vorbă să mă gîndesc la asemenea lucruri ! Tu erai cel mai deștept din clasă, de-asta te necăjeau fetele poreclindu-te *Filozoful*. Eu, sînt o fată obișnuită, Pavlik. Trăiesc după cum îmi dictează conștiința.

— Conștiința ! Ce cuvînt plăcut, zîmbi Pavlik. Păcat că nu prea îl auzeam des.

— Păi de ce s-ar vorbi despre ea ? Conștiința trebuie s-o ai ; să vorbești despre ea, e de prisos...

El o privi cu duioșie, atent.

— Și tu ești acum mai vîrstnică, Nastia.

— Sînt bătrînă !

— Nu, dar erai o fetiță. Acum nu mai există fetițe...

— Da, nu mai există...

— Am purtat cu mine o mulțime de vorbe duioase pe care ți le adresam ție, Nastenka ! îi spuse el, încet. Cîte sînt în limba noastră, pe toate le-am purtat, ba încă am mai și născocit o grămadă...

— Lasă ! șopti Nastia, speriată.

— Le-am purtat cu atîta grijă, încît nici una n-a căzut, nici una nu s-a pierdut pe drum.

— Lasă ! îl rugă din nou Nastia și își acoperi fața cu mîinile.

— Să las ? făcu el, rîzînd ușor și trist. Bine, n-am să mai spun nimic. Și își coborî brațele, supus.

— Acum nu mai trebuie să ne gîndim la fericirea noastră... îi șopti ea. E rușine.

— Dar la dragoste ?

— Nici la dragoste... Nu trebuie. O știu eu, și așa.

— Dar eu ?

— O știi și tu.

— Nastia ! se înflăcără el.

— Lasă ! îl opri ea severă. Acum lasă. Cîndva...

— Cîndva ? rîse el amar. O să fie oare vreodată și pentru noi „cîndva" ăsta ?

— O să fie, Pavlik, o să fie !

— Bine ! se necăji el. Nu mai spun nimic. Vroiam să-ți vorbesc despre... dragoste doar pentru că ne-am revăzut ca să ne luăm rămas bun. Eu... plec.

— Pleci ?

— Da. Mîine.

Nastia nu-l mai întrebă nimic, dar inima i se strînse deodată...

— M-am hotărît să mă strecor pînă la ai noștri, Nastia, spuse el încet. Am optsprezece ani acum și pot să lupt.

Strălucind de mîndrie, o privi și întrebă :

— Nu-i așa că am dreptate ?

— Da, da, îi răspunse ea, nehotărîtă. Ai dreptate... E mai ușor așa.

— Mai ușor ? se miră el. Nu se așteptase la un astfel de răspuns.

— Da, e mai ușor. Acolo se luptă pe față și cine cade, cade între ai noștri.

El se supără :

— Păi altfel cum ? Altfel cum s-ar putea ?

— Așa cum luptăm noi, îi răspunse Nastia, scurt.

— Care noi ?

— Ilegaliștii, șopti ea.

El o privi uimit.

— Există ilegalitate ? Există ?

— Există. Nastia strînse din umeri și, după ce-l privi, clătină din cap. Tu, Pavlik, ai străbătut toată Ucraina și n-ai întîlnit nici partizani, nici ilegaliști ?

El își plecă fruntea și încercă să se dezvinovățească :

— Ți-am povestit doar. Căutam, mă chinuiam, alegeam...

— În timp ce ei luptau și mureau, încheie Nastia, încet. Apoi oftă. Of, Pavlik !

El tăcu, fără să-și ridice fruntea.

Apoi o întrebă încet, cu prudență, tot așa, fără s-o privească :

— Dar eu aș putea să intru... la voi ?

Ea zîmbi, bucuroasă.

— Sigur, Pavlik.

— Tu ai încredere în mine ?

— Cum să n-am ? îi răspunse ea, simplu. Doar ți-am spus că te iubesc...

9

Taras se reîntorcea spre orașul său natal... Se grăbea. Lipsise de-acasă vreme de trei luni și n-avea nici un fel de vești. Or mai trăi ai lui ? Or fi teferi ?

Pe undeva, în drum, sărbătorise și anul nou, o mie nouă sute patruzeci și trei. Zorile mijiseră purpurii, însîngerate... „O să fie un an sîngeros ! clătinase din cap Taras. Prin sînge am fost robiți, prin sînge ne vom elibera."

Anevoioase erau acum drumurile pe care umbla. Zăpadă nu căzuse încă, dar noroiul de toamnă se întărise, prefăcîndu-se în mușuroaie înghețate care îngreunau mersul. Noroc că luase cu el o scurtă îmblănită, pentru schimb : de schimbat n-o schimbase, și acum îi prindea bine.

Taras se grăbea. Aducea acasă un sac cu grîne și cîțiva cartofi — tot ce putuse dobîndi prin satele pustiite. Dar cel mai de seamă lucru pentru ai lui erau veștile îmbucurătoare. Poate că le știu și ei, dar poate că nu le știu. Că doar trăiesc zăvorîți în casă... Și el o să le povestească, rar și solemn, cum au pățit-o nemții la Stalingrad. Apoi despre încă un zvon care umblă din gură în gură : cică ai noștri au dat o lovitură pe Don. O lovitură strașnică.

Aflase despre lovitura asta de la oamenii întîlniți pe drumul mare, unde veștile se răspîndesc cu repeziciune. O adeveriseră și cei pe la care trecuse, după adresele date de Stepan. Dar și el, Taras, avea ochi să vadă. Drumul mare e ca o hartă desfăcută — numai să știi s-o citești. „Ia te uită, ce s-au mai zăpăcit nemții, cum mai dau din colț în colț!..." observa Taras, cu o bucurie plină de răutate.

O dată, pe cînd înnopta într-un sat, auzise larmă și forfotă prin ogradă. Se ridicase din pat și ieșise să vadă ce-i. Ograda era plină de polițai. Se îmbulzeau și zbierau în jurul unei briști. Taras ghici că fug. Trase cu urechea. „Domnilor, domnilor! striga din răsputeri cineva. Să-l așteptăm pe șef. El trebuie să ne dea ordine." „Lasă-l încolo! striga altul. Hai, domnilor, să pornim." „Dar nu-i cu putință, domnilor!" Auzeai numai: „Domnilor! Domnilor!" pe toate tonurile. Taras nu se mai putu stăpîni și izbucni în rîs.

— Domnii ca domnii! spuse el, îngustîndu-și cu viclenie ochii. Dar tovarășii... vă ajung din urmă! Ai?

Vestea asta o aducea acasă ca pe bunul cel mai de preț: ai noștri îi alungă pe nemți.

Își închipuise cum o să ajungă acasă, cum o să-i adune pe toți în jurul lui și cum o să le spună: „Te felicit, familie dragă! Vin ai noștri!", și o să-i arunce o privire lui Andrei. Asta, negreșit. N-o să-i spună o vorbă, ci doar o să-l privească. Să-l vadă cum își pleacă fruntea.

Apoi o s-o cheme la el pe Nastia. Întîi de toate, o să-i tragă o mamă de bătaie... Vorba vine, se înțelege... De bătut n-o s-o bată, dar de ocărît o s-o ocărască zdravăn. „De taică-tu, îi va spune, n-ai voie să ascunzi nimic: nici dragostea, nici treburile.“ Și după ce-o isprăvi cu ocara, îi va spune, aspru: „Vajnicul nostru secretar de partid, feciorul meu și fratele tău, Stepan Iațenko, îți poruncește ție, Nastia, și-ți poruncește, fără putință de tăgadă, să mă duci la oamenii de nădejde pe care îi cunoști. Hai, du-mă!“

Abia după aceea o să treacă pe la bătrînii lui. Pe la toți cîți mai sînt în viață, cîți mai respiră încă. Să stea de vorbă cu fiecare în parte, prevăzător, așa cum l-a învățat Stepan. Dar cuvintele pe care le va spune vor fi ale lui, numai ale lui.

O să le spună: „Dacă ne ia cineva așa, unul cîte unul, toți sîntem cinstiți... Numai că cinstea ne-o ținem în ladă, cum își ține mireasa zestrea. Ehei, trebuie să-ți pui cinstea pe masă, s-o arunci în luptă!“

Uite că orașul nu mai e departe... Încă nu se vede, e ascuns în ceață, dar inima l-a și simțit și-ți dă zor... Iată că se zăresc și coșurile uzinei.

Taras se opri și își scoase căciula.

Orașul lui cu multe coșuri, ca un vapor uriaș. Coșuri, coșuri, coșuri... Acum sînt moarte și fumul nu mai fîlfîie deasupra lor, dar au existat vremuri cînd Taras deosebea fiecare fumuleț, recunoștea, după glas, fiecare sirenă.

— Mai apuc eu vremurile alea ! rosti el, strîngîndu-și pumnii. Am să le văd iar scoțînd fum, ca înainte. Nu-i nimic. Apuc eu vremurile alea !

Și își împinse roaba înainte.

Periferia i se deschise în față, străzile lunecară în jos, spre centru. Taras cunoștea pe aici fiecare piatră, fiecare acoperiș. Se uita mișcat la străzile cunoscute.

— Totul e neschimbat ! zîmbi el, bucuros. Totul e cum a fost. Nu poate străinul să ne schimbe sufletul, și nici orașele și obiceiurile nu e în stare să ni le schimbe după pofta lui. Totul e cum a fost...

Numai asta n-a fost : spînzurătoarea. Taras se opri, fără să vrea.

Întîlnise în drum multe spînzurători și-ar fi putut să se deprindă pînă acum cu ele. Dar cu spînzurătorile nu te poți deprinde.

De spînzurătoarea din fața lui sta atîrnată o fată. Subțirică, slăbuță, crudă. Căpșorul îi căzuse, neputincios, pe umeri, și încremenise acolo.

Taras făcu cîțiva pași, privi atent și scoase un țipăt atît de înfiorător, încît ar fi trebuit să se cutremure și pietrele caldarîmului.

— Nastia ! și se prăvăli în nesimțire, pe caldarîm.

...Își veni în fire acasă, în pat ; lîngă el priveghea obrazul plîns și zbîrcit al nevestei.

— Maică ! o chemă Taras, încet. Cum ai putut ?... Copila noastră... Fata noastră...

Ea îi căzu la piept și izbucni în lacrimi.

Bătrînul o mîngîie peste părul încărunțit.

— Taci, maică, taci ! îi șopti el, abia auzit. Nastia n-are nevoie de lacrimi, și izbucni în hohote de plîns.

Pavlik stătea lîngă ușă, cu capul plecat — să plîngă, nu mai putea. El fusese acela care-l găsise pe Taras și-l adusese, în roabă. Îl recunoscuse după țipătul cel înfiorător : „Nastia !“ Și el țipase la fel, în prima zi.

De plîns însă, nu mai putea plînge. Stătuse în preajma spînzurătorii Nastiei două zile încheiate. Nu-l alungase nimeni — acum nemților nu le ardea de el. Se uita la fața învinețită a Nastiei, la ochii ei pe care se așternuse vălul subțire al morții și i se părea că Nastia îi vorbește. Fusese totdeauna tăcută. Știuse totdeauna să vorbească, tăcînd. „Ai să mă răzbuni, Pavlik, nu-i așa ?“, îl întreba ea. „Așa e ! șoptea el. Învață-mă cum să te răzbun, ca să fii mulțumită !“ Ea tăcea. Doar gura ei îndurerată schița parcă un zîmbet batjocoritor. Înfruntase moartea cu mîndrie. Le rîsese călăilor în față, iar lui Pavlik i se părea că rîde de neputința lui. „Numai nu cu versuri, Pavlik. Versurile nu-și au rostul !“

— Fetița mea ! Copila mea ! bocea baba Evfrosinia. Pentru ce te-au ucis, nevinovată ! Nici n-ai furat, nici vreun rău n-ai făcut, nimănuia...

— Taci, maică, taci, șoptea Taras. N-o jigni pe Nastia.

— Măcar să ne-o fi dat s-o îngropăm ! jelea Evfrosinia. Să-i mai sărut ochișorii albaștri... S-o spăl...

— Taci, maică, taci ! Nu de prohod are Nastia nevoie.

— Totul va fi răzbunat, rosti Pavlik încet. Doar să-mi spuneți ce trebuie făcut ca Nastia să fie mulțumită.

— El cine e ? întrebă Taras, arătînd spre Pavlik.

— Un tovarăș de-al Nastiei, îi răspunse Antonina. El te-a adus pe matale, acasă...

— Puțin îmi pasă de viața mea, spuse Pavlik tulburat. Numai că nu știu ce trebuie făcut... Orice mi se pare prea puțin pentru Nastia. Era o ființă atît de... atît de...

— Au s-o răzbune feciorii mei, vorbi Taras. O s-o răzbune poporul. N-o să uite ! Apoi, deodată, parcă amintindu-și de ceva, își plimbă privirea peste oamenii îngrămădiți lîngă patul lui, ca și cum ar fi căutat pe cineva. Unde e Andrei ? întrebă el, încruntîndu-se. De ce nu e de față, la durerea noastră ?

— Andrei ? Andrei nu-i aici... șopti Antonina și izbucni deodată în plîns.

— Dar unde e ?

— Andrei a plecat... Curînd după ce-ai plecat și matale.

— Unde ?

— N-a spus unde. Atît a poruncit : „Să-i spuneți tatii că o să mai audă despre mine".

— Așa-a-a! făcu Taras. Sînt singur! Se uită la femeile plînse. De ce m-ați culcat în pat? Acum n-am voie să zac. Dați-mi drumul.

Se ridică și își dezmorți încet, spinarea.

— Dați-mi bîta... spuse el, cu glas înfundat. Acum, fără bîtă... o să-mi fie greu.

I se dădu bîta și, sprijinindu-se în ea, Taras străbătu odaia și se opri în fața lui Pavlik.

— Pe tine cum te cheamă? îl întrebă.

— Pavel.

Taras îl cercetă îndelung. Apoi rosti, încet.

— Să mă duci la oameni de nădejde... Nastia nu mai e, o să mă duci tu. Nu face nimic. Prin sînge am fost înfrînți, prin sînge ne vom răzbuna. Nu-i nimic... Nu-i nimic...

A doua zi, Taras se duse la Nazar. Îl găsi întins în pat, în fața icoanelor, îmbrăcat în cămașă albă.

— Ce-i asta, Nazare? întrebă el, speriat.

Vecinul își întoarse încet fața.

— Aha, Tarase, tu erai! încercă să zîmbească. Ai venit la timp! M-ai mai găsit în viață.

Taras se așeză lîngă pat și-l privi cu sfială. Și era potolit vecinul, și luminos, de parcă s-ar fi desprins de el tot ce fusese pămîntesc. Nu mai era nici neastîmpărat, nici guraliv. Își luase rămas bun de la viață. Nu mai avea nimic de făcut pe pămînt.

— Nu-i bine, Nazare! clătină din cap Taras, dojenitor. Nu ți-ai ales vremea potrivită.

— N-am ales-o eu. Mi-a trimis moartea răvaș...

— Tu să nu te duci ! Să nu i te supui !

— Păi moartea nu-i Hitler, ei nu se poate să nu i te supui, îi întoarse Nazar vorba și oftă. Am auzit de durerea ta, vecine. Pe toți îi ucid veneticii. Pe unii îi ucid, cu o caznă mai grabnică, iar pe noi cu una mai înceată...

— Nu ți-e îngăduit să mori, Nazare ! spuse din nou Taras. Am venit la tine cu treburi...

— Eu mi-am încheiat treburile, șopti Nazar încetișor. Să mă ierți, vecine.

Tăcură amîndoi, duși pe gînduri. „Viață lungă a avut, gîndea Taras mirat, și rădăcini a prins, iar cînd te uiți, se duce omul ușor de pe acest pămînt, de parcă nici n-ar fi trăit. La urma urmei, ce e moartea ? De ce te-ai teme de ea ? Nu-i greu să mori — pesemne că e mult mai greu să trăiești !“

— Dacă ți-am greșit cu ceva, vecine, vorbi Nazar, și în glas îi tremura o undă de solemnitate, dacă te-am supărat sau de te-am jignit cu ceva — iartă-mă, în numele lui Christos, și nu mă osîndi !

— Să te ierte dumnezeu ! răspunse Taras. Eu, unul, n-am nimic pe inimă împotriva ta.

— Îți mulțumesc pentru asta !

Tăcură iarăși, o vreme.

— Dumnezeu ? spuse Nazar. Dinaintea lui, dacă există, am multe păcate. S-au lipit de mine, cît am călcat fața pămîntului, ca glodul pe roți... Dar pen-

tru ele am să răspund eu, cînd mă voi înfățișa lui. Dacă există. Iar dacă nu, viermii n-au să-mi ceară socoteală. Au să mă ierte... și răsuflă greu. Am fost trufaș, rău de gură, și am căutat mai mult la interesul meu. N-am respectat legea, pentru asta să mă ierte muierea mea, și oamenii... Răsuflă iarăși, greu. și încheie : Față de țară, însă, n-am nici un păcat.

— Nu ai, Nazare, spuse Taras, asta o știe toată lumea.

— Cînd or veni ai noștri... să le-o spui, Tarase.

— Am să le-o spun !

— Să le spui așa : a trăit Nazar Gorovoi, neînfrînt, și a murit, tot neînfrînt.

— Am să le spun, vecine. Așa am să le-o spun.

— Iar pentru faptul că n-am aruncat cu grenade în nemți, spuse el încet, cu vinovăție, să mă ierte... Sînt prea bătrîn... Și nici grenade n-am avut...

Deodată, o explozie înspăimîntătoare cutremură căsuța. Geamurile zbîrnîiră. Din tavan, începu să cadă tencuiala.

— Nici de murit nu te mai lasă să mori liniștit, oftă Nazar amărît.

Acum, exploziile urmau una după alta. Căsuța lui Nazar scrîșnea și gemea din toate încheieturile, toate scîndurile i se zgîlțîiau.

Lionka năvăli în casă, gîfîind, și strigă :

— Aici ești, bunicule ? Nemții aruncă orașul în aer !

— Cum ? întrebă Taras, nepricepînd ce-i spune.

— Nemții aruncă orașul în aer ! strigă Lionka. Se duc !

— Cum adică, se duc ?

Taras își înșfăcă bîta și se năpusti pe urmele băiatului.

— Să nu-i lăsăm să plece ! strigă el, din fugă.

Alerga pe stradă, lovind cu bîta în obloane și strigînd :

— Ei, oameni buni, ieșiți ! Auziți, se duc nemții ! Să nu-i lăsăm să fugă ! Ei, să iasă afară bărbații !

În preajma lui se strînsese mulțime de lume.

— Apăi lasă-i să se ducă ! strigă un glas, din grămadă. Doar nu i-am poftit noi ! Să se ducă dracului, și slava domnului.

— Ce vrei, Tarase ?

— Să nu-i lăsăm pe fasciști să fugă ! strigă el. Să-i nimicim, aici.

— Au să-i omoare și fără noi, Tarase !... Doar nu sîntem militari. Asta nu-i treaba noastră.

— Cum nu-i treaba noastră ! urlă Taras. Cum, adică, nu-i treaba noastră ? Atunci a cui e ? Fasciștii au să plece teferi și au să vină iar să ne calce în picioare, să ne spînzure copiii. Să nu-i lăsăm să fugă ! În pămînt cu ei ! În pămînt !

Porni în goană spre oraș, învîrtind bîta în aer. Lionka alerga lîngă el. Din toate părțile se năpusteau muncitorii, mulți dintre ei purtînd arme care le picaseră în mîini dumnezeu știe de unde.

Cu un pistol automat și cu niște grenade în mînă, venea în goană și Pavlik. Trecînd pe lîngă spînzurătoare, îi aruncă o privire Nastiei. În lumina slabă a amurgului, nu-i mai vedea chipul, ci doar silueta încovoiată și albăstruie, pe cerul luminat de flăcări, dar Pavlik știa acum că Nastia îi dă binecuvîntarea ei pentru luptă și moarte.

— Of, ce păcat că n-am o pușcă ! strigă Taras, din fugă, înciudat; of, rău îmi pare că n-am o pușcă, Lionka.

Ajunseră, alergînd, în centrul orașului, în piața care mai fumega de pe urma exploziilor, și, prin fum și funingine, prin norii de praf cărămiziu și de moloz, prin flăcările negre care lingeau cu lăcomie piatra, Taras își văzu orașul... casele chircite de groază, chinuite, rănite de moarte, arzînd, prăvălindu-se, sub ochii lui, în mormane de piatră neagră...

Taras se opri, zguduit, copleșit de o nouă durere.

— O-o-o-o ! gemu el, apăsîndu-și mîna pe inimă.

Ce-au făcut cu orașul ! Ce-au făcut, barbarii, cu inima lui Taras ! Ieri abia văzuse în streang trupul vînăt al fetiței lui, și acum orașul i se zvîrcolea pe rug...

Iar prin fum, pe furiș, ca tîlharii, se strecurau hitleriștii în retragere. Mașinile lor se îngrămădeau printre ruini, încălecau unele peste altele. Mecanicii și soldații alergau înspăimîntați. De prin ca-

bine scoteau capetele ofițerii, amenințînd cu pistoalele nu se știe pe cine...

Taras îi văzu.

— Iată-i ! strigă el, arătîndu-i cu degetul. Iată-i ! Oameni buni, îi vedeți ? Loviți-i ! Loviți-i odată !

Și își ridică bîta noduroasă, bătrînească, deasupra capului. Acum, cu bîta asta în mîini, cărunt, cu capul gol, luminat de pălălaia orașului în flăcări, părea fioros, cumplit...

— Bunicule ! auzi el glasul lui Lionka. Uite o armă, bunicule ! Ia-o !

Taras întoarse capul. Lionka era aplecat peste ceva.

— Vino, bunicule ! Ia-o !

Taras se repezi spre el și văzu stîrvul unui neamț cu armă.

— Cine l-a doborît ? întrebă Taras, răgușit.

— Careva dintr-ai noștri... de la uzină... Au trecut chiar acum, în goană, pe-aici. Îi auzi, bunicule, cum trag ?

— Aha ! hohoti bătrînul, cu ură. Așa, așa ! Hai și noi, băiete, ca oamenii ! Hai ! se plecă, ridică pistolul automat și geanta cu grenade...

— Ah ! făcu el, cu ciudă. Păcat că nu știu cum se aruncă grenada...

— Știu eu, bunicule ! îi răspunse Lionka grăbit. Dă, să-ți arăt !

— Na, Lionka, arunc-o ! Arunc-o în ei, nepo-

țelule! Dă în ei, te rog din tot sufletul! Iar eu o să trag cu automatul.

Lionka își făcu vînt, își strînse bine pleoapele și aruncă grenada în locul unde mașinile erau mai înghesuite. Se auzi o explozie și, imediat după ea, țipete, gemete, împușcături haotice...

— Aruncă, nepoate, dă în ei! Au început să urle? Foarte bine! Aruncă, îți spun! Dar în clipa aceea simți în coastă ceva ca o izbitură și o arsură. O-o-o! gemu el încet și căzu la pămînt...

— Bunicule! se repezi Lionka spre el...

— Nu-i nimic... nu-i nimic... sînt rănit... Aruncă mai departe, Lionka! Aruncă în ei, te rog din suflet!...

Iar acasă, în Kamennîi Brod, femeile, albe ca varul, ședeau cu obloanele zăvorîte și, la fiecare explozie, tresăreau și se închinau.

— Doamne, dumnezeule! șoptea baba Evfrosinia. Apără-l și pe mic și pe mare, ferește-i de moarte...

— Și pe Andrei! Și pe Andrei! se ruga Antonina. Oriunde ar fi, orice-ar face, scapă-l, doamne, pe robul tău Andrei și iartă-i păcatele!

10

Andrei se întorcea acasă.

Se întorcea din nou acasă, dar de data asta nu cu sfială, nu căutînd potecile, nu în suman țărănesc,

pe turiș, ca un fugar, ci pe drumul larg, pe drumul luptelor, purtînd mantaua ostășească.

Undeva, tocmai pe la Boguciar, dăduse, în sfîrșit, de trupele noastre și îi spusese imediat comandantului că vrea să lupte din nou. Îi mai spusese că fusese prizonier, că avea să-și răscumpere o vină față de taică-său și față de armată, și că vina asta și-o știa el. Ar mai fi vrut să adauge că nu venise cu mîna goală, că în timpul cît se străduise să răzbată pînă aci, și singur, și cu alții împreună, atacase de mai multe ori coloanele nemților în retragere; că omorîse, dintre ei, un număr destul de mare. Dar cînd dădu cu ochii de fața aspră a comandantului, înnegrită de funinginea luptelor, nu mai spuse nimic. Ce să le mai spună lor, care văzuseră moartea în față la Stalingrad? Cu ce s-ar mai fi putut lăuda față de ei? Datoria lui ar fi fost să le semene, să fie plin de sînge și de funingine ca ei, să-i iasă aburi prin cojoc, să-i răzbată pe cămașă sarea nădușelii și a trudei de ostaș, iar pe cizme să poarte zăpada și noroiul tuturor drumurilor, de la Volga pînă la Don. Ce caută el, curățel și îngrijit, în fața lor — ostași adevărați? Ca fugar, în fața lor, îi era rușine.

Andrei fusese interogat cu destulă asprime la secția specială, dar, totuși, cu mai puțină asprime decît s-ar fi interogat el însuși.

El s-ar fi întrebat astfel: „În ce constă vina ta, față de patrie, Andrei?" „— În faptul că m-am

temut de moarte." „— Și în mai ce încă?" „— În faptul că mi-am pierdut credința." „— De ce s-a întîmplat așa, Andrei?" „— Fiindcă sufletul îmi era sărac..." „— Dar acum nu te mai temi de moarte?" „— Acum nu mă mai tem." „— Unde ți-ai pierdut teama de moarte, Andrei?" „— În robie. Robia e mai amară decît moartea." „— Și tot acolo ai găsit credința?" „— Nu. Am găsit ura. Ea e mai tare decît credința." „— Și ce vrei acum, Andrei?" „— Vreau o armă și un loc în rîndurile voastre, tovarăși." „— Pentru ce ai nevoie de armă, Andrei? Ca să dobîndești iertarea tatălui tău?" „— Numai iertarea lui nu-mi e de-ajuns." „— Ca să-ți răscumperi vina față de patrie?" „— Și asta mi se pare prea puțin. Mi-aș putea-o răscumpăra într-o singură luptă. Dar eu am venit la voi pentru toate luptele." „— Ca să-ți potolești ura?" „— Ura mea nu poate fi potolită. E o ură de moarte." „— Atunci de ce-ți trebuie armă, Andrei?" „— Ca să mă bat pînă la sfîrșit! Pînă la victorie! Cu mai puțin, nu mă împac."

La secția specială, nu fusese interogat astfel. Sau, poate că fusese, dar cu alte cuvinte, și, după ce l-au privit atent — de parcă i-ar fi citit în străfundul sufletului — l-au crezut și l-au trimis în rîndurile armatei. Aici, i s-a dat și o armă. A luat-o. Era aidoma cu aceea pe care o aruncase în porumb, cînd se predase nemților — o pușcă ru-

seească obișnuită, cu patul galben-auriu și baionetă cu muchii. De ce mai înainte pușca asta i se păruse lui Andrei un fel de bîtă nefolositoare, iar acum i se părea o forță cumplită ?

Andrei își ocupă locul în rînd. Dar înainte de-a trimite rezervele în foc, comandantul companiei îi scosese pe noii veniți în fața cîmpului unde se dăduse lupta din ajun și le spusese :

— Priviți !...

Și ei priviră...

Cîmpul era acoperit de zăpadă neagră, călcată toată în picioare și strivită, iar dulceagul miros al prafului de pușcă mai stăruia încă deasupra lui. Și, pretutindeni, ca niște dihănii moarte, zăceau împrăștiate tancurile nemțești, arse și schilodite ; tunurile nemțești își ridicau supuse țevile, cum își ridică prizonierii brațele ; stîrvurile dușmanilor zăceau chircite și țepene ; părul murdar și roșcat li se și lipise de pămîntul înghețat, iar în căștile strivite, înghețase apa.

Cît vedeai cu ochii, de-a lungul cîmpului arat de tractorul războiului, din fierul dușmanului prefăcut în pulbere, din urmele adînci ale șenilelor tancurilor noastre, țîșnea mirosul dens și întăritor al victoriei. Iar după ce trase pînă-n adîncul pieptului mirosul ăsta, Andrei se gîndi cu invidie : „Și eu n-am fost aici !“

Îi invidia acum pe ostașii necunoscuți — unii poate născuți pe aceleași meleaguri cu el —

care trecuseră ieri pe aici, glorioși, nimicindu-i pe nemți lîngă Don, gonindu-i spre apus.

— Priviți! le spuse aspru comandantul. Uitați-vă bine cum se bat ai noștri! Uitați-vă cum lovesc rușii.

— Nu zic ba! răspunse Andrei, mușcîndu-și buzele. Dar lăsați-ne și pe noi să ne batem.

— Vrem să ne batem! Vrem să ne batem! strigară recruții, nerăbdători. Îi ațița mirosul și înfățișarea cîmpului de bătălie victorioasă, și le ardea sîngele ca o flacără a victoriei.

— Nici o grijă! rîse pe sub mustață comandantul.

În zori porniră la luptă. Se revărsară în marele torent al trupelor noastre care-l atacau pe dușman, și Andrei avu fericirea să ia parte la vestitul marș de iarnă de la Volga la Nipru, despre care vor mai scrie istoricii.

Înaintau spre apus... În drum, întîlneau nesfîrșitele și tristele convoaie de prizonieri nemți. Nemții purtau mantalele lor verzi, cu găicile rupte, fără centiroane; nu mai erau ostași, ci prizonieri. Și Andrei chicotea plin de o bucurie răutăcioasă, la vederea lor. „Aha! Iată-vă, neînvinșilor, frumos, frumos vă mai șade", și se avînta în luptă cu și mai multă înverșunare. Ostașii vechi îl învățau meseria armelor. Ei știau acum ceea ce el nu știa și nici nu putea să știe, căci fusese prizonier cît timp ei lup-

taseră. Lupta e cea mai bună școală. În schimb, el putea să-i învețe să urască. Le povestea despre orașele care gemeau sub cizma dușmanului. Le spunea:

— Dacă ați ști cu cît dor și cu cîtă credință sîntem așteptați acolo, v-ați bate cu și mai multă furie!

Cînd divizia din care făcea parte Andrei eliberă Millerovo, iar satele din preajmă fură curățate de nemți, Andrei le arătă camarazilor săi:

— Aici a fost un lagăr al morții!

Andrei, pîrjolit de lupte și înaripat de izbîndă, privea locul acesta pustiu. Sîrma ghimpată, ruginită, se mai bălăbănea ici, colo, acoperită de zăpadă... Andrei privea și simțea cum începe din nou să-i clocotească în inimă setea de răzbunare, cu neputință de stins. Sub presiunea trupelor sovietice, orașele erau eliberate unul după altul, dar lui Andrei nu-i era de-ajuns. Cei de acasă așteptau, tînjind de moarte. Poate că nici nu mai pomeneau de el. Taică-său îl blestemase. Nevastă-sa nu-l iertase nici ea. Ei așteptau baioneta rusească. Și iată că baioneta se afla în mîna lui Andrei. Că-l așteaptă ei sau nu, el e cel ce le aduce libertatea. El e cel care, trecînd prin fum și sînge, se străduiește din răsputeri să răzbată pînă acasă.

Poate că nici n-o să ajungă viu. Dar lui nu-i e teamă de moarte. Nici nu căuta măcar să se fe-

rească de ea. Îi spusese, încă din prima zi, sergentului Vlasov, comandantului de grupă:

— Dacă mor, dați de veste la ai mei. Iată adresa!

Dar Andrei știa bine: acum, chiar mort, tot o o să ajungă acasă.

Și-a avut noroc. A ajuns acasă viu. Într-o dimineață, devreme de tot — cînd nici nu se luminase încă și orașul dormea cufundat într-o beznă cenușie — el a fost printre primii care au dat năvală în oraș. Pe străzile cunoscute și dragi și-a împlîntat baioneta în ultimii fasciști rămași acolo.

I se îngădui să dea o fugă pînă acasă. Fără să bată în geam, dădu buzna înăuntru, smucind ușa:

— Andrei! strigă Antonina, și i se aruncă la piept.

El o îmbrățișă, stăpînit. Se temea să fie drăgăstos. Flacăra războiului îi ardea obrajii înnegriți.

— A venit tăticu! strigă Mariika, în culmea fericirii. Tăticu, a venit de tot!

— Nu de tot, fetița mea! îi răspunse el. Mai am încă mult de mers.

Își roti privirea lacomă, nerăbdătoare, asupra tuturor, dar nu-l găsi pe taică-său.

— Unde-i tata? întrebă el, răgușit.

— Zace la el în odaie. E rănit, îi răspunse cu grabă Antonina.

Andrei intră la bătrîn.

Taras stătea în pat, și, după cum i se păru lui Andrei, îi aruncă o privire ironică.

— Aha, Andrei! rosti agale bătrînul, rîzînd încetișor.

Andrei își smulse furios ceva de pe piept și, strîngînd pumnul, spuse:

— Bună ziua, taică! Și, rămas bun! Iar asta, și pe masă ceva zăngăni înfundat, ca o monedă de cincizeci de copeici, fie că mor, fie că trăiesc, s-o păstrezi! Și fugi afară.

Taras o chemă cu glas slab pe Evfrosinia.

— Ia arată-mi, ce-a aruncat acolo!

Baba Evfrosinia îi dădu medalia.

— *„Pentru viteție"*, citi Taras și rîse iar, încetișor. A fugit? Mîndru mai e diavolul! Sînge din sîngele meu!

Gîfîind, ca de obicei, și aducînd, ca de obicei, o noutate, Lionka intră fuga în odaie.

— Bunicule! strigă el. Ai noștri. Vin și tot vin!... E plin orașul de trupe! Vin și tancuri!

— Eh! făcu Taras, cu glas slab. Mare pacoste că nu pot să mă ridic! Sînt rănit... Altfel mi-aș fi scos toată familia în fața ostașilor și i-aș fi spus ălui mai mare dintre comandanți: „Comandantule, pot să privesc drept în ochii tăi și ai ostașilor. Familia mea are sufletul nepătat față de patrie..."

— Și Nastia nu-i! șopti baba Evfrosinia. Iar de

la Nikifor, nu mai avem veşti, de-atîtea luni de zile...

Nikifor, fiul cel mic al lui Taras, rănit încă din toamnă, lîngă Stalingrad, fusese dus într-un spital, peste Volga. Doctorul, care-l operase, îi spusese:

— De trăit, ai să trăieşti. Dar de luptat, n-ai să mai lupţi.

Nemaiputînd să îndure situaţia asta, Nikifor îl întrebase pe medic:

— Şi ce-am să fac acum?

— Păi înainte de război ce făceai?

— Sînt muncitor. Metalurgist. Montor, îi răspunsese Nikifor. Construiam, de pildă, furnale...

— Ei, foarte bine! se bucură medicul. Ai să construieşti furnale şi de-acum înainte!

În salonul lui Nikifor se mai aflau mulţi ostaşi. Vecinul de pat era un om foarte interesant — sergentul Alexei Kulikov, de felul lui din Penza.

— Eu, frăţioare, îi spuse el lui Nikifor, nu mă aflu pentru prima dată în reparaţie parţială. După ce mă repară, o iau din loc, iar. La mine, rănile se vindecă repede.

Şi, într-adevăr, rănile i se vindecau atît de repede, încît se minunau şi medicii. Iar Kulikov spunea, rîzînd:

— Noi, Kulikovii, avem pielea trainică şi bună la boală. Moşii mei şi-au trăit traiul fără doftori.

Își lecuiau singuri rănile. Păi ce, astea-s răni? Niște julituri, colo!...

Nikifor se simțea prost tot timpul că aici îl dădăceau atîta. Îl răzuiseră de noroiul din tranșee, îl spălaseră, îl primeniseră și-l culcaseră, liniștit și luminos, în așternut curat. Niciodată nimeni nu se îngrijise atîta de trupul lui. Drept e că i-l îndrăgise, în copilărie, maică-sa. Și se întîmplase, mai apoi, să i-l mîngîie femeile, iar el îl purtase douăzeci și șapte de ani prin lumea asta păcătoasă: iar acuma găurit, ciuruit de schije, încăpuse pe mîini străine — medici și surori. Și iată minunăție: îl îngrijeau de parcă ar fi fost cine știe ce vas neprețuit. Îi era chiar rușine.

La dreapta lui, zăcea un ostaș fără o mînă. Ostașul bombănea într-una, nemulțumit de mîncare, de medici, și de salon. Alexei Kulikov i-a ascultat cît i-a ascultat bombănelile, pînă ce, într-o bună zi, l-a întrebat:

— Măi, om bun, tu ești curelar de meserie?

— De ce curelar? se miră omul.

— Sau ești cumva cizmar? îl iscodi Kulikov. Fiindcă numai celui care prin meseria lui șade jos tot timpul îi place să bombăne oleacă. Muncă plicticoasă, singuratică — și-atunci se mai distrează și el singur, după cum poate.

— Sînt lingurar! strigă furios morocănosul. Făceam linguri! Asta sînt, dacă vrei să știi. Eram

poate cel mai vestit lingurar din toată regiunea Gorki. Cred că toată Rusia a sorbit ciorbă din lingura mea. Iar acum sînt eu hrănit cu lingura, că mînă nu mai am.

— Care mînă ai pierdut-o ? Dreapta ? îl întrebă Nikifor.

— Și dacă ar fi stînga ?! Mai bine mi-ar fi smuls neamțu amîndouă picioarele. Ce-mi trebuie mie picioare ? Doar nu-s dănțuitor ! Iar fără mînă, la ce mai sînt bun ?

— Dreapta s-o ai... încercă să-l liniștească Kulikov, că fără stînga, o mai scoți la capăt...

Dar cuvintele lui nu-l mișcau pe bietul ciung, care bombănea ca și mai înainte.

— De ce mă tot doftoriciți ? mîrîia el la medici. N-are nici un rost să mă mai faceți bine. Eu am luptat cît a trebuit. Aveți grijă de Kulikov, că el tot mai e bun pentru front.

— Ce-are a face ? răspundeau medicii. Pe Kulikov, îl facem bine pentru front, pe tine pentru viață.

Cuvintele acestea îl mișcară adînc pe Nikifor, cînd le auzi. Pesemne că-l tulburaseră și pe Kulikov, căci seara el se apropie de patul fostului lingurar și-i spuse :

— Te îngrijesc pentru viață, măi ! Ai auzit, vecine, ce-au spus ? Pentru viață ! Frumoase cuvinte ! Ia, de pildă, o mașină, un tractor. Strică-i șenilele,

diferențialul, caroseria — ce rămîne? Fier vechi. N-o să mai fie mașină, ci morman de fiare. Atîta tot. Iar dacă-i smulgi omului și brațele, și picioarele, om a fost, om rămîne. Mă auzi? Fiindcă omul are suflet și minte. Se aplecă și mai mult spre el, suflîndu-i aproape în față: Nu te necăji, vecine, auzi? Trăiește. Te rog eu, foarte mult. Trăiește, pentru viață.

Auzind vorbele acestea, începu și Nikifor să cugete asupra vieții. Îi venea greu că n-o să mai aibă prilej să tragă o țigară de mahorcă într-o cazemată, că n-o să mai alerge alături de ceilalți flăcăi la atac, cînd duduie ucigător de voioasă artileria, cînd moartea îți suflă fierbinte în obraz, și răsuflarea ei te face să te simți și înfricoșat, și vesel, și avîntat... Acum știa de ce a mai rămas să trăiască pe pămînt, de ce va mai trăi ani mulți și rodnici: a mai rămas să trăiască pentru o viață mare, pentru muncă. Cînd ieși din spital, îi strînse multă vreme mîna lui Kulikov.

— Te duci acasă? întrebă sergentul.

— Nu tocmai acasă, răspunse Nikifor zîmbind. Casa mea e, de fapt, sub nemți, dar îmi închipui că va fi eliberată! Tu cum crezi?

— Nici vorbă că da! îi răspunse Kulikov, convins. Hai, du-te. Eu, unul, mă duc să mai caut gloanțele. Mai am de luptat.

— Și eu... aș mai lupta... spuse Nikifor stînjenit. Atîta doar că nu mă lasă cîrjile...

— Nu-i nimic, nu-i nimic! Tu, du-te acasă! O scoatem noi la capăt și fără tine. Îi strînse iar mîna lui Nikifor. Și zi așa, te duci acasă, ai? Bună treabă, frățioare! O să luptăm toți, cît o trebui, și ne-om duce acasă.

În zilele acelea, armata noastră, după ce îi nimicise pe nemți la Don, îi fugărea prin stepele Donului.

— Ai noștri țin direcția spre casa mea! se bucură Nikifor. Drept spre casa mea. La fix...

Și se hotărî să pornească pe urmele armatei în ofensivă.

Mașinile îl luau bucuros cu ele.

— Să te ducem! Mergi departe? îl întrebau șoferii.

— E și departe, și aproape, le răspundea Nikifor, ridicînd din umeri. De fapt, ar fi aproape, dar cît timp nu e în mîinile noastre înseamnă că e departe. Mă gîndesc însă că pînă ajung eu, șontîc-șontîc, cu cîrjile mele, o să fie iar în mîinile alor noștri. Nu?

— Ba mai curînd! îi răspundeau șoferii, veseli.

— Și eu cred că mai curînd. Trebuie să mă grăbesc.

Nikifor se grăbea. Mergea cînd pe sus, cînd pe jos, peste pămîntul eliberat, înnoptînd prin satele eliberate. Era primit pretutindeni cu tragere de inimă, i se dădea locul cel mai bun.

— De fapt, gîndea el, nu mă cinstesc pe mine, ci cîrjile mele. E respectul care se cuvine sîngelui vărsat.

Știa că pentru asta nu se cade să mulțumească ; în loc de mulțumiri, le povestea gazdelor despre Stalingrad. Le vorbea despre Stalingrad și șoferilor care-l duceau o bucată de drum, și ostașilor care-i dădeau de mîncare din gamelele lor. Era ascultat cu plăcere — și el, și cîrjile lui, aparțineau acum istoriei.

Dar cu cît înainta mai spre apus, pe pămîntul eliberat, cu atît îl năpădeau tot alte griji și alte gînduri. Vedea cum renaște pămîntul, din cenușă, pămîntul de neînfrînt și viața lui, cu neputință de nimicit.

Prin sate, femeile își spoiau căsuțele cu albastru.

— Ei ! le striga el. V-ați apucat cam devreme, suratelor. Pînă la paște, mai e.

— Dă-o-ncolo ! îi răspundeau femeile rîzînd. Ștergem *Gibelstrasse*[1]... și arătau spre inscripțiile nemțești, pe care scria : *„Goebbelsstrasse“* și *„Göringstrasse“*... Femeile ștergeau cu furie urmele lăsate de nemți.

Prin sate, țăranii scoteau, grijulii, de sub zăpadă, bunurile colhozului ; din felurite gropi tainice, scoteau grînele. Se pregăteau de semănat.

---

[1] *Ghibel* — în l. rusă înseamnă moarte, pieire (n. ed.).

Un țăran morocănos își potrivea gospodărește gardul de nuiele cu ușa unui automobil nemțesc, pusă drept portiță.

— Ce faci aici ? rîse Nikifor. Ți-ai făcut și dumneata rost de-un trofeu, pentru gospodărie ?

— Păi ce, nu e bine ? ridică domol din umeri țăranul. Mi-au făcut una cu pămîntul toată ograda.

La Belsk, Nikifor văzu primul magazin deschis — o librărie. Toate clădirile din jurul ei erau arse și dărîmate, singură libraria scăpase ca prin minune. Vitrina nu mai avea geam, dar cărțile stăteau rînduite cu grijă, în vrafuri.

— Așa, o să ți le fure ! O să ți le fure ! îi spuse Nikifor vînzătorului.

— N-o să le fure ! îi răspunse acesta, convins. Nici cînd a trăit sub nemți nu s-a lăsat poporul ispitit de momelile lor, și vrei ca tocmai acum să-l jignesc cu bănuielile mele ? În poporul nostru, poți să ai încredere.

Oamenii ieșeau la muncile de reconstruire a podurilor și a drumurilor, ca la sărbătoare : tînjeau după munca liberă, ca după pîine. Muncitorii se adunau în jurul clădirilor pîrjolite ale fabricilor. În mine, pompau apa fără să mai aștepte ordine. Maiștrii forfoteau prin cimitirele de locomotive și scormoneau prin zăpadă, gospodărește, după piulițe și buloane. Femeile aduceau mobilă la școli. De prin păduri și vîlcele se reîntorceau partizanii. Totul era cuprins de setea reconstrucției. Țara se înălța din scrum și cenușă. Oamenii nu mai voiau

să aștepte, nu mai puteau să aștepte. Pe cîmpurile unde abia ieri se dăduse bătălia, astăzi ieșeau colhoznicii la muncă.

Și Nikifor simțea cum brațele îi tînjesc după muncă. „Doamne, cîtă muncă e de făcut! Cîtă muncă!", se gîndea el cu nesaț, uitîndu-se la atelierele goale și pustii.

De pe front nu se întorcea ostașul ostenit și bolnav — ci constructorul. Nesățios. Nerăbdător.

În fața lui, se așternea pămîntul, greu rănit, ca și el. Deasupra exploatărilor miniere se plecau, triste, turnurile de săpare, distruse. Podurile de fier zăceau proptite în cîrji de lemn. Peste tot, sîngerau rănile.

— Nu-i nimic! își spunea Nikifor. Nu-i nimic, frățioare, bine că sîntem în viață. Ehei! Ce de muncă mai e! Ce de muncă! Dar cu cîrjile cum rămîne? Curînd, curînd, jos și cu ele! Și ne punem noi pe roate, fiți pe pace.

Fiindcă așa e viața: rănile se vindecă. Se vindecă!...

1943

CUPRINSUL

	Pag.
Cuvînt înainte	III
Partea întîi	1
Partea a doua	69

Responsabil de carte : N. Stănescu
Tehnoredactor : S. Gusti
Corector : J. Vaisglas

Dat la cules 02.01.60. Bun de tipar 19.08.60. Tiraj 25.140 ex. Hîrtie tipar de 50 gr./m² Ft. 700×920/32. Coli ed. 9,08. Coli de tipar 7,37. Ediția I. Comanda 4833. Planșe tiefdruck I. A. nr. 081. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 S—31=R.

Tiparul executat sub com. nr. 278 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN". București — R.P.R.

În colecția

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

vor apărea:

B. P. HASDEU

Micuța — Ursita — Poezii

B. P. HASDEU

Răzvan și Vidra — Trei crai de la răsărit — Ioan-vodă cel Cumplit

A. FADEEV

Înfrîngere

M. SADOVEANU

Povestiri despre vînători și pescari

M. PREDA

Morometii

JACK LONDON

Călcîiul de fier

N. D. COCEA

Vinul de viață lungă

LEI 4